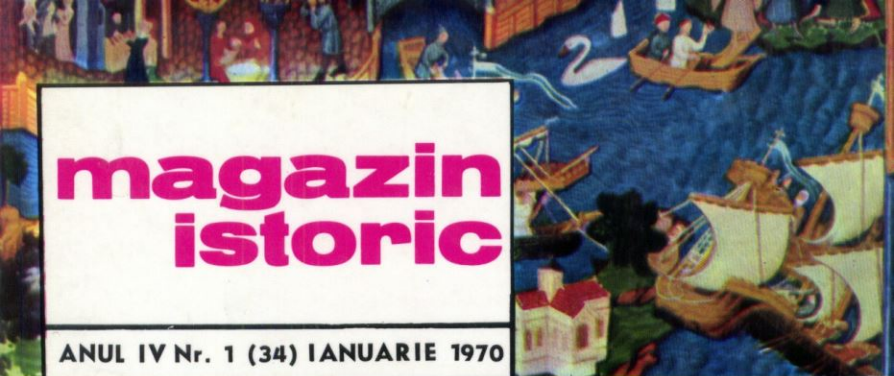




magazin istoric

ANUL IV Nr. 1 (34) IANUARIE 1970

Veneția, orașul-republică



Tragedia Pompeiului
într-o nouă variantă

Din sumar:

● Veacul românesc al drumului
de fier ● 1944-1945: Se în-
fruntă două tactici ● Reportaj
din anul 448 ● Nume de cod
„Taifun” ● Generalul otoman
și sergentul român



Grânarele istoriei



Veneția, așa cum ne-a lăsat-o un pictor anonim. Ilustrația a apărut în cartea lui Marco Polo — secolul al XIII-lea (Veneția, orașul-republică, pag. 83)

— REDACTOR ȘEF —

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP,
VIRGIL CANDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU,
NICOLAE MINEI (redactor-șef adjuncți), ȘTEFAN PASCU,
M. PETRESCU-DIMBOVITA,
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

- Dr. ing. DEMETRU URMA: Vea-
cul românesc al drumului de fier . . . 2
- AL. GH. SAVU: Se înfruntă două
tactici . . . 8

Încă un guvern prezidat de genera-
ția sănătosă... Dar complexele, pro-
bleme ce se puneau după 23 August
1944 continuau să rămână nesoluate.
Reacțiunea căută să frizeze transfor-
mările revoluționare, dar împotriva ei se
ridică forțele populare, în frunte cu
P.C.R.

- Avangardieră editorială: O solie
bizantină la curtea lui Atila . . . 14
- PETRU BUNTA: Simbolul pumnului
strîns . . . 20
- Colonel EUGEN CRINTEA: Ge-
neralul otoman și sergentul român . . . 21
- IULIAN CRISTESCU: Nume de cod
„Taifun” . . . 22

Așa botezaseră strategii hitleristi opera-
ția pregătită cu minuțiozitate împotriva
Moscowei. O uriașă armată de 1.200.000
de oameni, dotată cu o tehnică de prim
rang, avea ordin să realizeze visul
ferat al lui Hitler. Mai rămănea de tre-
cut un obstacol: rezistența ostașilor Ar-
matei Roșii, a întregului popor sovietic.
Rezultatul a fost altul decît cel scontat
de naștiți.

- Zile și nopți pe frontul Roșnavei . . . 37
- CONSTANTIN C. GIURESCU:
Mășterii apelor . . . 42

Pămîntul românesc este bogat în ape.
Încă din vremuri îndepărtate s-au găsit
mășteri iscusite care au știut să valori-
fice tezaurul lichid și străveziu.

- MARIN BUCȘAN: Culpabilii au
fost dovediți. Contraprocesul unui
incendiu . . . 47
- MIRCEA ALEXANDRESCU: 1907
în județul Dimbovița . . . 51
- VENIAMIN CIOBANU: Munteni
și moldoveni la asediul Vienei . . . 52

1883: forțele Semlului se arăa sub zi-
duriile Vienei. Domnii români și oștirile
lor participă la acest asediu. De partea
cul sint ei în realitate? Serban Can-
taczino și Duca Vodă au de îndeplinit
o delicată și complicată misiune.

- I. M. ȘTEFAN: Grinarele istoriei . . . 57
- WINSTON CHURCHILL: Memo-
rii (X) . . . 61

În ultimul fragment pe care-l publicăm,
Churchill își manifestă respectul, prețui-

magazin istoric

nr. 1 ianuarie — 1970

rea și admirația față de un om pe care,
aproape fără vreaa lui, îl îndrăgise:
Franklin Delano Roosevelt.

- Din presa de acum 100 de ani . . . 67
- O rubrică nouă, care aduce sub reflec-
tor crîmpele semnificative și pitorești
din istoria secolului trecut.
- MIRCEA NICOLESCU: Dosarele
judiciare ale istoriei. Crima ducelui
de Praslin . . . 68
- La mijlocul secolului trecut, o doamnă
din înalta aristocrație pariziană e ucisă
cu o sălbăticie rar înfîlîită. Asasinul este
propriu ei sot, purtătorul unuia din cele
mai vechi nume din Franța. Cum s-a
ajuns la această crimă?

- Panait Mușoiu — un pionier al
răspîndirii ideilor marxiste în
România . . . 73
- Nora Zizi Munteanu: O bogată cores-
pondență; L. Leoneanu: Cum l-am cî-
noscuit.

- NICOLAE STERIADE: Tragedia
Pompeiului — într-o nouă variantă:
Erupția vulcanului Pelée . . . 79
- Un munte își întrerupe somnul și
30.000 de vieți pier sub lava sa. Dar în
joc sint și multe interese locale...

- EUGEN B. MARIAN: Veneția,
orașul — republică . . . 83
- Feerie, dar cu un trecut frîmîtat, pă-
tat de singe... Așezare de vis, clădită pe
realități dintre cele mai sevece... Să pri-
vim mai îndeaproape frumosul chip al
Veneției, pentru a-i distinge unele trăs-
ături de cruzime.

- Semnal . . . 88
- FLORIN HERA: Amintirile insulei
verzi . . . 90

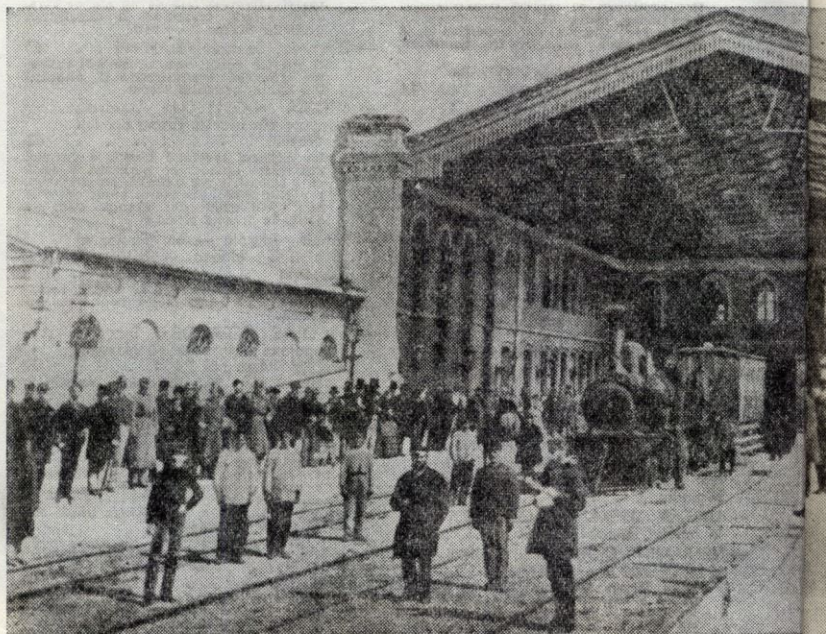
Prezentul Irlandei este greu de înțeles
dacă ignorăm evenimentele desfășurate
cu sute de ani în urmă. Pe zidurile orase-
lor din Ulster, de exemplu, se pot citi
inscripții care amintesc de 1690... O în-
cursiune în istoria acestei țări reînvie
momente dintre cele mai dramatice.

- Documente românești în mari
biblioteci de peste hotare . . . 97
- Poșta redacției . . . 98

În numărul viitor:

- Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei, aduce mărturiile unei civilizații în sprijinul tezei despre continuitatea dacică și daco-romană pe teritoriul țării noastre
- N. Krupskaia vorbește despre un om, alături de care și-a petrecut viața: Vladimir Ilici Lenin ● Caius Iulius Caesar, al 84-lea dictator al Romei, prezentat într-un mod aparte, inaugurează o rubrică nouă: „Așa vă place istoria?”
- Vasile Liveanu scrie despre Constantin Cantacuzino stolnicul, un cărturar descoperit în etape succesive ● Jocul de șah a împlinit o vîrstă venerabilă: 1400 de ani; cariera i-a fost bogată și plină de peripeții ● Atentatul împotriva lui Lascăr Catargiu a rămas o enigmă pentru contemporani, ca și pentru istorici. În ce constă ea? ● Să prîndem în culisele unuia dintre cele mai mari muzee ale lumii: Luvrul ● De la argonauți la exploratorii Arctice — pe scurt despre modul cum a fost descoperită Terra.

VEACUL ROMÂNESC



Căile ferate române și-au făcut intrarea în istorie prin două porți, situate la capetele unei axe mari a țării. Pe una din ele, arcuită între Capitală și Dunăre, stă scris: „Linia ferată București—Giurgiu, inaugurată la 19/31 octombrie 1869“, iar pe cealaltă, unind fostele cetăți de scaun ale mușatinilor din secolul al XIV-lea, „Linia ferată Suceava—Roman, deschisă la 3/15 decembrie 1869“. În perspectiva timpului, aproape simultan, Muntenia și Moldova intrau, unite încă o dată, în era „regelui abur“, domnitorul necontestat al energiei secolului trecut.

AL DRUMULUI DE FIER

dr. Ing. DEMETRU URMĂ

O iuțiime care întunecă mintea



Gara Filaret în 1873 (vedere dinspre lînti). Fotografia a fost executată de pictorul Carol Popp de Szathmáry pentru un album destinat expoziției de la Viena din același an

În anul 1869, pe pămîntul Europei, dubla panglică lucioasă a șinelor de fier se așternea pe o lungime de vreo 98 000 km. La noi în țară, construcția de căi ferate își începea drumul ascendent pe cele două trasee.

De ce aceste două linii și nu altele? De ce atunci și nu mai înainte?

Drumul de fier înseamnă apogeul spectaculos atins de **roată** în îndelungata ei carieră. Transportul mecanizat pe șine nu putea însă apărea decît într-o țară ajunsă la un anumit grad de dezvoltare a siderurgiei și a mecanicii. O astfel de țară era, la începutul secolului trecut, Anglia, dar au trebuit să treacă cîteva decenii pînă la data memorabilă de 15 septembrie 1830, cînd s-a inaugurat prima cale ferată din lume, lungă de 51 km, cu exploatare sistematică pentru transportul de mărfuri și călători. Ea lega orașul-port Liverpool de orașul industrial Manchester, iar actul de naștere era semnat de George Stephenson, care, băiețel fiind, păștea caii pe cîmpurile din jurul orașului Newcastle: pe atunci, un transport de bumbac făcea două săptămîni din America pînă la Liverpool, și patru, de la Liverpool pînă la Manchester. În 1830, această durată a scăzut la numai două ore.

Călătorind pe linia pomenită la numai un an de la inaugurarea ei, tînărul student Petrache Poenaru — bursier la Paris al Eforiei școalelor din București — își mărturisea uimirea și entuziasmul: „Douăzeci de trăsuri, legate unele de altele și încărcate cu 240 de persoane, sînt trase toate deodată și cu o așa iuțeală, încît cel mai bun cal de curse nu ar putea să le urmeze în mare galop...”

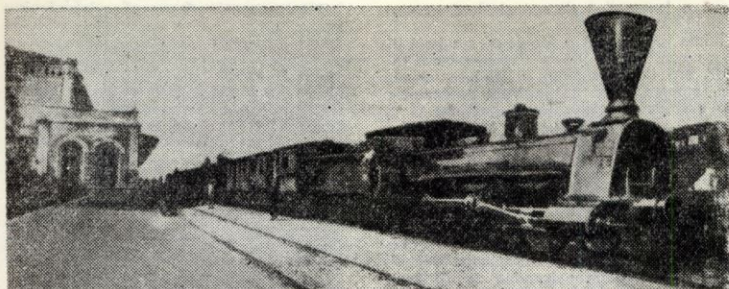
Cinci ani mai tîrziu, în 1836, tînărul Nicolae Gulescu scria în foaia-supliment „Muzeul Național” din 3 iunie: „Trăsurile cari acum umblă cu aburi pă multe drumuri în Englitera, în Franța și în Germania transportează pă oameni și mărfurile cu o iuțiime care întunecă mintea de mirare și ar socoti cinevaș că aceasta este un farmec...”

Prin cărturarii lor, țările românești au putut astfel cunoaște încă de la început marile avantaje pe care noul mijloc de transport le aducea în domeniul intensificării schimburilor economice și culturale. Era, de fapt, o revoluție comparabilă cu cea produsă de descoperirea tiparului în domeniul circulației ideilor și cunoștințelor.

Finalul jalbei celor 400 de cetățeni din Giurgiu pentru care linia proiectată „nu poate fi de nici un folos”

În principalele românești, introducerea câilor ferate prezenta un interes cu mult mai concret decît acela al satisfacerii unui simplu sentiment de curiozitate. Tratatul de pace de la Adrianopol (septembrie 1829), desființase monopolul economic al Imperiului otoman asupra comerțului nostru exterior, antrenînd țările române într-un intens schimb de mărfuri cu numeroase state europene. În numai cîțiva ani, exportul românesc ajunsese să aibă o valoare de două ori mai mare decît importul.

De ce București-Giurgiu?



Locomotiva 55 „Porumbelu” atașată la un tren de marfă; gara Roman în 1873 (fotografie de C. P. de Száthmary)

naluri, drumuri de fier, este atât de urgentă în Principate, încât guvernul nu se va sfii de a aplica, la executarea lucrărilor publice, o metodă necunoscută pînă acum în țara noastră”.

Tratatul care au urmat, purtate cu diferite asociații de ofertanți, au învederat

faptul că, față de dificultățile și riscurile ridicate de construcția unei rețele feroviare, era mai indicat să se realizeze întii linii scurte, chiar izolate. „Fiți siguri — spunea M. Kogălniceanu în ședința din 4 martie 1865 a Adunării deputaților — că, precum s-a urmat în toate țările cari au început cu mic, vom ajunge a avea o linie întreagă” (adică o rețea întreagă — n.a.).

Pentru Muntenia, linia cea mai indicată trebuia să fie între București și cel mai apropiat port, ținînd seamă de faptul că Dunărea ar fi constituit o prelungire a căii ferate, datorită navigației cu abur pe care societatea austriacă (vestita DDSG) o introdusese încă din anul 1834. Pe de altă parte, alegerea acestei linii era, într-un fel, obligatorie, deoarece numai pe Dunăre putea fi transportat materialul rulant necesar exploatării feroviare, chiar

Peronul gării Pașcani în timpul războiului din 1877. (Gravură aparută în revista „Ilustracion española”, datorată probabil unui corespondent de război)



dacă o locomotivă de atunci cântărea numai 18 400 kg.²

Prima linie ferată a Moldovei s-a hotărât să se construiască de la Suceava care, în 1867, era stația terminus a liniei ce venea din Lemberg, rețea administrată de compania austriacă a căilor ferate galiciene.

Un cadou de 600 000 de franci

Nodul gordian al tergiversărilor a fost tăiat la 10 noiembrie 1865, când a apărut în Monitorul oficial decretul lui Cuza — emis fără încuviințarea Camerelor — prin care se autoriza construcția liniei ferate București—Giurgiu, în lungime de 70 km, acordată consorțiului englez John Trevor Barklay & John Staniforth³. Anulată după abdicarea forțată a lui Cuza, reluată, re-discuțată, modificată etc., convenția cu consorțiul Barklay & Staniforth a căpătat, în fine, formă definitivă și a fost publicată în Monitorul oficial din 7 aprilie 1867.

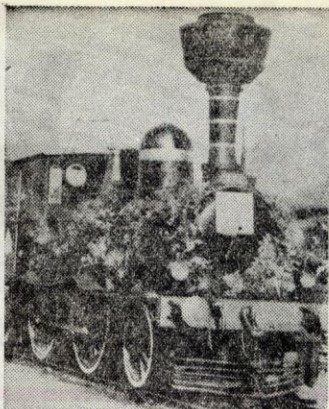
Lucrările au început în același an, de la ambele capete ale liniei, și au înaintat destul de repede. Inițial se prevăzuse ca linia să meargă pînă la Dunăre, în insula Mocanului sau în insula Ciorioi, în fața gării Ruscivk, pentru eventualitatea construirii unui pod peste fluviu și, în orice caz, pentru a scurta distanța dintre debarcaderul portului Giurgiu și tren.

Ce s-a întimplat însă?

În ședința din 5 ianuarie 1867 a Adunării a fost prezentată a jalbă semnată de 400 de cetățeni din Giurgiu (negustori, hangii, căruțași și alții), prin care aceștia cereau ca linia de la București să nu fie construită sau măcar să nu ajungă pînă la Dunăre, deoarece, se plingeau ei, „înființarea acestor căi ferate ne vatamă prea multu interesele noastre de comerț...” „orașul ar fi prăpădit”... „nici birjarii, nici hangii și nici alte întreprinderi n-au să se poată folosi de călătorii veniți pe Dunărea, cari au să se sue de dreptul în vagoane”. Datorită aranjamentelor electorale și legăturilor politice pe care le avea candidatul de Vlașca (se apropiau alegerile de deputați), guvernul a cedat. Concesionarii s-au trezit cu un cadou de 600 000 de franci, reprezentînd costul lucrărilor pe cei 3 km — distanța pînă la port pe care linia nu a mai fost construită.

² Cînd, în vara anului 1853, au fost aduse pe Dunăre de la Viena cazanul de abur (7 000 kg.) și motorul pentru „moara de foc de la Coțentina”, transportul lor de la Giurgiu la București — subiect de epopee tehnică — a durat nu mai puțin de patru săptămîni! A fost nevoie să se amenajeze un car special, să se consolideze sau să se refacă podurile și întreaga șosea. Pe unde nu se putea altfel, s-a făcut pod de birne, care erau mutate mereu înaintea carului. Cum să se fi transportat atunci, pe șosele, o locomotivă de 18 400 kg.?

³ Cu același consorțiu se încheiase în 1864 o convenție pentru construirea a 19 poduri metalice, care au contribuit la extinderea rapidă a rețelei de șosele naționale.



Locomotiva 43 „Călugăreni”, cu vagoanele refăcute, intră, după 100 de ani, în gara Jilava. (Aspect de la festivitatea prilejuită de sărbătorirea centenarului liniei ferate București—Giurgiu)

După doi ani, în ședința Adunării din 31 martie 1869, criticînd greșeala făcută, primul ministru, Dimitrie Ghica, arăta că legătura pînă la Dunăre trebuia neapărat realizată și că nu se putea aștepta executarea unui canal navigabil în locul liniei. S-a convenit ca linia să fie prelungită din gara Giurgiu-oraș pînă la Smîrda (2,6 km), ceea ce s-a realizat în anul 1870, în regia statului.

Trenul Michaiu Bravul

Inaugurarea liniei București—Giurgiu a avut loc, cu mare fast, la 19/31 octombrie 1869, în gara Filaret, bogat pavoazăată. Ceremonia respectivă a fost descrisă într-o manieră sobră în Monitorul oficial de a doua zi (pag. 1018), sub titlul „Celebrarea deschiderii drumului de fier București—Giurgiu”. Primul ministru l-a înlocuit pe domnitor care plecase în Germania, pentru a se logodi...

Pitoresc a fost reportajul (nesemnat) apărut la 21 octombrie 1869 în PRESSĂ — ziar politic, literar și comercial, care începea astfel: Eri am avut fericita ocaziune de a asista la solemnitatea de deschidere a drumului ferat București—Giurgiu!... Mărturisim că am fost cu totul transportați de bucuria ce ne-a inspirat această zi!...

În dimineața acelei zile de duminică au plecat din gara Filaret spre Giurgiu două garnituri inaugurale. Prima, condusă de in-

suși sir John Trevor Barklay, era „Trenul de onoare Michailu Bravul” (după numele locomotivei). Cea de-a doua era „Trenul Dundera”, condus de Nicolae Tănase, foarte tânăr pe atunci, primul mecanic de locomotivă român⁴. Vagoanele erau scurte (7—8 metri), iluminate cu ulei de rapiță, fără comunicații între ele, cu 3—5 compartimente, cu cite două uși care dădeau direct afară, pe cele două lungi trepte laterale; lipseau instalațiile sanitare și de încălzire.

Linia București—Giurgiu, racordată la Gara de Nord în 1872, a fost de la început exploatată de stat, printr-o direcție proprie, încadrată în „Ministeriul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor publice”.

„Rondunica” pleacă în prima cursă

Multe oferte și propuneri de construcții feroviare s-au făcut și în Moldova în cei 20 de ani de când inginerul Marin, prezentându-se ca unul care realizează în Austria „grossartige Bauten” construcții impunătoare, încerca să-l convingă pe Mihail Sturdza despre avantajele unui drum de fier așternut pe valea Siretului, de la Mihăileni pînă la Galați, pe care tracțiunea să se facă, la început, cu cai. Prima concesiune, votată de Adunarea deputaților, a obținut-o însă, la 31 martie 1862, asociația Petru Mavrogheni — Leo de Sapieha. Au urmat apoi altele și altele, lucrurile petrecându-se în multe privințe ca în Muntenia.

Anul 1868. Apare, în fine, documentul mult așteptat: „Act de concesiune pentru construirea și exploatarea căii ferate de la Suceava la Iași, Botoșani pînă la Roman — promulgat prin decretul No. 1516 de la 21 septembrie 1868”. Prin acest act, mai mulți asociați vienezi și londonezi, reprezentați prin Victor von Offenheim, se angajează să pună în funcțiune și să exploateze o rețea feroviară între frontiera cu Austria, aproape de Suceava, și orașele Iași, Botoșani și Roman.

Compania condusă de von Offenheim deschide linia Suceava—Roman (circa 103 km) la 3/15 decembrie 1869, adică în mai puțin de 15 luni de la data actului de concesionare. În anul următor, la 1 iunie (stil nou), s-a dat în circulație linia Pașcani—Iași (76,6 km), iar peste încă un an, la 1 noiembrie 1871, linia Verești—Botoșani (44,5 km). Așa cum spunea N. Iorga,

⁴ N. Tănase a avut bucuria să deschidă defilarea trenurilor festive la „Căferiada” din 1939, ca mecanic conducător al locomotivei nr. 43 Călugăreni, una din primele cinci care au circulat pe linia Filaret—Giurgiu. Această locomotivă, păstrată și pusă în stare de funcționare, se află astăzi în dotarea „Muzeului Căilor ferate române”, cu vagoane reconstituite după desenele și fotografiile celor din 1869. În octombrie 1969, bătrînul cealnic pe roți numit „Călugăreni” a reușit, pufăind abur și stropind apă, să facă o cursă Gara de Nord—Gara Giurgiu-oraș în înalot, reeditînd — exact la un secol distanță — performanța surorilor ei din 1869.

aceasta din urmă era ca o crenguță care, ramificată din tulpina mare, ținea la capătul ei, ca pe o cireașă, orașul Botoșani.

Din momentul acordării concesiunii, nimic nu a tulburat construcția liniei și, pînă la un timp (cam scurt!), nici exploatarea ei. O tăcere aproape deplină a domnit și în cele trei momente inaugurale. Nici fast, nici solemnitate și nici dare de seamă în Monitorul oficial.

Ca și în Muntenia, locomotivele care circulau pe drumurile de fier ale Moldovei aveau nume sugestive, după obiceiul timpului: **Fulgeru, Steaoa, Fortuna, Rondunica, Leul, Porumbelu** etc. Dintr-un mers de tren din 1888 aflăm că trenul accelerat nr. 2, cu rangul 3, parcurgea distanța Iași—Roman (116 km) în 3 ore și 24 de minute.

La 1/13 septembrie 1872, stația Roman a fost legată la rețeaua Mărășești—Tecuci—Birlad—Galați—Brăila—Buzău—Ploiești—București—Pitești, atunci terminată.

Spre deosebire de linia Filaret—Smîrda, rețeaua din nordul Moldovei a fost înzestrată de la început cu telegraf.

Activitatea feroviară „calmă” a rețelei din Moldova nu a durat mult și au apărut conflicte cu statul român. Mai întîi, contrar actului de concesiune, compania administra liniile Suceava—Iași—Botoșani—Roman într-un singur cont cu cele pe care le exploata în Austria, astfel că statul român nu putea cunoaște veniturile și cheltuielile liniilor de pe teritoriul său, trebuind să suporte deficitele pretinse de companie. Apoi, aceasta nu avea material rulant suficient și plătea chirie pentru diferența necesară, ceea ce încărcă cheltuielile de exploatare. În fine, compania nu aplica nici prevederile articolului 23 al convenției, conform căruia trebuia ca „după 5 ani, jumătate cel puțin din impiegații inferiori să fie pămînteni”.

Neputînd ajunge la vreo înțelegere cu compania respectivă nici în mod direct și nici prin tribunalul de arbitri, guvernul de atunci s-a hotărît să procedeze energetic. La 18/30 octombrie 1888, „la orele 12 din zi”, statul a ocupat cu forța militară toate stațiile (19), continuînd el exploatarea, „pe risicul și pericolul Companiei”, prin Direcția generală C.F.R., înființată încă de la 11/23 aprilie 1880.

Cu aceasta, cortina era trasă peste ultimul act al exploatărilor feroviare concesionate în țara noastră. Ulterior, liniile companiei au fost răscumpărate, lichidarea definitivă a conturilor fiind realizată abia în 1928.

* * *

Inaugurată acum 100 de ani, era feroviară din țara noastră are în fața ei un viitor a cărui imagine apare strălucitoare, ajutînd, și în același timp reflectînd, dezvoltarea economiei, a științei și a tehnicii din România socialistă.

Se înfruntă două tactici

• Si la putere, și în opoziție? • Vorbe multe, treabă puțină • Concluzia lui Penescu • Cetațile revoluției • O crimă odioasă și consecințele ei

Al. Gh. SAVU

Unii comentatori politici mai puțin experimentați pronosticau celui de-al doilea guvern prezidat de generalul C. Sănătescu o viață lungă. Căci, aparent, componența și programul acestuia ar fi trebuit să dea satisfacție atât partidelor și organizațiilor încadrate în F.N.D., cit și cercurilor politice burgheze. Primelor — pentru că realizaseră un salt de la două la șase portofolii mi-

nisteriale, la care se adăugau vicepreședinția Consiliului și cele trei subsecretariate de stat; ultimelor — pentru că, prin numărul mai mare de portofolii — nouă¹ —, și

¹ De fapt — unsprezece, pentru că „tehniciantul“ de la Externe era o persoană din entourageul lui Iuliu Maniu, iar Ministerul de Război rămânea, prin interimatul lui Sănătescu, tot în lotul cercurilor burgheze.



Masele populare au devenit stăpîne pe stradă

prin însemnătatea lor (finanțe, economie națională, interne, agricultură și domenii, externe etc.), continuau să dețină controlul asupra cabinetului. Primelor — pentru că impuseră în programul noului guvern unele puncte de bază din platforma F.N.D. : susținerea războiului antihitlerist, aplicarea, în continuare, a armistițiului, normalizarea vieții administrative și altele²; ultimelor — pentru că evitaseră includerea unor reforme social-economice și, îndeosebi, a reformei agrare, asupra căreia stăruiseră forțele democratice.

Vrînd-nevrînd și cu sufletul îndoit: Iuliu Maniu

În realitate, instituirea celui de-al doilea guvern Sănătescu era considerată atât de forțele democratice, cât și de cercurile reacționare, drept o soluție vremelnică, provizorie.

Partidele și grupările din F.N.D. nu se puteau declara mulțumite cu un guvern dominat de partidele burgheze și cu un program de guvernare din care, practic, lipseau obiective democratice esențiale, menite să asigure dezvoltarea progresivă a țării. De aceea, participind loial, cu simț de răspundere, la activitatea cabinetului — în măsura în care aceasta servea interesele naționale și se baza pe programul de guvernare comun —, P.C.R. și celelalte partide și grupări democratice au desfășurat, concomitent, o bogată activitate în afara guvernului, mobilizând masele populare la lupta pentru zdrobirea, pas cu pas, a rezistenței reacțiunii și pentru crearea condițiilor necesare instituirii unei guvernări democratice.

Presiunile de jos asupra majorității reacționare a cabinetului Sănătescu s-au îmbinat în permanență cu presiunile de sus, exercitate de miniștrii democrați în sinul guvernului. F.N.D. se afla — după cum remarcă, nu fără îndreptățire, unul dintre gazetarii burghezi — „și la guvern, și în opoziție”. Această tactică originală imprimată de comuniștii activității F.N.D. s-a dovedit întru totul adecvată împrejurărilor.

La rîndul lor, partidele burgheze, cercurile palatului erau nemulțumite de soluția dată crizei de guvern la 4 noiembrie. Suferiseră o înfrângere și își dădeau seama de acest lucru. O dovedesc, printre altele, însemnările inedite ale lui N. Pascu și Zaharia Boilă, care acuză cercurile palatului că ar



fi cedat „prea repede” presiunilor F.N.D. Dar liderii P.N.T. și P.N.L. sperau să împiedice transformarea acestei înfringeri în dezastru, pentru ei soluția optimă rămânând și pe mai departe înlocuirea guvernării politice de coaliție printr-o guvernare nepolitică, de „tehnicieni”. O asemenea guvernare avea, după Iuliu Maniu, cel puțin două avantaje: în primul rînd, ar fi fost înlăturată de la putere partidele comunist, social-democrat și celelalte grupări din F.N.D.; în al doilea rînd, ar fi scutit partidele burgheze de răspundere directă într-un moment greu. Tocmai de aceea — după cum notează, în însemnările lui, Zaharia Boilă, unul din liderii aripii maniste a P.N.T., — la 4 noiembrie, numai „vrînd-nevrînd, cu sufletul îndoit, Maniu și-a dat asentimentul să se formeze un guvern de coaliție”³. Ulterior, tactica partidelor burgheze s-a concretizat, în guvern, prin trăgănarea aplicării punctelor din programul de guvernare care vizau democratizarea internă, iar în afara acesteia — printr-o intensă propagandă demagogică.

Iată de ce activitatea noului guvern s-a desfășurat, de la început, sub semnul sterilității. Exceptînd rezolvarea sarcinilor curente legate de continuarea războiului antihitlerist și conlucrarea cu organele Comisiei aliate de control, celelalte probleme care decurgeau din programul de guvernare n-au depășit, în genere, stadiul dezbaterilor de principiu și al proiectelor. Arareori, ședințele Consiliului de Miniștri — lungi, furtunoase, presărate cu incidente și polemici pătimașe stîrnite de manevrele și invectivele miniștrilor burghezi — s-au putut solda cu acorduri parțiale.

Avînd o orientare politică precisă și primind în permanență un sprijin substanțial din partea Consiliului Național al F.N.D.⁴,

² Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 6, dosarul nr. 113, fila 8.

³ Printre măsurile inițiate în acest scop, Consiliul Național al F.N.D. a hotărît, la 10 noiembrie, crearea unor comisii speciale de studii care să furnizeze miniștrilor și subsecretarilor de stat democrați toate datele și asistența tehnică de care aveau nevoie în problemele economice, financiare, sociale etc. Totodată, exponenții F.N.D. din guvern au fost incluși de drept în biroul Consiliului Național, ceea ce le dădea posibilitatea să participe nemijlocit la activitatea acestui organism și să cunoască, în toate amănuntele, politica forțelor democratice.

⁴ Vezi Paraschiva Nichita: „Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România”, în revista „Anale de istorie”, anul XV, nr. 4/1969.



miniștrii democrați — Lucrețiu Pătrășcanu la justiție, Gh. Gheorghiu-Dej la transporturi, Ștefan Voilec la învățământ, Gh. Vlădescu-Răcoasa la Ministerul Naționalităților etc. — s-au inițiat rapid în problemele guvernării — la care, cu excepția dr. Petru Groza, participau pentru prima dată — și au obținut realizări de seamă la departamentele de care răspundeau. Încă din această perioadă s-a afirmat, prin înțelepciunea, tactul și experiența lui politică, dr. Petru Groza.

Succesele obținute de miniștrii democrați la departamentele respective influențau însă în slabă măsură activitatea guvernului în ansamblu. Căci, în Consiliul de Miniștri — singurul în măsură să adopte hotărâri de interes general, cu putere de lege — intra în acțiune majoritatea reacționară, care tergiversa totul, sabota, amenința, crea bariere peste bariere în calea unei conlucrări constructive. Nici în timpul acestui guvern nu a fost posibil să se adopte, de pildă, legea sindicatelor sau legea privitoare la judecarea criminalilor de război și a vinovaților de dezastrul țării.

În slujba cărei ordini?

În aceste condiții, se poate ușor imagina modul în care miniștrii reacționari orientau activitatea departamentelor aflate sub controlul lor. După cum se știe, în lotul lor intrau principalele ministere economice. Susținerea frontului antihitlerist, refacerea obiectivelor distruse de război pe o parte importantă a teritoriului național, îndeplinirea obligațiilor asumate prin Convenția de armistiiu etc. ar fi necesitat măsuri ferme în toate sectoarele, pentru a se putea depăși momentul greu prin care trecea în-

O ședință obișnuită a cabinetului Sănătescu: discuții, promisiuni..., dar faptele întârzie

treaga economie națională. Dar, astfel de măsuri întârziu. Prin orientarea imprimată ministerelor economice, reprezentanții P.N.T. și P.N.L. contribuiau la accentuarea haosului economic, la ascensiunea capitalului speculativ, la îngroșarea păturii îmbogățiților de război pe seama maselor muncitoare. Și în industrie, și în agricultură, producția înregistra reduceri masive și inflația începuse să ia proporții.

O mare răspundere pentru neîndeplinirea sarcinii democratizării aparatului de stat, instituțiilor publice și particulare a revenit Ministerului de Interne, condus de Nicolae Penescu, membru al conducerii P.N.T. Sub lozincă cunoscută a „restabilirii ordinii”, organele represive și-au concentrat măsurile nu împotriva fasciștilor și a rămășițelor vechiului aparat de stat antonescian, ci contra forțelor democratice. În ședințele Consiliului de Miniștri, Nicolae Penescu a susținut, în repetate rânduri, ca guvernul să aprobe măsuri drastice contra „tulburătorilor ordinii publice”, adică a maselor care cereau democratizarea întreprinderilor și instituțiilor. În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944, Penescu își încheia un lung expozu pe această temă cu următoarea propunere: „Concluzia: v-aș propune să dați un comunicat redactat astfel: Înlocuirea autorităților administrative și polițieneste prin manifestări locale este ilegală”⁵.

⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944.

Dar, în timp ce în sinul guvernului înfruntarea dintre reprezentanții F.N.D. și miștrii reacționari continua în forme tot mai ascuțite, afară, în stradă, la orașe și sate, revoluția își urma cursul ei implacabil. Masele decideau mai mult ca oricând.

Sub conducerea Partidului Comunist Român, F.N.D. a obținut succese remarcabile în organizarea luptei maselor populare. Partea cea mai înaintată a tineretului s-a încadrat în rindurile Uniunii Tineretului Comunist, îndrumată, din partea conducerii P.C.R., de tovarășul Nicolae Ceaușescu. Sindicatele muncitorești unice au cuprins în rețeaua organizațiilor lor masa salariaților din majoritatea covârșitoare a întreprinderilor. Frontul Plugarilor se extindea cu repeziune în întreaga țară. Rezultate pozitive au obținut și Partidul Social-Democrat, Uniunea Patrioților, Uniunea Populară Maghiară, Apărarea Patriotică și alte organizații democratice care aderaseră la F.N.D.

Luna noiembrie a relevat pregnant trecerea orașului, prin muncitorime în primul rind, de partea forțelor democratice. Fabricile și uzinele au devenit cetăți inexpugnabile ale revoluției. De aici a pornit și s-a extins procesul democratizării întreprinderilor și instituțiilor publice și particulare. Intelectualitatea, meseriașii, funcționarii au găsit în proletariat aliatul și conducătorul care să-i călăuzească în acțiunile pentru satisfacerea propriilor revendicări. Dacă forțele democratice au ajuns să stăpânească strada, acest lucru a fost posibil numai pentru că ele se bucurau de sprijinul total al fabricilor și uzinelor.



Consecințele acestei situații s-au repercutat pozitiv asupra întregului proces de democratizare. Curățindu-și propriile întreprinderi, muncitorii au trecut, umăr la umăr, cu ceilalți oameni ai muncii, la îndepărtarea elementelor fasciste, reacționare, din posturile pe care le ocupau în aparatul de stat, înlocuindu-le cu reprezentanți ai intereselor populare. În noiembrie 1944, masele au instalat noi conduceri democratice în fruntea primăriilor orașelor Constanța, Tulcea, Brăila, Petroșani, Lupeni, Ploiești, Arad și în alte localități. Cu sprijinul hotărât al muncitorimii bucureștene, au fost ocupate, de asemenea, primăriile comunelor suburbane și învecinate Capitalei. Concomitent a început să ia amploare democratizarea primăriilor satești, precum și a conducerilor unor asociații profesionale ale diferitelor categorii de funcționari și intelectuali.

Partidele burgheze pierd teren

Un indiciu important al creșterii influenței forțelor democratice a fost, incontestabil, ocuparea unui număr crescând de prefecturi.



„România liberă”, 17 noiembrie 1944

Astfel chiar în ziua instalării celui de-al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie), populația a impus un nou prefect în fruntea județului Constanța, după ciocniri sângeroase cu detașamentele polițienesti baricatedate, din ordinul ministrului de interne, în sediul prefecturii. Au urmat apoi, la intervale scurte, prefecturile județelor Tulcea, Prahova, Hunedoara, Dimbovița, Arad. Sub influența stării de spirit a populației, prefectii unor județe (Neamț, Brașov, Argeș, Bacău, Buzău) au aderat la F.N.D., deși nu erau încadrați în organizațiile democratice. Noile autorități au început să aplice pe raza localităților sau județelor aflate sub controlul lor directivele Consiliului Național al F.N.D., refuzând să mai dea ascultare ordinelor primite de la majoritatea reacționară a guvernului; teritoriul asupra căruia acesta își putea exercita autoritatea se îngusta.

Cercurile reacționare au fost cuprinse de o vie îngrijorare. În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie, ministrul de interne a recunoscut eșecul încercărilor forțelor represive de a stăvilii creșterea luptei maselor populare. De altfel și generalul C. Sănătescu, referindu-se la situația creată în țară, spunea în cadrul aceleiași ședințe: „...ceea ce mă îngrijorează pe mine este faptul ca nu cumva să scăpăm din mână autoritatea”⁶.

În ciuda acestui citat, câteva cuvinte despre generalul Constantin Sănătescu sînt, poate, necesare. Desigur, prin poziția lui socială, prin faptul că se afla în anturajul Palatului, generalul Sănătescu se bucura de încrederea deplină a regelui, căruia i-a rămas pînă la sfîrșit fidel. Dar ca președinte al Consiliului de Miniștri, deși împărțasea în

multe probleme punctul de vedere al majorității reacționare, Sănătescu s-a străduit să rămînă în afara disputelor dintre partide, a acționat cu o anume moderație. Tocmai de aceea, ca persoană, el nu a fost supus criticilor forțelor democratice. Este semnificativ că cercurile conducătoare ale P.N.T. și P.N.L., considerîndu-l „moale”, nu-l priveau cu prea multă simpatie, încercînd să se debaraseze de el încă la sfîrșitul lunii octombrie.

În a doua jumătate a lunii noiembrie s-au produs cîteva evenimente care au precipitat declanșarea unei noi crize de guvern. Astfel, după ce au acceptat propunerea F.N.D. ca la conducerea Ministerului de Război să fie titularizat generalul C. Vasiliu-Rășcanu, partidele burgheze s-au răzgîndit, pîrîndu-li-se că generalul nutreă simpatii exagerate pentru forțele democratice. În aceste împrejurări, Consiliul Național al F.N.D. a chemat masele populare să acționeze pentru a impune investirea imediată a generalului C. Vasiliu-Rășcanu în fruntea Ministerului de Război.

La Ministerul de Interne, Penescu căutînd să impună voința partidelor burgheze, s-a făcut vinovat de acte care au indignat opinia publică democratică. Alarmat de amploarea acțiunilor de democratizare întreprinse de mase, el a proferat, la adresa lor, amenințări deschise, în termeni jignitori. Parcă pentru a sfida opinia publică, poliția a dat publicității o listă cu numele unor elemente fasciste care urmau să fie arestate, prevenindu-i pe această cale pe cei vizajați, care au dispărut. În sfîrșit, în comuna Apărătorii Patriei, unul din activiștii organizațiilor democratice a fost asasinat de un grup de elemente reacționare. Asemenea crime s-au putut produce grație toleranței

⁶ Ibidem.

Epuratie...
„România liberă”, 27 noiembrie 1944



Epuratie la S.T.B.

autorităților față de rămășițele fasciste și atmosferei antidemocratice întreținute la Ministerul de Interne.

Numirea imediată a generalului C. Vasiliu-Rășcanu în fruntea Ministerului de Război și demiterea lui Nicolae Penescu de la Ministerul de Interne au fost revendicate, insistențios, la toate mitingurile și întrunirile populare. Concomitent au fost ocupate de mase numeroase primării și prefecturi.

Dulcele fruct nu a mai fost cules...

Incapacitatea majorității reacționare a cabinetului Sănătescu de a controla situația a determinat Palatul și cercurile conducătoare ale partidelor burgheze să caute o nouă formulă de guvern, provocând pe neașteptate demisia cabinetului și luând astfel prin surprindere forțele democratice. Iată și cele patru acte ale tentativei:

Actul I: la 27 noiembrie, în ședința Consiliului de Miniștri se dă citire urmei declarații colective a exponenților P.N.T., în care se susține, în mod calomnios, că din vina grupărilor democratice scopul pentru care se constituise cabinetul nu putuse fi realizat. O declarație similară fac și exponenții Partidului Național Liberal. Indirect, menținerea guvernului de coaliție este condiționată de încetarea acțiunilor de democratizare, renunțarea la criticile aduse miniștrilor reacționari, desființarea gărzilor populare înarmate etc.

Actul II: Maniu dezbate cu regele planul concret al provocării crizei de guvern, persoana noului premier și formulele posibile de alcătuire a guvernului. Se cade de acord asupra următoarelor puncte: 1) mandatul pentru constituirea noului guvern să fie încredințat generalului Nicolae Rădescu; 2) după un simulacru de consultări cu partidele, să se instituie în cel mai scurt timp posibil un cabinet de tehnicieni, sub pretextul că partidele politice refuză să continue formula guvernului de coaliție, acceptabil pentru P.N.T. și P.N.L. numai dacă, prin tratative separate cu partidele componente, se reușește spargerea F.N.D. și izolarea comunistilor; 3) programul viitorului guvern de tehnicieni să vizeze, în primul rînd, restabilirea „ordinei”, prin metode autoritare, la nevoie dictatoriale; 4) acest plan să fie dus la îndeplinire, în toate punctele lui, indiferent de reacția forțelor democratice. În însemnările sale, N. Pascu arată că, întîlnindu-se cu Maniu imediat după au-



diență, a constatat că acesta era radios, conțind pe o mare reușită⁷.

Actul III: la 2 decembrie 1944, miniștrii național-jărdniști își prezintă demisia, conform înțelegerii dintre Iuliu Maniu și rege. Eforturile comunistilor și ale celorlalte grupări democratice de a evita demisia întregului cabinet se soldează cu rezultate negative.

Actul IV: intrînd în scenă, generalul Nicolae Rădescu trece expeditiv peste faza consultării partidelor și începe recrutarea „tehnicienilor” care urmează să intre în noua echipă guvernamentală. La 4 decembrie, lista guvernului de tehnicieni este deja stabilită, cu concursul substanțial al lui Maniu. Viitorii miniștri așteaptă nerăbdători ora fixată pentru a depune jurămîntul în fața regelui.

Dar tocmai atunci cînd politicienii reacționari se așteptau mai puțin, cînd dulcele fruct al victoriei părea atît de aproape încît n-aveau decît să întindă mîna pentru a-l apuca, a căzut din semin, ca un trăsnet, controlivtura forțelor democratice. Și iată-l pe același N. Pascu notînd, descumpănit și consternat, momentul năruirii iluziilor: „Formarea guvernului de tehnicieni era sigură. În seara zilei de 4 dec. așteptam în cabinetul lui Penescu depunerea jurămîntului amănunt pentru orele 19 [...] Dar puțin după orele 20, intră în cabinetul lui Penescu subdirectorul general al Siguranței, Rinzesco, care aducea vești. N-a putut «intra încă la Palat» cu agenții săi, astfel că era informat numai din exterior. Rădescu a stat în audiență la rege trei ore, după care persoanele care erau pregătite să depună jurămîntul au fost convocate la locuința lui Rădescu, unde li s-a spus că guvernul de tehnicieni nu se mai face. Era de necrezut, căci nimeni în partid nu știa nimic [...]”⁸.

Ce se întîmplase? Era o întrebare la care politicienii reacționari aveau să afle cînd răspunsul. Partidul Comunist Român nu pierduse nici un moment inițiativă. Despre aceasta în numărul viitor.

⁷ Cit. privește programul acestui guvern, același N. Pascu nota: „Misiunea guvernului de tehnicieni trebuia să fie ocuparea militară a fabricilor și oprirea oricăror manifestații muncitorești... Urma să se instaleze starea de asediu”. (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 9158, fila 68).

⁸ Loc. cit., filele 68-69.



REPORTAJ DIN ANUL 448

O solie bizantină la curtea lui Attila

În Editura Academiei va apărea al doilea volum din Izvoare privind istoria României, în redacția și sub îngrijirea unui colectiv format din H. Mihăescu, Gh. Ștefan (membri corespondenți ai Academiei), R. Hincu, V. Iliescu și V. Popescu. Culegerea cuprinde texte grecești, latinești și bizantine, scrise între anii 300 și 1 000 e.n., fiind o excelentă crestomație din operele a 85 de autori, printre care celebrii istorici Priscus Panites, Ammianus Marcellinus, Iordanes, Procopius din Caesarea, Menander Protector, Agathias, Teofilact Simocata, Teophanes Confessor, Mauricius și Constantin Porfirogenetul.

Deși întocmită ca o lucrare științifică — fiind destinată în primul rând cercetătorilor preocupați de problemele formării limbii și poporului român —, culegerea este, în același timp, accesibilă marelui public, dovadă fragmentul pe care-l publicăm în avanpremieră editorială. El aparține lui Priscus Panites și reprezintă o parte din impresiile sale de călătorie prilejuite de solia bizantină din anul 448 la curtea lui Attila. Notația alertă, densă și plină de culoare, ne întârșiează nu nu

mai un iscusit diplomat și istoric bizantin, ci și un excelent... reporter.

Cînd a scris despre curtea lui Attila, Priscus Panites avea aproximativ 38 de ani. I se mai spunea și „Tracul”, după locul său de naștere — orașul Panion din Tracia, nume sub care a rămas și în literatură. Făcuse studii de retorică și filozofie la Constantinopol, dar a intrat în diplomatie, unde s-a dovedit un excelent exponent al celebrei diplomații bizantine. Misiunile sale au fost numeroase. În anul 448

însoțea pe Maximinus (un înalt demnitar de stat bizantin) la curtea lui Attila; doi ani mai târziu, în 450, se afla la Roma; în 452 negocia, la Damasc, pacea cu sарacenii (arabii), iar în 453 era trimis la Alexandria să aplaneze conflictele religioase în Egipt.

Toate aceste misiuni i-au pus în valoare talentul diplomatic, oferindu-i, în același timp, posibilitatea cunoașterii nemijlocite a unor oameni și locuri de pe un întins și variat spațiu geografic și politic. Observa-

țiile prilejuite de călătorii au fost sintetizate în opera sa de căpetenie, Istoria Bizanțului și evenimentele în legătură cu Attila, care consemnează faptele cele mai de seamă dintre anii 411 și 472. Notațiile privind solia la curtea lui Attila prezintă pentru noi un interes deosebit, deoarece se referă și la teritoriul țării noastre.

Ce căuta solia bizantină la curtea lui Attila?

În anul 441, Attila a trecut Dunărea și a cucerit o fisie largă de teren între râul Morava, munții Balcani

(Stara Planina) și Marea Neagră. Pacea a fost realizată cu multă trudă, în anul 443, Imperiul bizantin urmînd să plătească un tribut greu. 4 ani mai târziu, Attila a năvălit din nou și a ajuns cu călăreții săi pînă în Grecia, de unde s-a întors cu prăzi bogate și numeroși prizonieri — a căror răscumpărare avea să-i aducă sume importante. Pentru negocierii, împăratul bizantin, Teodosie cel Tânăr (408-450), a trimis în anul 448 o solie la Attila — din care făceau parte Maximinus și consilierul acestuia, Priscus Panites.

Drumul lui Priscus spre curtea lui Attila a trecut prin Philippopolis (azi Plovdiv), Serdica (Sofia), Naissus (orașul iugoslav Niš), apoi mai departe spre nord, probabil pe valea Moravei, și, în continuare, pe teritoriul actual al țării noastre, pe un traseu situat undeva la sud de Timișoara. Restul traseului, peripecțiile călătoriei, ceremonialul de la curtea lui Attila figurează în fragmentul pe care-l reproducem alăturat.

Traducere și note de H. Mihăescu. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

* *

...Am ajuns la Naissus și am găsit orașul pustiu de locuitori, deoarece fusese distrus de dușmani; numai printre dărmăturile lăcașurilor sfinte se mai întîmpla să întîlnim cîte un bolnav. Am descălecat pe un loc curat, puțin mai sus de râu, deoarece toate locurile de pe malul apei erau pline de oasele celor care căzuseră în lupte. A doua zi am ajuns la Agintheus, conducătorul armatelor din Illyria, nu departe de Naissus [...]



Soarele și-a schimbat mersul

După ce am înnoptat acolo, ne-am îndreptat de la hotărele orașului Naissus spre fluviul Istru și am ajuns într-o vale strîmtă, cu numeroase cotituri, depresiuni și coline. Cînd s-a luminat de ziua, am vrut să ne îndreptăm spre apus, dar ni s-a părut că vedem răsăritul soarelui în partea opusă; ne-am dezorientat în privința așezării locului și am început să strigăm că soarele și-a schimbat mersul și arată altă stare de lucruri.

Necunoașterea locului ne făcea să credem că acea parte a drumului e spre răsărit. Apoi dintr-o regiune plină de dealuri am ajuns într-o cîmpie împădurită. Acolo ne-au primit luntrași barbari¹, în bărci făcute din trunchiuri de copaci, tăiate și scobite de ei înșiși. Ei ne-au trecut dincolo de fluviul Dunărea [...]

Am străbătut cu barbarii un drum de aproape șaptezeci de stadii (aproximativ 14 kilometri; se pare că solii au trecut Dunărea în apropiere de Baziaș — H.M.), am fost nevoiți să ne oprim într-o cîmpie pînă ce va fi înștiințat Attila de sosirea noastră. Împreună cu noi au rămas și cîțiva barbari care ne serveau drept călăuză. Către seară tocmai luam masa, cînd am auzit zgomot de cai ce se apropiau de noi. Au sosit doi bărbați sciți, care ne-au poruncit să ne ducem la Attila. Noi i-am poftit să stea mai întîi cu noi la masă, iar ei au descălecat și s-au ospătat. A doua zi ne-au condus pe drum și pe la ora a nouă din zi am ajuns la corturile lui Attila (căci el avea mai multe). Am vrut să ne așezăm cortul pe o movilă, dar barbarii ieșii în calea noastră.

¹ Termenul este folosit de Priscus în același sens în care era uzitat de vechii greci și romani care considerau drept barbare toate popoarele străine de civilizația greco-romană, cu excepția egiptenilor.

tră ne-au oprit, deoarece cortul lui Attila era așezat într-o vale. Deci am așezat cortul acolo unde au vrut sciții².

Am rămas acolo numai o singură zi, iar a doua zi ne-am dus împreună cu Attila în ținuturile dinspre miezianopte ale țării [...] Iar Attila s-a oprit într-un sat, unde voia să se însoare cu fata lui. Escam: căci avea mai multe soții, dar o lua și pe aceasta, după obiceiul sciților.

De acolo am călătorit pe un drum neted, așezat într-o cîmpie, și am trecut peste mai multe riuri navigabile, dintre care cele mai mari, după Istru, erau Drecon, Tigas și Tifisas (probabil Bîrzava, Timișul și Bega de azi — H.M.). Pe acestea le-am trecut în bărci monoxile folosite de locuitorii de pe malurile riurilor, iar pe celelalte le-am trecut pe plute, pe care barbarii le poartă pe căruțe, deoarece

² În secolul al V-lea, cînd are loc solia lui Priscus la Attila, sciții dispăruseră de pe scena istoriei. Ei fuseseră asimilați de sarmați încă în secolul III î.e.n. Denumirea pe care Priscus o dă populațiilor întîlnite în cale este, desigur, anacronică. Ea se explică numai prin aceea că, în general, scriitorii bizantini acordau populațiilor de la nord de Dunăre numele acelor populații care le fuseseră lor mai cunoscute: goți, sciți etc., etc. Izvoarele bizantine sînt pline de astfel de notații. (N.R.)

locurile sînt mlăstinoase. Prin sate ni se aducea de năncare, și anume: în loc de grîu, mei, iar în loc de vin, mied, după cum îl numesc localnicii. Slujitorii care ne însoțeau aveau și ei o băutură preparată din orz. Barbarii o numesc camos.



Făclii în furtună

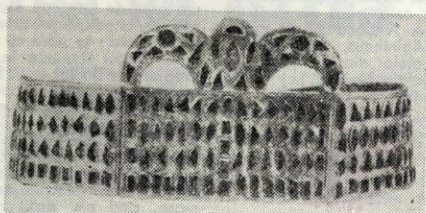
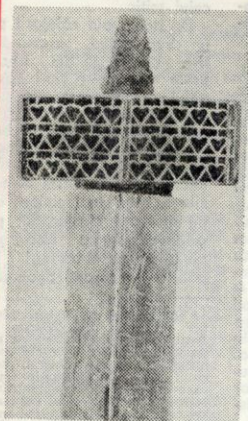
După ce am străbătut un drum lung, spre scăpătăm am așezat cortul lângă un lac cu apă bună de

băut, unde, veneau să se adape locuitorii din satul vecin. Un vînt și o furtună năprasnică, iscată pe neașteptate și însoțită de tunete, fulgere mari și de ploaie puternică ne-au răvășit cortul și ne-au rostogolit în apa lacului cu tot ce am pregătit noi acolo. Îngroziți de tulburarea care domnea în aer și de ceea ce se întimplase, am părăsit locul acela, ne-am despărțit unii de alții din pricina întinericului și a ploii și am apucat pe unde i s-a părut fiecăruia mai lesnicios. Cînd am ajuns la colibele din sat (căci toți ne-am îndreptat spre aceea pe diferite căi) ne-am în-

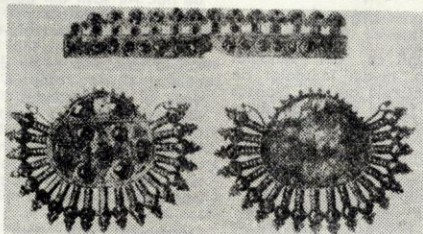
tilniț la un loc și am început să-i chemăm prin strigăte pe cei care rămăseseră în urmă. La strigătele noastre, sciții au ieșit afară din locuințele lor, au aprins trestii, de care se folosesc pentru foc, au făcut lumină și ne-au întrebă dacă avem nevoie de ceva, de facem atita gălăgie. Însoțitorii noștri barbari au răspuns că ne-am speriat din pricina furtunii. Atunci sciții ne-au pofțit la dinșii, ne-au primit și ne-au dat adăpost și au aprins mai multe trestii. Stăpîna satului era una din soțiile lui Bleda (un fruntaș hun și nu fratele lui Attila, ucis în 445 — H.M.). Ea ne-a trimis hrană și femei frumoase pentru culcare (la sciți acesta este un semn

Deși în însemnările lui Priscus Panites, Attila ne apare ca un rege sobru, aproape auster, este știut că hunii — ca și alte populații migratoare — aveau o predilecție deosebită pentru găтели strălucitoare, fastuoase. Aurul, pietrele prețioase aveau în epocă o mare căutare. Toate accesoriile vestimentare — cataramă, paftale, cingători și diademe — erau din aur încrustat cu pietre prețioase.

Vă prezentăm cîteva din admirabilele podoabe descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice și considerate ca aparținînd perioadei hunice



Splendidă — și azi — această diademă de aur



Ceea ce s-a păstrat foarte bine din această sabie este tocmai podoaba

Alte trei piese — de remarcă diadema pentru frunte în stil tipic hunic — din seria ornamentelor vremii

de cinste). Noi le-am poftit pe femei să mănince din mâncările aduse, dar ne-am ferit să ne atingem de ele. Am rămas în aceste bordeie, iar la ivirea zilei ne-am dus să ne căutam lucrurile. Le-am găsit pe toate, pe unele în locul unde poposisem cu o zi mai înainte, pe altele pe malul lacului, iar pe celelalte le-am pescuit din lac. În ziua aceea am stat în sat și ne-am uscat lucrurile, căci furtuna încetase și era un soare strălucitor. Ne-am îngrijit de cai și de celelalte vite de povară, apoi ne-am dus să salutăm pe stăpînă și s-o cîntim cu daruri: trei cupe de argint, piei vopsite în roșu, piper de India, curmale și diferite alte delicatase exotice care erau foarte prețuite de către barbari. I-am urât tot binele pentru ospitalitate și am plecat.

După ce am mers cale de șapte zile, ne-am oprit într-un sat, deoarece așa ne-au poruncit însoțitorii noștri sciți, Attila urma să vină și el pe același drum și noi trebuia să-l însoțim din urmă. Aici ne-am întîlnit cu bărbați veniți din partea romanilor apusei în solie la Attila...³



Palatul

Deoarece am ajuns pe același drum, am așteptat pînă ce a trecut Attila înainte și apoi am mers împreună cu toată mulțimea. După ce am trecut cîteva riuri, am sosit într-un sat foarte mare, unde se spunea că se află cea mai strălucită dintre toate locuințele lui Attila, construită din birne și scinduri frumos polite și bine încheiate și

³ În același timp cu solia bizantină, la curtea lui Attila sosise o misiune diplomatică a Imperiului roman de Apus.

înconjurată cu o împrejmuire de lemn, pusă de frumusețe, nu pentru întăritură. După locuința regelui se găsea locuința lui Onegesiu, împodobită și aceasta cu o împrejmuire de lemn de jur împrejur, dar nu era înfrumusețată cu turnuri la fel ca cea a lui Attila. Nu departe de împrejmuire era o baie, construită de Onegesiu, cel mai bogat dintre sciți după Attila, cu piatră adusă din Panonia, deoarece la barbarii din părțile acelea nu se găsește piatră și lemn, ci folosesc materialul adus de aiurea. Arhitectul băii fusese luat prizonier din Sirmium (azi Sremska Mitrovica, pe riul Sava, mai sus de Belgrad — H.M.) și a crezut că pentru invenția lui va primi ca răsplătă libertatea, dar a căzut apoi într-o suferință mai grea decît sclavia la sciți, căci a ajuns băieșul lui Onegesiu și trebuia să-l slujească și pe el și pe cei din jurul său ori de cîte ori veneau la baie. La intrarea în acest sat, lui Attila i-au ieșit în întîmpinare fete tinere, mergînd într-o anumită rînduială și cu voaluri subțiri și albe, pe care le țineau în sus, așa că sub fiecare voal, finut sus de mîinile femeilor de pe delături, mergeau șapte sau mai multe fete. Erau multe șiruri de femei sub voaluri și cîntau cîntece scitice. Cînd a ajuns Attila aproape de casa lui Onegesiu, deoarece drumul spre palatul regelui trecea pe la el, i-a ieșit înainte soția lui Onegesiu împreună cu o mulțime de sclave. Unele aduceau bucate, altele vin: aceasta este cea mai mare cînte la sciți. Ea l-a salutată și l-a rugat să mănînce din ceea ce adusese cu afia bunăvoință. Attila a mulțumit soției prietenului său și a gustat din mîncări sfînd călare, iar barbarii însoțitori i-au ridicat în sus tava, care era de argint.

După ce a gustat și din cupa care i s-a întins, a mers la palatul său, mai arătos ca celelalte case, așezat pe un loc mai înalt... Sciții sînt amestecați și, pe lingă limba lor barbară, caută să vorbească limba hunilor, a goților sau a ausonilor, atunci cînd unii dintre dînșii au de-a face cu romanii.⁴



Recepție la curte

După ce ne-am întors în cort, a venit un dregător și ne-a adus știrea că Attila ne poartă pe amîndoi la

⁴ Administrarea unor teritorii atît de întinse ca cele ocupate de huni și mai ales relațiile diplomatice stabilite cu țările vecine aveau nevoie de o cancelarie cît de rudimentară și de cunosători de limbi străine. Priscus ne spune undeva că șeful acestei cancelarii era un prizonier roman din Viminacium, cu numele Rusticius; prin urmare, actele erau redactate în limba latină, iar discuțiile se duceau în una din cele două limbi de circulație ale epocii: latina sau greaca. În împărăția bizantină din acel timp, limba oficială a statului era limba latină, numită și limba romanilor. Dar majoritatea acestor „romani” vorbeau grecește, adică aveau ca limbă maternă limba greacă. Spre a face o distincție între cele două limbi, Priscus zice „limba ausonilor”, cînd e vorba de limba latină și „limba romanilor” sau „elina” cînd are în vedere limba greacă. Aceasta din urmă, afirmă el, era folosită mai ales în tinuturile grecești propriu-zise. La curtea lui Attila se întrebunțau limbile latină, hunică și gotică. Faptul se explică nu numai prin prestigiul internațional al limbii latine, cît mai cu seamă prin aceea că în tinuturile ocupate de huni, adică în Dacia, Scitia Mică, Moesia Inferioară, Moesia superioară și în Panonia, exista o populație stabilă care vorbea latinește și care putea furniza interpreți pentru curtea lui Attila.

un banchet, care va avea loc pe la ora a noua din zi. Noi am păzit ceasul ce ni s-a rinduit și am sosit ca oaspeți la masă împreună cu solii romanilor din apus, oprindu-ne drept în fața lui Attila. Paharnicii ne-au înțins câte o cupă, după obiceiul locului, spre a închina și noi, înainte de a lua loc pe scaune. Am făcut întocmai, adică am gustat din pahare, apoi ne-am îndreptat spre scaunele pe care trebuia să ne așezăm și să mâncăm. Toate aceste jilțuri erau așezate lângă pereții casei, de o parte și de alta. Drept la mijloc, pe un pat, stătea Attila. În spatele său se afla alt pat, iar alături de el erau câteva trepte ce duceau la acest pat. Acesta era acoperit cu țesături de pînă și cu covoare de diferite culori, cum sînt acelea pe care grecii și romanii le foloseau la nunți. Cel dinții rang de cinste pentru meseni era socotit cel din dreapta lui Attila, iar cel din partea stîngă venea în al doilea rînd. Din întimplare, în stînga ne aflam și noi, iar în fruntea noastră era și Berich, un bărbat de seamă printre sciți. Onege-siu stătea pe un jilț în dreapta patului ocupat de rege, iar în fața lui Onege-siu au luat loc, pe un scaun, doi dintre copiii lui Attila. Cel mai în vîrstă stătea pe tronul lui Attila, însă nu aproape de el, ci la o margine, cu ochii lăsați în pămînt, din sfială față de tatăl său. Cînd s-au așezat cu toții la locurile lor, după rînduiala cuvenită, a venit un paharnic în fața lui Attila și i-a înțins o cupă de vin. Attila a luat-o în mîini și a închinat în cinstea celui dinții oaspe din rînd cu dînsul. Cel onorat cu această închinare s-a ridicat în picioare; și nu era cuviincios să se



Diptyc de fildeș (catedrala din Aosta), reprezentînd pe împăratul Flavius Honorius. Aflat pe tronul Imperiului roman de Apus între anii 395—423, el a avut de suferit indirect de pe urma hunilor: ca urmare a presiunii acestora, 400 000 de germani au năvălit în Italia, silîndu-l pe Honorius să se refugieze la Ravenna

Aetius, născut în anul 390 la Durostorum, un timp ostateg la huni, general roman, deținătorul de fapt al puterii în Imperiul de Apus în perioada 433—453 și învingătorul lui Attila în două rînduri: cu prilejul asediului orașului Orléans și în lupta de pe Cîmpiile Catalaunice (actuala provincie franceză Champagne), una din cele mai mari bătălii ale antichității (451). Imaginea reprodușă alăturat este gravată pe o tăbliță de fildeș, păstrată la Monza



așeze la locul său înainte de a gusta sau de a goli cupa, înapoiind-o paharnicului. Apoi Attila s-a așezat pe pat, iar cei din față i-au închinat paharele în același chip, adică le primeau de la paharnic și gustau din ele, după ce închinau. Pentru fiecare persoană venea cîte un paharnic, care trebuia să intre pe rînd, după ce ieșea paharnicul lui Attila. Deci Attila a închinat pentru al doilea și pentru ceilalți, apoi ne-a onorat și pe noi în același chip, după ordinea scaunelor.



Un rege auster

Cînd toți au fost cinstiți cu închinarea ce li se cuvenea, paharnicii s-au retras, și pe urmă au fost așezate mesele, dincolo de masa lui Attila fiind cîte una pentru trei-patru bărbați sau chiar mai mulți, așa fel încît fiecare putea lua din bucate stînd la locul său, fără să iasă din rîndul scaunelor. Mai întîi a intrat sclavul lui Attila, aducînd o tavă plină de cîrnuri; în urma lui, sclavii tuturor celorlalți meseni au pus pe mese pline și bucate. Pentru ceilalți barbari și pentru noi au fost pregătite mîncări alese, servite pe farfurii de argint; iar lui Attila i s-a adus o tavă simplă de lemn, pe care nu se afla nimic altceva decît carne. De altfel el s-a arătat cumpătat și în toate celelalte, de-

oarece pentru ceilalți bărbați s-au dat cupe de aur și de argint, pe cînd paharul său era de lemn. Simplă îi era și îmbrăcămintea, căci nu se îngrijea de nimic altceva decît să fie curată. Și nu se deosebeau întru nimic, nici sabia, nici legăturile încălțămintei sale barbare și nici friul calului său, care nu avea podoabe de aur, pietre scumpe sau alte lucruri de preț, ca al celorlalți sciji.

După ce am gustat din mîncările servite pe primele tave, ne-am ridicat cu toții în picioare; și nimeni nu s-a întors să se așeze la locul său mai înainte de a fi golit cupa cu vin ce i s-a oferit, păstrînd ordinea de la început și închinînd în sănătatea lui Attila. După ce l-am cinstit în acest chip, ne-am așezat la locurile noastre. Pe fiecare masă a fost adusă o tavă, cu alte bucate. Sfirșind de mîncat și din acestea, ne-am ridicat iarăși în picioare, în același chip, am golit paharele și apoi ne-am așezat din nou. Deoarece între timp se făcuse seară, au fost aprinse faclele, iar doi barbari au înaintat pînă în fața lui Attila și au recitat versuri, alcătuite de ei, în care cîntau biruînțele și vitejia lui Attila în timpul războiului. Mesenii își întorseseră privirile spre dîșii. Unii admirau stupurile, alții erau înduioșați de amintirea războaielor, iar alții izbucneau în lacrimi, deoarece își aveau trupurile slăbite din pricina vîrstei și erau siliți, fără voia lor, să ducă o viață liniștită. După stihuri și cîntări a venit un scit pocit la gură, care spunea tot felul de glume și ciudățenii și nici

o vorbă la locul ei, încît ne-a făcut pe toți să ridem cu hohote. După dînsul a intrat Zeron din Mauretania, care a folosit acest prilej al ospățului, și-a schimonosit figura, îmbrăcămîntea și vocea pe măsura cuvintelor rostite, amestecînd limba ausonilor cu a hunilor și a goților și i-a umplut pe toți de veselie, făcîndu-i să izbucnească într-un ris care nu mai contenea. Numai Attila a rămas neclintit, cu fața neschimbată și n-a arătat nici un semn de veselie, nici prin cuvinte, nici prin gesturi, decît că a mîngîiat pe obraz și a privit cu ochi dulci spre cel mai mic dintre copiii săi, anume Ernac, în clipa cînd acesta a intrat și s-a apropiat de dînsul. Eu m-am întrebat plin de mirare de ce nescotește Attila pe toți ceilalți fii ai săi, iar pe acesta îl are la inimă; iar barbarul care stătea lingă mine și care înțelegea limba ausonilor, atrăgîndu-mi lăcră aminte să nu destăinuiesc nimic din cele ce-mi împărtășește, mi-a spus că niște ghicitori ar fi prezis lui Attila că neamul său va cădea, însă va fi restabil de acest copil al său. Deoarece osodul s-a prelungit pînă "îrziu s-a ceaptea, noi ne-am retras și n-am stăruit mult la băutură..."⁶

⁶ Din nefericire notatiile atît de proaspete, de vioaie și de inteligente ale lui Priscus nu s-au păstrat în întregime pînă în zilele noastre. Opera sa a fost excerptată parțial în secolul al X-lea, pe timpul împăratului Constantin Porfirogenetul (913-959), iar fragmentele păstrate pînă în zilele noastre au fost strînse în ediția critică a lui Carolus De Boor, *Excerpta de legationibus*, Berlin 1903, pag. 121-155 și 575-591.

Simbolul pumnului strâns

La Muzeul de Istorie a Transilvaniei se păstrează cu grijă o serie de obiecte confecționate, în condiții foarte grele, de deținuții comuniști și antifasciști, care dovedesc deopotrivă perseverență și măiestrie. În unele închisori, deținuții politici reușiseră să impună conducerii înființarea de ateliere — de pildă la Dof-tana —, dar, în majorita-

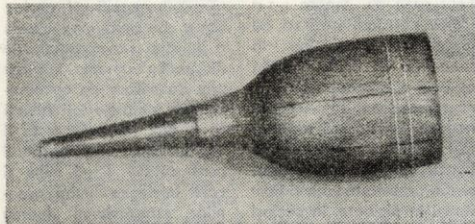
tea cazurilor, piesele res-pective au fost create fără aprobarea și știrea organe-lor de pază, din materiale procurate pe ascuns, cu mijloace de muncă rudi-mentare. Iată de exemplu simbolul dirzeniei de care făceau dovadă comuniștii în temnițe: un pumn strâns, lucrat din miez de pînă (1) și avînd pe partea din față



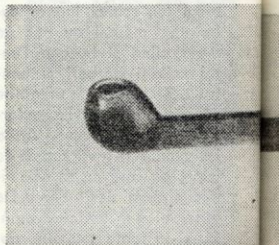
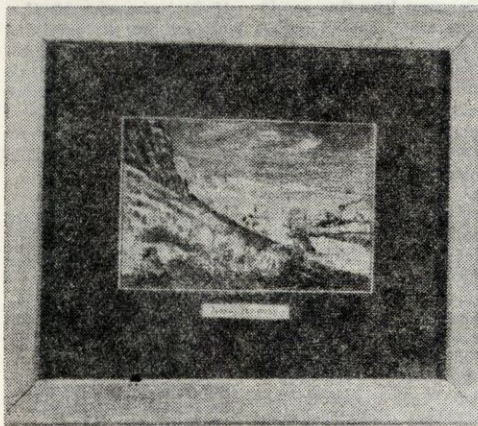
(1)

indicația anului 1935, cînd a fost executat.

În îndelungata sa deten-țiune la închisoarea Dof-tana, M. Gh. Bujor a fost supus unui aspru regim de izolare, între el și restul lumii ridicîndu-se o adevă-rată „barieră a tăcerii”. Printre mijloacele utilizate pentru a o combate, s-a nu-mărat și pîlnia (2), pe care a modelat-o din lemn de brad, pentru a amplifica puținele zgomote care îi parveneau (1928). Tot Bu-jor este autorul unui ta-blou lucrat în lemn, prin tehnica pirogravurii, repre-zentînd un peisaj fran-cez (3); datează din anul



(2)



Prietenia foștilor inamici

Generalul otoman și sergentul român

④

1940, când era internat în lagărul de la Caracal.

Un medalion lucrat în metal (4) reprezintă o stea cu cinci colțuri, avînd la mijloc secera și ciocanul, executată de Anton Banciu, la închisoarea militară din Sibiu, unde era deținut în 1919—1922, în urma participării sale la revoluția proletară din Ungaria.

Bernath Andrei a cioplit în 1938 un delicat țigaret (5), lucrat din os.

PETRU BUNTA

doctor în istorie,
șef de secție la Muzeul
de Istorie
a Transilvaniei

⑤

După căderea Plevnei și capitularea lui Osman Pașa, cu întregul său stat major, comandamentul român l-a desemnat pe sergentul Paul Lucasievici (care vorbea în mod curent limba franceză, ca și generalul turc) ca șef al pazei. La capătul perioadei de prizonierat, Osman Pașa l-a înmînat lui Lucasievici, în semn de prețuire, cartea sa personală de rugăciuni. Volumul respectiv, de mici dimensiuni, dar lucrat cu migală și artă, constituie piesa cea mai interesantă a donației Lucasievici, intrată recent în patrimoniul Muzeului Militar Central. Legat în piele vișinie, cu pagini din pergament fin, el cuprinde 64 de rugăciuni, menite să „servească” în diferite ocazii: înaintea și după luptă, în caz de rănire, pentru oprirea hemoragiilor, pentru biruința în luptă, pentru vindecarea frigurilor, pentru prizonierat etc. Rugăciunile sînt scrise cu litere mici, în tuș negru, textul fiind încadrat în chenare de o rară frumusețe artistică, executate în aur și argint, excelent conservate pînă astăzi. Pe prima pagină a cărții, în mijlocul unui desen foarte frumos, se află înscrisă data redactării și numele autorului: „8 iunie 1876. A terminat în întregime [...] Take Oglu Ismail Aga”. Pe ambele coperti ale cărții se află imprimat un sigiliu — probabil sigiliul personal de inel al lui Osman Pașa.

Paul Lucasievici, înaintat pentru bravură sergent în Războiul independenței și ajuns în primul război mondial la gradul de locotenent-colonel, a murit în ziua de 16 martie 1939, în mica sa locuință din București, strada Pietății, nr. 37, și a fost înmormîntat în cimitirul Șerban Vodă, cu onorurile militare cuvenite. Donația succesorilor săi mai cuprinde un document militar turcesc referitor la recrutarea tinerilor, decorațiile primite de Paul Lucasievici, notele scrise de el asupra războiului din 1877 — așezate într-o vitrină specială a muzeului (vezi planșa în culori — pag. 36).

Colonel EUGEN CRINTEA

director adjunct al Muzeului Militar
Central

Bătălia Moscovei

NUME DE COD:

IULIAN CRISTESCU

La 26 septembrie 1941, la începutul celei de-a patra luni de la mișelescul atac al Germaniei naziste împotriva Uniunii Sovietice, Wehrmacht-ul considera încheiată campania din Ucraina. Kievul, Poltava și Krasnogradul fuseseră ocupate. La statul major general, Hitler triumfa. Luînd în mîinile lui conducerea practică a operațiilor, el asculta cu un aer blazat elogiile hiperbolice pe care i le aducea servilul său anturaj. Încă de mult, Führerul era convins că geniul său militar întrece pe cel al lui Alexandru, Frederic al II-lea și Napoleon.

■ Un buzunar găurit

Îndărătul fațadei strălucitoare de glorie pe care presa și radioul din cel de-al III-lea Reich o slăveau urbi et orbi se ascundeau, însă, realități nu prea îmbucurătoare pentru clica nazistă.

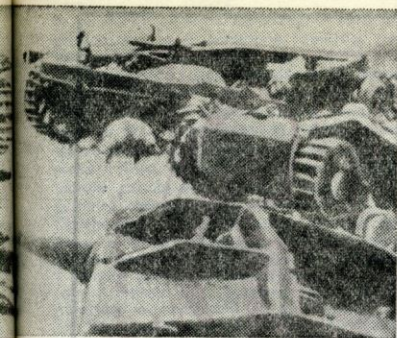
Primul și cel mai important rezultat negativ al războiului, din punctul de vedere al Wehrmacht-ului era însuși... războiul — adică faptul că el continua, la trei luni și patru zile de la declanșarea sa. Trecuse un interval de două ori mai mare decît cel care fusese necesar, în 1940, pentru a scoate



din luptă Franța, deși toți experții germani considerau armata franceză superioară celei sovietice. Dar aceasta din urmă, în ciuda grelelor pierderi suferite, în ciuda surprizei provocate de un atac dezlănțuit în plină pace, în ciuda superiorității materiale și tehnice a trupelor naziste, nu dădea semne de epuizare sau de demoralizare. La orizont nu se contura nimic de tipul armistițiului solicitat de mareșalul Pétain la numai cinci săptămîni după lansarea ofensivei germane în Franța.

Un șoc deosebit de dureros pentru Hitler și acoliții săi l-a pricinuit dirzenția plină de vitejie cu care luptau ostașii sovietici. Toate pronosticurile făcute de Führer și „specialiștii” săi se dovediseră false. Departe de a întoarce armele împotriva Puterii sovietice, așa cum își imaginau ideologii nazismului că se va întîmpla, milioanele de bărbați înrolați în Armata Roșie nu aveau decît o singură preocupare — aceea de a-și apăra patria de invadatori. „Marea răscoală anti-bolșevică” pe care mizaseră căpeteniile Reichului refuza cu încăpăținare să izbucnească. Ca și ostașii, cei rămași în spatele frontului se devotau cauzei apărării patriei, muncind supraomenește pentru a furniza hrana și armamentul necesare.

Abundența și calitatea tehnicii militare cu care era dotată Armata Roșie formau sursa celui de-al doilea șoc, la fel de neplăcut, pentru comandamentul german. Blindajul aproape impenetrabil al tancurilor sovietice și suplețea lor de manevră pricinuiseră mari pierderi în oameni și material Wehrmacht-ului.



„TAIFUN”

Un al treilea șoc îl provocase acestuia rapiditatea cu care se refăceau rindurile armatei sovietice. Șeful marelui stat major al Wehrmacht-ului, generalul Franz Halder, care pînă în iulie 1941 fusese unul dintre adepții teoriei că „Rusia este un colos cu picioarele de lîi”, nota în jurnalul său intim, la mijlocul lunii septembrie: „Am început războiul cîntînd că vom avea de-a face cu 200 de divizii inamice; acum trebuie să înfruntăm 360. Ni se pare că am nimicit o duzină dintre ele, dar o altă duzină, proaspătă, răsare în fața noastră”.

În aceeași epocă, se pare că Hitler făcea o confidență generalului de tancuri Heinz Guderian: „Dacă aș fi știut, n-aș fi început acest război. Sint lucruri pe care le poți spune cînd ai victoria în buzunar...”

Dar buzunarul dictatorului nazist era ciuruit. Căci, în ciuda sunetelor de fanfară care acompaniau răsunătoarele comunicate ale „învincibilului tăvălug german”, obiectivele fixate pentru 1941 nu fuseseră încă atinse. Mai presus de ocuparea întregii Ucraine, de cucerirea Crimeei, de pătrunderea în Caucaz, țelul principal rămînea luarea Moscovei și atingerea liniei Arhanghelsk-Astrahar.

Întrarea trupelor germane în capitala Uniunii Sovietice reprezenta pentru Hitler mult mai mult decît o obsesie generată de cunoscuta sa megalomanie. Era — în imaginația sa — un act simbolic, menit să demonstreze întregii lumi amploarea victoriei dobîndite pe frontul de Răsărit și, mai cu seamă, să demoralizeze oamenii so-

vietici, pentru care căderea Moscovei ar fi fost, fără îndoială, o grea lovitură. Führerul ăita — spontan sau intenționat — soarta lui Napoleon, pe care intrarea în Moscova nu-l scutise de înfrîngerea suferită cu aproape treisprezece decenii mai înainte. În imaginația lui, populată de fantasmagorii bolnăvicioase, „cel mai mare strateg al tuturor timpurilor” făcea din ocuparea Capitalei cheia de boltă a întregului său edificiu războinic din Est.

■ Quos vult Jupiter perdere

Ca totdeauna, însă, în calculele lui Hitler, argumentelor irrationale li se adăugau și unele de ordin practic. O victorie reală, într-un buzunar intact, însemna în primul rînd ca venirea iernii să nu găsească trupele germane luptînd încă pe imensul front vertical care se întindea de la gulfu Finic la Marea de Azov. Temuta iarnă rusească echivala cu un important răgaz acordat Armatei Roșii pentru refacere, pentru o și mai intensă concentrare de forțe din partea ei, precum și cu o imobilizare în Răsărit a Wehrmacht-ului cel puțin pînă în vara anului 1942. Erau primejdii mari, pe care Hitler făcea să le evite cu orice preț.

În memoriile publicate după război, generalii nazisți supraviețuitori au aruncat asupra comandantului lor suprem toate vinile, de la declanșarea ostilităților pînă la înfrîngerile suferite. Citind lucrările lor, ajungi, cu condiția să le acorzi credit, la două concluzii pe cit de categorice, pe atît de contradictorii: 1) dacă Hitler i-ar fi ascultat, Germania nu ar fi declanșat războiul și 2) dacă Hitler i-ar fi ascultat, Germania ar fi cîștigat războiul.

În cazul ofensivei din 1941 împotriva Moscovei, candidații postbelici la laurii înțelepciunii strategice sînt cu diumul. Feldmareșalul von Rundstedt ar fi propus ca Wehrmacht-ul să se oprească pe linia Odesa-Kiev-Orșă-Riga. Von Kluge ar fi recomandat ca toate forțele să fie concentrate împotriva Moscovei, abandonîndu-se orice înaintare pe celelalte sectoare ale frontului. Von Brauchitsch s-ar fi mulțumit cu ocuparea Leningradului, amîrînd restul pentru 1942...

Istoria însă nu recunoaște decît ceea ce a fost, nu ceea ce ar fi putut să fie... Cu atît mai mult cu cît independența de opinie a acoliților săi s-a manifestat abia la cîțiva ani după ce Hitler se sinucisese, în ruinele cancelariei sale; este extrem de puțin probabil ca la vremea respectivă, generalii să fi avut îndrăzneala de a-l contrazice.

În orice caz, hotărîrea lui Hitler a fost luată la 15 septembrie și subalternii lui de

LINIE FOR-
TIFICATE
ALE MOSCOVI



la cartierul general au primit-o fără să crînească: la 2 octombrie, ofensiva trebuia reluată pe întregul front de Răsărit. Fiecărui sector i s-au atribuit sarcini foarte precise. În nord, unde conducerea operațiilor aparținea feldmareșalului Leeb, Armata a 18-a, comandată de K  chler urma să continue asediul Leningradului, iar Armata a 16-a, în fa  ta cu generalul Busch, căpăta ca obiectiv ora  ul Arhanghelsk. La cealaltă extremitate, în sud, Armata a 6-a (Reichenau) trebuia să ocupe Harkov, Armata a 17-a (St  lpnagel) — principalele centre industriale din c  tul Donetului, Grupul 1 blindat (Kleist) — ora  ele Stalino   i Rostov; Armata a 11-a (Schobert, înlocuit după moartea sa, provocată de un aterizaj for  at într-o zonă minată, de von Rundstedt) avea ca misiune   nvadarea Crimeei   i apoi a Caucazului.

Ofensiva   mpotriva Moscovei, purt  nd ca nume de cod *Taifun*, revenea Grupului de armate *Mitte* (Centru), pus sub comanda feldmare  alului von Bock. Acesta căpătase numeroase întăriri de la vecinii săi din nord   i sud. Leeb   i cedase grupul său blindat   i patru divizii de infanterie, Rundstedt — două divizii blindate, una motorizată   i cinci de infanterie. Bock bătea toate recordurile din istoria armatei germane, dispun  nd de cele mai mari for  te grupate vreodată sub conducerea unui general care nu era comandant suprem: 22 corpuri de armată, 46 divizii de infanterie, o divizie de cavalerie, 9 divizii motorizate, 15 divizii blindate, 6 divizii de poli  ie, o brigadă de cavalerie SS, precum   i corpurile aeriene 7   i 8, alcătuind *Luftflotte 2*, de sub comanda feldmare  alului von Kesselring.

Nach Moskau! Cele două cuvinte, zugrăvite cu litere mari pe camioane, tancuri, avioane   i vagoanele de cale ferată, p  neau în mișcare o sută de mii unităţi, totaliz  nd 1 200 000 de oameni. De zece ori mai multe efective decit cele pe care le avu  se Napoleon pentru bătălia de la Borodino!

Grupul de centru era subdivizat în trei aripi principale, cuprinz  nd fiecare o armată   i un corp blindat. La aripa st  ng   (  n nord) operau generalii Strauss   i Hoth, la mijloc — Kluge   i Hoepfner, la aripa dreaptă — Weichs   i Guderian. Conform „directivei nr. 35”, emisă de Hitler, toate aceste for  te trebuiau să participe la „bătălia de încercuire av  nd ca scop   nimicirea Grupului de armate Timo  senko”. Apoi aripile st  ng     i dreaptă urmau să dep    easc   — pe la nord   i sud — meridianul Moscovei, pentru a atinge Volga   ntre Ribinsk   i Gorki, în vreme ce unit   ile din centru urmau să ocupe Moscova.

Pentru a „galvaniza” spiritele — at  t în r  ndurile Wehrmacht-ului, cit   i în cele ale popula  iei germane — Hitler s-a sim  it obligat să le adreseze cite o proclama  ie. Cele două texte, concepute în termeni aproape identici, stau mărturie criminal  ei   ncon  stien  e care caracteriza ac  iunile F  hrerului. „Această ultimă bătălie a anului va aduce zdorbirea tuturor celor vinova  i de izbucnirea războiului, inclusiv Anglia... Vorbesec astfel pentru că   namicul este deja   nfr  nt   i nu se va mai ridica niciodată!”

Printre nenumăratele slugi cu grade de mare  ali   i generali care roiau în jurul F  hrerului, nu s-a găsit nici unul care să-l întrebe cum putea fi zdorbit   Anglia printr-o ofensivă pe frontul răsăritean. Cu at  t mai pu  in a c  teza   cineva să-i atragă aten  ia că principalul vinovat de izbucnirea războiului era cel de-al III-lea Reich.   n sf  r  it, nimeni nu punea la îndoială faptul că   namicul — U.R.S.S. — era   nfr  nt   i că nu se va mai ridica niciodată.

Quos vult Jupiter perdere, dementat prius, sună o cugetare a lui Euripide căreia Boissonade i-a dat formă latină: „Celor pe care vrea să-i ducă la pierzanie, Jupiter le ia mai   nt  i min   ile”.

■ Kleines Fr  ulein von Moskau

Moscova se pregătea pentru atacul german încă din primele zile ale războiului. Măsurile de apărare cuprindeau de la un camuflaj de o fantastică eficien   (văzute de sus, Kremlinul părea un bloc   oarecare de apartamente, iar Teatrul Bol  oi — o complicată   ncruc  are de ulicioare str  me   i întortocheate) p  n   la o apărare anti-aeriană de o putere de foc at  t de mare,   nc  t raidurile întreprinse de *Luftwaffe* cu începerea de la 22 iulie s-au soldat cu numeroase avioane germane dobor  ite, pagubele provocate orașului fiind minime.

Atunci c  nd s-a declan  at prima fază a atacului fascist, la 2 octombrie, apărarea Moscovei era asigurată de trei fronturi: de Apus (comandat de general-colonel I. S. Konev), de Rezervă (mare  salul Uniunii Sovietice S. M. Budionni)   i al Briansk-ului (general-locotenent A. I. Eremenko).   n total, la sf  r  itul lunii septembrie 1941, aceste trei fronturi dispuneau de 800 000 de osta  i, 782 de tancuri, 6 808 piese de artilerie   i aruncătoare de mine, 545 de avioane. Cea mai mare parte din for  te erau repartizate frontului de Apus.

  n compara  ie cu ele, Wehrmacht-ul trimitea împotriva Moscovei de 1,25 ori mai mulți infanteri  ti, de 2,2 ori mai multe tancuri, de 2,1 ori mai multă artilerie   i de 1,7 ori mai multe avioane. Gra  ie ace-

Bătălia Moscovei

tei masive superiorități, Wehrmacht-ul a înregistrat inițial o serie de succese, ocupând Viazma la 7 octombrie, Orel — o zi mai târziu, și încercuind câteva unități sovietice la sud și la est de Briansk (9 octombrie). Dar trupele naziste se resimeau de pe urma marșurilor forțate efectuate și a grelelor bătălii purtate, astfel încât multe dintre unitățile sovietice au reușit fie să rupă încercuirea, fie să se alăture puternicelor grupuri de partizani care acționau în pădurile din jurul Briansk-ului.

La 5 octombrie, Stavka — numele prescurtat sub care era cunoscut înaltul comandament al Armatei Roșii — l-a convocat la Moscova pe generalul Gheorghi Konstantinovič Jukov, aflat pe atunci pe frontul Leningradului, și i-a dat ordin să facă o analiză a situației, deplasându-se personal pe frontul de Apus. Cinci zile mai târziu, el era numit comandant al acestui front, cu I. S. Konev ca locțiitor. Dar încă de la 7 octombrie, în sectorul respectiv au fost transferate, din rezerva Stavkăi și de pe alte fronturi, 14 divizii de pușcași, 16 brigăzi de tancuri, peste 40 de regimente de artilerie și o serie de alte unități. Era încă insuficient față de așantia lovitură de clocan pe care o dădeau fasciștii, dar decamdată nu se puteau utiliza efective mai numeroase.

Atacul Wehrmacht-ului se desfășura în direcția a patru orașe și a căilor lor de comunicație cu Moscova: Volokolamsk (apărat de Armata a 16-a, sub comanda lui K. K. Rokossovski), Mojaisk (Armata a 5-a — D. D. Leliușenko), Malojaroslavl (Armata a 43-a — K. D. Golubev) și Kaluga (Armata a 49-a — I. Gh. Zaharin). La 13 octombrie, pe toate patru direcțiile, bătălia era în toi.

Moscova trăia zile grele. Comitetul Central al P.C.U.S. lansase o chemare către întreg poporul sovietic, cerându-i să-și îndeplinească cu cinste datoria față de patrie, neîngăduind dușmanului să pătrundă în Capitală. Răspunsul oamenilor sovietici nu s-a lăsat așteptat. Având în frunte pe comuniști, muncitorii și colhoznicii, mobilizați la locul de muncă de pe tot cuprinsul țării, s-au angajat să lucreze câteva ore în plus pe zi, pentru a pune la dispoziția apărătorilor Moscovei armele și hrana necesare. Nenumărați bărbați — prea tineri sau prea bătrâni pentru încorporare — au asaltat centrele de recrutare, solicitând să fie primiți ca voluntari în armată. Peste 100 000 de locuitori ai Capitalei au cerut să facă instrucție militară în afara orelor de pro-

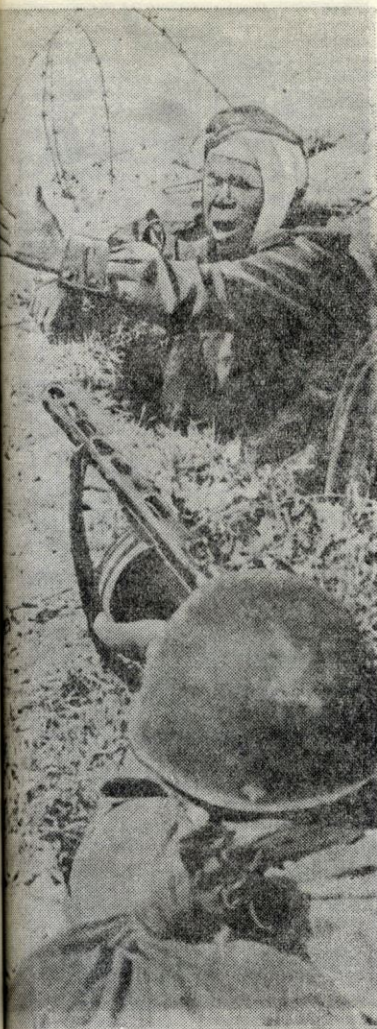
ducție, alcătuind detașamente de luptă împotriva infanteriei, tancurilor și aviației inamice. De altfel, încă din primele trei luni ale războiului, fuseseră formate, din inițiativa moscoviților, 12 divizii de voluntari.

Femeile nu au rămas nici ele la o parte. Fără a mai socoti pe cele înrolate de bună voie în armată, sute de mii de muncitoare și gospodine, profesoare și doctoarițe, telefoniste și dactilografe, eleve și studente au ieșit, în împrejurimile Moscovei, pentru a săpa cele două imense șanțuri antitanc. Nici una din ele nu se mai gindea la odihnă, nici una nu mai dădea prioritate problemelor personale sau familiale: unica preocupare, unicul țel al tuturor era de a nu permite dușmanului să pătrundă în Capitală.



Pe aici au trecut naștiții...

Era o muncă nu numai grea, ci și primejdioasă. Asupra coloanelor de femei, care trudeau cu sapele, lopețile și roabele, deplasând mii de metri cubi de pământ, se năpusteau adesea avioanele cu zvastică, improșcându-le cu bombe și rafale de mitralieră. Încercând să le izgonească pe orice cale, „specialiștii” Wehrmacht-ului în problemele de propagandă au compus și un cântec, de o grosolană agresivitate, pe care l-au tradus în rusește, aruncându-l sub formă de foi volante din avion :



In liniile sovietice: răniții continuă lupta

Kleines fräulein von Moskau...

*Mică domnișoară din Moscova,
Nu-ți mai da atita osteneală!
Cînd vor sosi tancurile noastre uriașe,
Vor umple într-o clipă
Șanțulețul pe care-l sapi.*

„Micile domnișoare” din Moscova nu s-au lăsat însă intimidată și au continuat să muncească. Cîteva săptămîni mai tîrziu, multe din ele au pus mina pe arme și au făcut pe aroganții năvălitori să muște jărna.

■ Iarna interzisă

La 14 octombrie, Grupul de armate german *Mitte* a primit noi instrucțiuni: Moscova trebuia încercuită, scop în care urmau să fie ocupate orașele Mojaisk și Kaluga. Guderian, cu grupul său de tancuri reboțezat Armata a 2-a blindată, avea misiunea de a cucerii Tula și Kolomna. Intrarea în Moscova era programată pentru mijlocul lunii noiembrie, cel mai tîrziu.

Hitler continua să fie sigur de succesul planului său. Atît de sigur, încît stabilise că, după ocuparea Capitalei, prima sarcină a Wehrmacht-ului era de a arunca în aer Kremlinul. Celor puțini care avuseseră imprudența să facă aluzie la necesitatea echipamentului de iarnă pentru soldați, dictatorul le replicase, tăios:

— Nu mai vreau să aud despre dificultățile pe care le-ar putea întâmpina trupele noastre în timpul iernii. Interzic să mi se vorbească despre iarnă. Căci nu va avea loc o campanie de iarnă.

Dar interdicția lui Hitler, atît de eficace pentru cei din anturajul său, nu se extindea și asupra evenimentelor. Rezistența pe care o întîlneau trupele germane devenea din ce în ce mai dură. Șoseaua Volokolamsk-ului, unde fasciștii plăteau cu mii de morți fiecare kilometru parcurs spre răsărit, se înscrisa în marele letopisef al Uniunii Sovietice, alături de cele mai glorioase cîmpuri de bătălie. Aureolată de facilele victorii raportate în Franța, Divizia *Grossdeutschland*, din Armata a 2-a a lui Guderian, a încercat să ocupe, la 30 octombrie, printr-o lovitură-surpriză, străvechiul oraș de armurieri Tula. Tentativa a eșuat lamentabil, soldindu-se cu pierderi imense pentru nazisti: peste 50 la sută din tancuri au fost scoase din luptă, iar echipajele lor au pierit în flăcări. Liniile de comunicații, atacate necontenit de detașamentele de partizani, funcționau tot mai defectuos, pricinuind mari goluri în aprovizionarea trupelor cu hrană și armament. La 20 octombrie, coloanele de camioane circulau pe șoseaua Gîatsk-Mojaisk cu o medie de 3 km/oră, pentru ca a doua zi orice trafic să înceteze: 5.000 de vehicule erau blocate de teama de a nu fi capturate de partizani.

Bătălia Moscovei

Cu infinite eforturi și sacrificii, Wehrmacht-ul a mai ocupat Kaluga și Borotk, la numai 80 km de Moscova. Dar morții și răniții erau atât de numeroși, încât majoritatea companiilor din armatele a 3-a și a 9-a abia aveau efectivele unui pluton.

La 13 noiembrie, șefii de stat major ai grupurilor de armată, întruniți la Orșă sub președinția lui Halder pentru a hotărî asupra măsurilor ulterioare, primeau fără să cricnească ordinul lui Hitler de a continua atacul. Ansamblul operațiunilor a căpătat numele de *Herbstoffensive* — ofensiva de toamnă — în ciuda anotimpului înaintat.

Iarna continua să fie interzisă, ceea ce nu a împiedicat-o să vină chiar mai devreme decît de obicei. Încă la mijlocul lui noiembrie, termometrul coborîse la 15° sub zero, ajungînd în ultima decadă a lunii la -30°C. Gerul avea să constituie, de altfel, unul dintre pretextele invocate după război pentru a explica înfrîngerile suferite de Wehrmacht în iarna 1941—1942. Adevărul este că temperatura scăzută și înghețarea consecutivă a solului desfundat de ploii au fost considerate drept factori favorabili în planurile germane de continuare a ofensivei. La conferința de la Orșă, menționată mai sus, Bock declara textual: „Trebuie să profităm de înghețul care a deblocat șoselele și să cucerim în cîteva zile Moscova”.

La 17 noiembrie a început „ofensiva de toamnă”. Trupele naziste s-au izbit, încă de la primele ciocniri, de linia fortificată, adîncă de cîteva kilometri, pe care generații sovietici o construiseră pornind de la Klin, urmînd cursul Istreii, traversînd riul Moscova la Svenirogog, mergînd apoi de-a lungul Narei pînă la confluența sa cu Oka și avînd ca punct terminus orașul Tula. Toate podurile de pe șoselele și căile ferate care duceau spre Capitală erau minate, ca și zonele cele mai expuse ale pădurilor din jurul orașului.

Pierzînd alte mii de soldați, Wehrmacht-ul a izbutit, cu mare greutate, să atingă la nord canalul Moscova-Volga, apropiindu-se de Klin; la sud, Guderian a ocupat cîteva localități, printre care și Iasnâia Poliana, lăcașul lui Tolstoi, dar Tula rămînea inexpugnabilă și stătea înfiptă ca un ghimpe în flancul drept al armatei germane.

Pe măsură ce treceau zilele, succesele germane se făceau tot mai rare și erau plătite tot mai scump. La 23 noiembrie, orașul Klin cădea în minile naziștilor, care tăiau linia ferată Moscova-Leningrad. Dar pierderile în ofițeri ajunseseră la asemenea proporții încît multe companii erau comandate de sergenți și multe regimente aveau în



Tancurile germane au ocazia să verifice cit de întemeiat este proverbul ucrainean: „O linguriță de apă face o căldare de noroi”

fruntea lor locotenenti. La 26 noiembrie, fasciștii au traversat Donul în apropierea izvoarelor sale, lângă Tula. Dar contraatacul fulgerător al Diviziei 239 sovietice a nimicit aproape în întregime Divizia 29 blindată a lui Guderian. O soartă asemănătoare a avut-o Divizia SS Das Reich, după ocuparea orașului Dmitrov, la 32 km de Moscova. Mormanele de cadavre în uniformă feldgrau jalonau toate drumurile care duceau spre Capitală.

■ A 168-a zi

În vreme ce Guderian și Hoepfner avansau cu viteza melcului și cu prețul a zeci de mii de vieți, Armata a 4-a a lui Kluge rămânea nemiscată, între riurile Oka și Moscova. Un ger de -40°C paraliza trupele

înveșmântate în mantale subțiri de celuloză și purtând cizme de piele sintetică. Consecvent cu sine însuși, Hitler nu trimisese echipament de iarnă, silindu-și soldații să smulgă tunicile de pe trupurile camarazilor lor morți, pentru a-și face din ele fulare, broboade și obiele.

Moralul armatei era la fel de jalnic ca și aspectul ei. Ca stimulent, la sfârșitul lunii noiembrie au sosit, în primele linii, câteva vagoane-cisternă, încărcate cu vin furat din Franța. Dar cei cărora le era destinat nu au avut parte să-l bea : licoarea de struguri se transformase în blocuri de gheață trandafirie, făcând să plesnească pereții vagoanelor.

Cu o ultimă și desnădăduită efortare, Kluge a ieșit din amorteală și a atacat la 30 noiembrie, deși, conform planului, armata lui nu trebuia să se pună în mișcare decît după ce blindatele ar fi încercuit Moscova. Trecînd riul Nara, nașiștii au înaintat pînă la Krasnaia Poliana, așezare industrială, situată la 27 km de Capitală. În sectorul Istra,

Ninsoarea se face din ce în ce mai deasă : ostașii sovietici înaintează spre Apus



Bătălia Moscovei

Divizia 35 a ocupat satele Alabușevo, Kajukovo și Matushino, răzbind pînă la o răscruce unde se mai vedea un indicator : Moscova — 22 km. La rîndul ei, Divizia 258 a atins capătul liniilor de tramvai ale orașului : prin fumul exploziilor se distingeau contururile turnurilor Kremlinului.

Și pe neașteptate s-a produs trăsnetul. Douăzeci de divizii sovietice, în majoritate pregătite în Siberia și ținute pînă atunci în rezervă, au trecut la contraofensivă, izbind aripa stîngă a Grupului de armate Mitte. Peste alte 24 de ore, lovitura s-a abătut, cu aceeași vigoare, asupra aripii drepte.

O panică indescriptibilă a cuprins trupele și comandamentul Wehrmacht-ului. Armata sovietică, a cărei definitivă răpunere fusese anunțată de nenumărate ori, se ridica acum, cu o forță mai mare ca oricînd, pentru a izgoni pe cotropitorii ajuși la porțile Capitalei. Însăpăimîtați, vlăgujiți, decimați de



Mina rapace a fasciștilor se întindea nerăbdătoare spre fructul alit de rîvnit, de care o despărțea acum o distanță infinite-simală. Dar ea nu a mai putut fi parcursă și ghearele au rămas suspendate în aer. La 4 decembrie, exact în ziua cînd Kluge ordona stoparea ofensivei, Corpul 43 de blindate capota în ultima încercare de a lua cu asalt Tula.

6 decembrie 1941... A 168-a zi de cînd mașina militară a celui de-al III-lea Reich trecuse granițele Uniunii Sovietice. Cerul era senin, iar stea strălucea sub razele soarelui, reflectate în miriadele de cristale ale zăpezii înghețate. O vreme splendidă, în ciuda gerului care atinsese -50°C .

Tot spre Apus se îndreaptă și Wehrmacht-ul. A început retragerea în debandadă

obuzele unei formidabile artilerii, naziștii au început să se retragă în debandadă, părăsindu-și echipamentul, morții, răniții și pe cei care nu puteau fugi destul de repede. Între 6 și 12 decembrie, ostașii sovietici au capturat 386 de tancuri, 305 camioane, 704 tunuri autotractate și o cantitate imensă de armament și material.

Din zi în zi, din oră în oră chiar, retragerea căpăta proporții tot mai catastrofale. Cele trei armate sovietice ale frontului

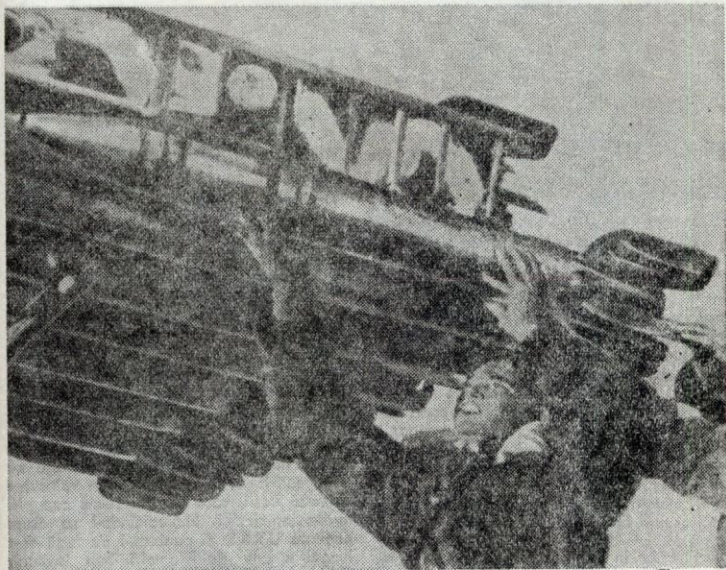
de Apus, de sub comanda lui Jukov, atacau frontal Corpul 3 blindat al Wehrmacht-ului, în vreme ce generalul Leliuşenko, în fruntea armatei sale, le tăia retragerea, traversând Marea Moscovei pe gheaţă şi ajungând, la vest de Klin, pe celebra şosea a Volokolamsk-ului. În ciuda disperatelor contra-atacuri ale lui Hoeppner, aripa stângă a Grupului Mitte era nevoită să se retragă în numai opt zile cu 100 km. Brajul de nord al cleştului care urma să cuprindă Moscova era zdrobit.

Sub presiunea cavaleriei sovietice, care înainta dinspre riul Moscova, fasciştii au fost siliţi să abandoneze şi meileagurile

planul de operaţiuni viitoare şi luai prizonieri de unităţile Armatei Roşii pe care le credeau la zeci de kilometri distanţă.

■ Începutul sfîrşitului

La mijlocul lunii decembrie, frontul Grupului Mitte devenise o viziune de coşmar. Pe o linie în zigzag de 1 500 km, acoperită în întregime cu zăpadă, resturile fantomatice ale armatei germane se retrăgeau în dezordine, semămind stea cu leşurile îngheţate ale celor căzuţi. Bock voia să organizeze o linie mai scurtă de apărare pe cursul



Faimoasele „Katiuşe” gata să intre în acţiune

tolstoiene de la Iasnaia Poliana, dînd înapoi tot cu 100 km. Armata a 2-a a lui von Weichs şi blindatele lui Guderian s-au retras cu 150 km. La cartierele generale ale diviziilor domneau groaza şi haosul. Nu de puţine ori se dădea ordin de repliere în sectoare de care ostaşii sovietici erau încă departe. Şi mai frecvent era cazul ofiţerilor de stat major, întruniţi pentru a dezbate

riurilor Oka şi Ugra, dar Hitler i-a respins planurile, emiţind la 20 decembrie faimosul *Haltbefehl* (ordin de oprire), cunoscut apoi şi sub numele de „ordinul fundamental”. Se interzicea cu desăvîrşire orice retragere, fie ea cît de necesară. „Trupa trebuie să fie obligată la o rezistenţă fanatică”, cerea Führerul. Dîndu-şi în vileag teama care îl cuprinsese, el adăuga: „Spectrul unei retrageri napoleoniene trebuie alungat”.

Descîntecul menit să obţină alungarea spectrelor s-a tradus, printre altele, prin destituirea feldmareşalului von Brauchitsch din postul de comandant suprem al forţelor ar-



Soldafii lui Hitler au ajuns pe străzile Moscovei — dar ca prizonieri de război

mate germane — pe care, de altfel, în ultimele luni îl ocupa doar nominal — și înlocuirea lui Bock cu Kluge. La 31 decembrie, Guderian era și el înlăturat de la comanda Armatei a 2-a blindate. Cîteva zile mai tîrziu, prietenul său, generalul Hoepfner, suferea o umilire și mai mare, fiind izgonit din armată, pentru „nesupunere și lășitate” : vina lui era că își permisese să se retragă cu 1,7 km.

Trăsnetele Fûhrerului s-au abătut nu numai asupra Grupului Mitte. În nord, feldmarșalul von Leeb a fost înlocuit cu von Kûchler, iar în sud, curtea marțială l-a condamnat la moarte pe generalul conte von Sponeck, care se retrăsese în fața atacurilor sovietice din peninsula Kerçi.

Dar, oricît ar fi fost de severe, sancțiunile nu puteau restabili situația din ce în ce mai catastrofală pentru Wehrmacht. În vreme ce trei armate sovietice (a 10-a, a 49-a și a 50-a) făceau o breșă între armatele a 4-a și a 2-a blindată germane, alte trei armate sovietice (a 19-a, a 30-a și a 39-a) declanșau, la 5 ianuarie, atacul spre spatele frontului ținut de Grupul Mitte. Peste trei zile, ofensiva se întindea și mai spre nord, unde Armata 1-a sovietică elibera orașul Toropeț și încerca o divizie germană la Belii...

Luptele au continuat cu îndirjire toată iarna, silind fasciștii să se retragă în medie cu 150—300 km. La 31 martie 1942, Wehrmacht-ul recunoștea pierderea a 1 074 067 de oameni, adică 35 la sută din efectivele angajate la 22 iunie 1941, numărul ofițerilor căzuți ridicîndu-se la 33 223. Hitleriștii au mai suferit pierderea a 1 300 de tancuri, 2 500 piese de artilerie, peste 15 000 de vehicule, în vreme ce pagubele pricinuite în muniții și alte materiale erau incalculabile.

Dar importanța istorică a victoriei dobîndite de ostașii sovietici în fața Moscovei depășea cu mult aceste rezultate concrete. În decurs de cîteva luni, lumea întreagă s-a putut convinge de incomparabila valoare a Armatei Roșii, care dăduse peste cap planurile inamicului, împiedicîndu-l să ocupe capitala U.R.S.S. și punîndu-l pe fugă de-a lungul a sute de kilometri. Sub loviturile sale, se prăbușiseră nu numai iluziile lui Hitler și ale generalilor săi, ci și mitul invincibilității germane. După ce în primii doi ani de la izbucnirea războiului trupele naziste înregistraseră un șir neîntrerupt de triumfuri — din Polonia pînă în Norvegia, din Franța, Belgia și Olanda pînă în Iugoslavia, Grecia și Africa de Nord —, acum ele goneau în derută, urmărite din urmă de necrujătoare lovituri ale Armatei Roșii.

Cel de-al doilea război mondial avea să mai dureze încă trei ani și cîteva luni. Dar întreaga omenire antifascistă a înțeles încă din iarna 1941—1942 ce a însemnat pentru cel de-al III-lea Reich începutul sfîrșitului.



Luptele din Munții Tatra. Tabloul de I. Țarălungă și B. Krommer. Muzeul Militar Central
(Zece zile și zece nopți, pag. 37)

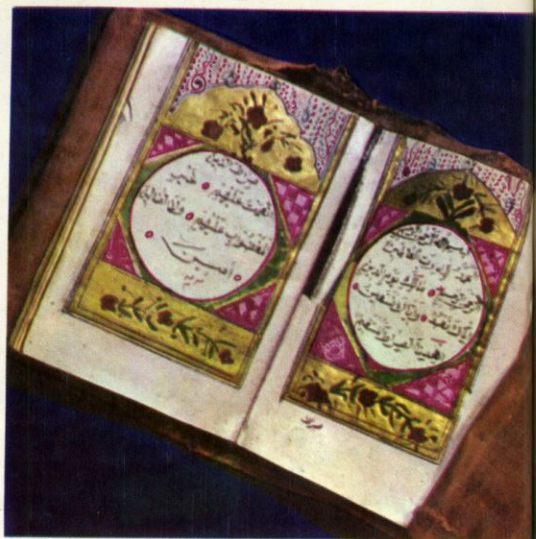




Vezuviul a fost mai clement decît muntele Pelée, lăsînd neatînse picturi murale asemenea celor reproduse în paginile noastre. Din oraşul Saint-Pierre nu s-a mai păstrat absolut nimic (*Tragedia Pompeiului* într-o nouă variantă : *Erupţia vulcanului Pelée*, pag. 79)



Sus : vitrina conținând
 donația Paul Lucasievici
 Jos : cartea de rugăciuni
 a lui Osman Pașa. Muzeul
 Militar Central (Generalul
 otoman și sergentul ro-
 mân)



DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHIHLERIST

ZILE

și

NOPTI

PE

FRONTUL

ROŽNAVEI*

În cuprinsul uriașului front dintre Marea Baltică și Drava, un rol important l-au avut și luptele purtate pe teritoriul cehoslovac. Operațiile desfășurate în această parte a Europei se legau spre sud cu cele din șesul Dunării mijlocii, iar spre nord cu cele purtate în regiunile de cîmpie poloneze.

În acest ansamblu strategic, aripa dreaptă a Frontului 2 ucrainean — constituită din armatele 4 română și 40 sovietică — a pornit, încă în cursul lunii ianuarie 1945, o ofensivă de amploare în sud-estul Cehoslovaciei. Ostașii români au susținut, în cadrul acestor acțiuni ofensive, vestita bătălie pentru eliberarea zonei și orașului Rožnava. După ce au fost distruse numeroasele și puternicele rezistențe de pe platoul Silická Planina, aflat la sud de oraș, corpurile 2 și 6 ale Armatei 4, executînd o înaintare concentrică, au cuprins, ca într-un clește, după trei zile de luptă, zona și orașul Rožnava. Din acest stadiu tactic s-a trecut la faza finală a bătăliei începută la 12 ianuarie 1945 și încheiată cu eliberarea orașului amintit.

O contribuție însemnată la reușita bătăliei a adus-o Divizia 18 infanterie, de sub comanda generalului de brigadă **Mihail Corbuleanu**, astăzi general-maior în rezervă, din a cărui lucrare „De pe Mureș pe Morava”, aflată în pregătire la Editura militară, prezentăm câteva fragmente.

Prologul asaltului decisiv

...21 ianuarie 1945. Trecuseră 9 zile de la începutul mării ofensive. Cînd diviziile 6 și 21 infanterie au ajuns pe același alinament cu Divizia 18 infanterie, al cărui comandant eram, și inamicul dădea semne evidente de oboseală, Corpul 2 armată a ordonat intensificarea atacului spre Rožnava.

* Titlul și substituirile materialului de față aparțin redacției.



Grup de partizani cehi, slovaci, români
și sovietici care au acționat pe terito-
riul Cehoslovaciei

Cooperare între aviatori români și sovie-
tici pe frontul din Cehoslovacia (aprilie
1945)



DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTI HITLERIST

Conformându-mă ordinului, am hotărât ca divizia să continue atacul, acționând în primul eșalon cu două grupări: gruparea de est, sub comanda colonelului Gh. Teodorescu, comandantul Brigăzii 18 infanterie, alcătuită din regimentele 92 și 24 infanterie (ultimul din Divizia 21 infanterie), sprijinită de divizioanele 1 și 3 din Regimentul 35 artilerie, a atacat pe direcția pădurea Kapolna; gruparea de vest, formată din Regimentul 90 infanterie și sprijinită de Divizionul 2 din Regimentul 35 artilerie, și-a îndreptat atacul în direcția cuceririi localității Varhosszuret și a pădurii nord cota 327.

Regimentul 18 infanterie a fost păstrat în rezerva diviziei, inițial în pădurea Cséres. Fiecărui regiment de infanterie din primul eșalon i s-a dat câte un pluton de pionieri pentru deminări.

Gruparea de est a întâmpinat o dură rezistență pe înălțimea Mesz, cota 610, și pe colinele de la vest de Hárskút, pe care în urma unor atacuri violente a lichidat-o către mijlocul zilei, continuând înaintarea spre pădurea Kapolna; la circa 300 de metri în fața acesteia, atacul a fost oprit de focurile puternice ale aruncătoarelor și armelor automate inamice.

După-amiază, cooperind cu Batalionul 2 din Regimentul 11 dorobanți (Divizia 21), Regimentul 92 infanterie a continuat înaintarea, cucerind cu mari eforturi botul de deal cu cota 587, de la sud de șoseaua Hárskút-Rožňava, punct foarte important pentru continuarea înaintării spre oraș.

Acțiunea întreprinsă de gruparea de vest asupra localității Varhosszuret a fost, de asemenea, încununată de succes. Inamicul, complet surprins, nu a putut opune o rezistență îndelungată. După o scurtă și îndrăznită luptă corp la corp, o parte din forțele hitleriste s-a retras în grabă spre nord. Continuând acțiunea, Batalionul 2, comandat de căpitanul Emil Beschia, a cucerit tot satul, capturând 170 de prizonieri și mult armament, după care a făcut joncțiunea cu Regimentul 92 infanterie, ajuns la sud de pădurea Kapolna.

Un rol important în această acțiune l-a jucat și Regimentul 18 infanterie din rezerva diviziei, care a cooperat strâns cu Regimentul 90 infanterie. La ora 14, regimentul a coborât la Varhosszuret și s-a instalat pe o nouă bază de plecare la atac, la marginea de nord a satului. El a atacat cu Bata-

lionul 2, comandat de căpitanul Cristea, în linia întâia, urmat de Batalionul 1. Cu tot focul violent al adversarului, Batalionul 2 a înaintat până la creasta cu cota 332, unde s-a oprit pentru a nu pierde legătura, la stînga, cu Regimentul 10 dorobanți din Divizia 6, rămas mai în urmă.

Spre seară, dispozitivul general de atac era bine încheiat. Batalioanele 1 din Regimentul 18 infanterie și 2 din Regimentul 90 infanterie, avînd în stînga lor, la circa 600 de metri, unități din Divizia 6, iar la dreapta Regimentul 92 infanterie erau gata să reia înaintarea.

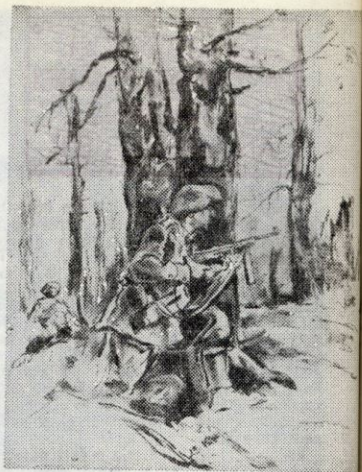
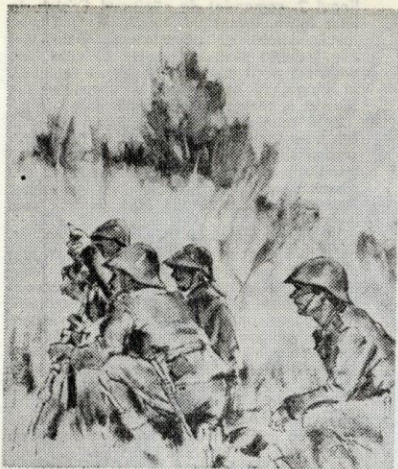
În timpul nopții de 21 spre 22, după nemăratele atacuri și contraatacuri, Divizia 18 infanterie și-a regrupat forțele fragmentate de natura terenului și de necesitățile impuse de luptele dirze ce avuseseră loc. Tocmai atunci a început să mă supere rău o amigdalită, care mi-a ridicat temperatura pînă la 40 de grade. A trebuit să părăsesc un timp observatorul diviziei, instalat pe un platou de unde se vedea ca în palmă întreaga poziție inamică, cu panorama vestitului oraș Rožňava, pe unde trecuseră în 1805 trupele lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz.

A doua zi dimineața, atacul a continuat. Gruparea de vest a acționat pe direcția cota 327 și pe la nord de șosea, pe care a cucerit-o către ora 16. Gruparea de est, care în cursul nopții de 21 spre 22 s-a strecurat pe subunități mici prin colțul de sud-vest al pădurii Kapolna, a atacat, cu batalionul comandat de maiorul Prică, inamicul care deținea poziții în pădure. Atacul a avut loc dimineața, pe ceață și a fost efectuat prin surprindere. Pînă la ora 10, rezistențele dușmane au fost încercuite. Pădurea a fost curățată de inamic, ostașii români ajungînd la marginea de nord și capturînd numeroși prizonieri. Astfel, cercul în jurul Rožňavei se strîngea continuu, cu toate bombardamentele violente ale artileriei și ale aruncătoarelor inamice. La căderea serii, Regimentul 90 infanterie, care înaintase cel mai mult, se afla la circa 900 de metri de marginea orașului, unde se opri pentru re aprovizionare și pentru pregătirea asaltului final.

În seara de 22 ianuarie, mi-am reluat locul la postul de comandă. Săcoteam că, în cazul cînd ostașii Diviziei 18 infanterie ar fi intrat primii în Rožňava, comandantul lor trebuia să fie alături de ei.

Rachetele victoriei

La ora 21 s-a dat semnalul pentru atacul decisiv. La început, unitățile aflate la aproximativ 1 km în partea de sud a orașului se mișcau cu oarecare greutate, nu numai din cauza tirului artileriei inamice, dar și a terenului frîmțit și plin de obstacole. La ora 1, în noaptea de 22 spre



Trei schițe de front ale pictorului Noël Roni, executate în timpul luptelor din Cehoslovacia (din colecțiile Muzeului militar central)



DIN CRONICA PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHLITERIST

23, Regimentul 18 infanterie a pătruns în oraș, urmat de Regimentul 90 infanterie.

Focul armelor automate inamice s-a auzit mult timp în interiorul orașului, dovadă că, în anumite puncte, adversarul căuta să mai opună rezistență. Trupele noastre urmăreau cu energie ariergărzile dușmane care se retrăgeau în debandadă.

Colonelul Gheorghe Mihail, comandantul Regimentului 18 infanterie, care conducea acțiunea de urmărire a inamicului și de curățire a orașului de orice rezistență, și-a oprit subunitățile la marginea de nord-vest a localității. Celelalte regimente din divizie au atacat latura estică a localității și, luptând cu grenada și baioneta, au trecut repede prin centru și au ajuns la marginea ei de nord-est, curățind-o de inamic.

În același timp, Divizia 6 infanterie, care ataca dinspre sud, a ajuns și ea în oraș.

Am tras numeroase rachete albe, cunoscută de unitățile noastre ca fiind semnalul prin care Divizia 18 infanterie marca atingerea obiectivului — cucerirea orașului Rožnava. Curând după aceea au fost stabilite legături și cu celelalte mari unități, cărora le-am anunțat, prin fir și prin unde, victoria obținută.

La ora 3 se aflau în oraș, pe lângă regimintele 18 și 90 infanterie, și o parte din unitățile diviziilor 6 și 21 infanterie.

Regimentul 92 infanterie, care acționa la 2 km nord de oraș, a curățat de inamic minele de fier din localitatea Sajoházá unde a capturat 190 de prizonieri.

Dimineața, când bătălia marelui orologiu al catedralei anunțau ora 6, mă aflam deja într-o clădire din piața orașului, împreună cu valoroșii mei colaboratori din statul-major al diviziei: colonelul Octav Rădulescu, căpitanii Firtat și Vasilescu, Voinescu, Constantinescu etc.

Tot în cursul zilei de 22 și în noaptea de 22 spre 23, diviziile 11 infanterie și 8 cavalerie au acționat în partea de vest a orașului, iar diviziile 21 și 9 infanterie, împreună cu Sectorul 54 fortificații sovietic, au completat acțiunea de încercuire a localității dinspre nord, pentru a zădărnici orice încercare a inamicului de a organiza noi rezistențe apropiate.

Cu aceasta s-a terminat bătălia de la Rožnava, una din principalele acțiuni executate de trupele române în cadrul marii ofensive de iarnă întreprinse de Comandamentul sovietic. În această bătălie, Armata 4 română a participat cu un efectiv de peste 70 000 de oameni, a atacat pe un front de aproape 20 km și a pătruns în adâncimea apărării inamice în jur de 15—20 km, angajând puternic 4 mari unități dușmane. A fost una din cele mai strălucite acțiuni executate de trupele române în timpul războiului antihitlerist. Ea a pus în valoare atât eroismul ostașilor, cât și măiestria militară și capacitatea comandamentelor noastre de a concepe, organiza și conduce o operație ofensivă în condiții generale extrem de grele.

Pentru rezultatele obținute în bătălia de la Rožnava, Armata 4 a fost citată prin ordine de zi date de comandamentele superioare, menționându-se comportarea strălucită a diviziilor 3, 6, 18 și 9 infanterie.

În cadrul Armatei 4, Divizia 18 infanterie a jucat un rol de seamă în eliberarea acestui mare oraș al Cehoslovaciei, luptând pe direcția principală de efort zece zile în șir și plătind un serios tribut de sînge.

Cucerirea și eliberarea orașului Rožnava au materializat, desigur, rezultatul unor lupte victorioase, dar, în război, scopul principal al tuturor acțiunilor este zdrobirea forțelor adversarului. În această bătălie forțele lui au fost, în adevăr, zdrobite. Nevoit, din necesități operative strategice, să mențină poziția, el n-a cedat-o decît prin lupte purtate cu maximă înverșunare, din care a ieșit înfrînt. Numeroase unități de-ale sale au fost complet destrămate. Pierderile lui în oameni au fost foarte mari; numai numărul prizonierilor, în afară de morți și răniți, s-a ridicat la 1700 de soldați, subofițeri și ofițeri. A fost luat prizonier chiar comandantul zonei Rožnava, cu întregul său stat-major.

Cred că nu este lipsit de interes să prezint, în încheierea acestui fragment, și un paragraf semnificativ din raportul Armatei 4 române înaintat Marelui Stat-Major după eliberarea orașului Rožnava :

„În urma atacului concentric executat de Corpul 6 armată și Corpul 2 armată [...] asupra inamicului care apăra defileul și localitatea Rožnava, trupele Armatei 4 române au reușit să zdrobească rezistența inamicului și la 23 ianuarie ora 1,30 să pătrundă cu forța în oraș. La ora 3, localitatea a fost cucerită în întregime [...]”.

¹ Arhiva M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 3/15, filele 332—333.



MESTERII APELOR

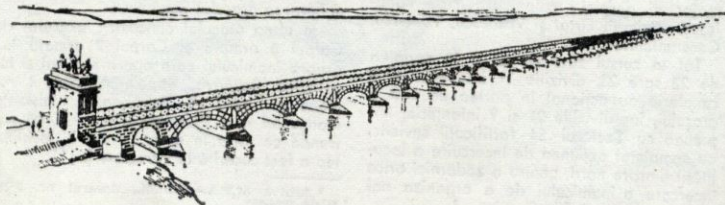
CONSTANTIN C. GIURESCU

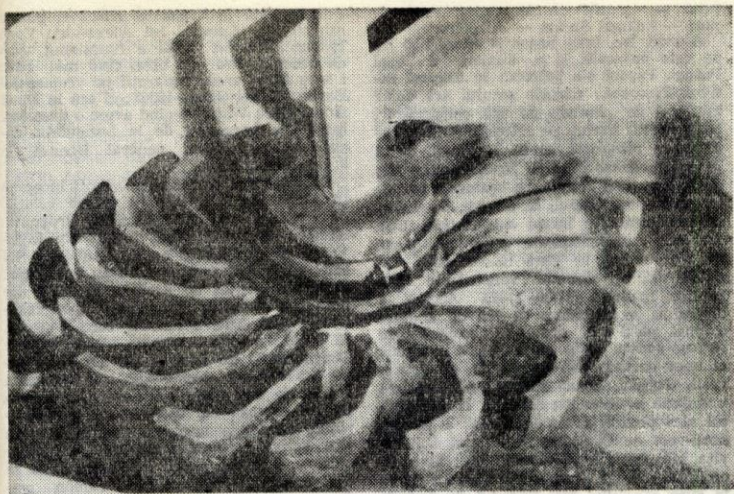
Lucrarea grandioasă de la Porțile de Fier, pe care o executăm împreună cu prietenii iugoslavi, este cea mai de seamă din cîte s-au realizat vreodată pe întreg cursul Dunării, de la izvoare pînă la vărsare. Este, în același timp, încununarea unui șir întreg de lucrări hidrotehnice îndeplinite pe teritoriul carpato-

danubian. A fost precedată de „Podul prieteniei” de la Giurgiu, ridicat în vremea noastră, și de podul mai vechi, de la Cernavodă, care, împreună cu cel de la Fetești și cu cel de peste „balta” intermediară, era considerat, la vremea construirii lui, între 1888 și 1895, drept cel mai lung din Europa continentală.

Dar aceste lucrări de supunere a fluviului au o mult mai veche tradiție. Nu ne referim la podurile temporare, pe vase, din care cel mai vechi, înregistrat de istorie, este podul de la Isaccea, construit

Podul de peste Dunăre, opera lui Apolodor din Damasc (reconstituire)





În anul 514 înainte de era noastră, pentru a îngădui trecerea spre miazănoapte a uriașei armate a lui Darius, regele persan, care voia să supună pe sciți. Ci la podurile permanente, cu piloni înfipti în albia fluviului, așa cum a fost, puțin mai în aval de hidrocentrala de la Porțile de Fier, acela de la Drobeta (Turnu-Severin), opera arhitectului Apolodor din Damasc. La porunca împăratului Traian, acesta a făcut în anii 103—104 ai erei noastre cel mai important pod permanent al antichității. Pentru a putea lucra în condiții mai ușoare, la un nivel mai scăzut al apelor, el a abătut o parte din apa Dunării pe un vechi curs al ei de pe țărmul drept, curs colmatat la capătul superior al lui și al cărui traseu se poate urmări și astăzi pe malul iugoslav, între Cladova și insula Șimian. Podul a fost construit cu ajutorul armatei romane; în 1856, scăzând nivelul apelor, au ieșit la iveală picioarele podului, din zidărie, cuprinzând cărămizi cu ștampilele cohortelor auxiliare. Acest pod de la Drobeta, un summum al tehnicii romane, a implicat construirea în prealabil a cheoanelor dreptunghiulare, etanșe — grecii le spuneau „chivoturi” —, în interiorul cărora, după ce apa fusese scoasă cu pompele, s-au zidit picioarele podului înfipte în fundul stincos al abisei. Un pod similar a fost ridicat mai târziu, în anii 327—328,

Roată cu „făcaie”, element caracteristic unor instalații hidrotehnice țărănești, care asigură un randament ridicat în morărit, în acționarea ferăstrăielor și în tehnica minieră

la gura Oltului, la Celei, din ordinul împăratului Constantin cel Mare; podul avea stâlpi de zidărie și lemn și, întocmai ca acela de la Drobeta, suprastructură de lemn.

Canalul lui Vodă Ipsilanti

Documentele istorice ne păstrează amintire și despre alte abateri de ape curgătoare. E vorba, mai întâi, de abaterea apei Siretului. Faptul îl știm din scrisoarea pe care, la 13 iulie 1471, Ștefan cel Mare a trimis-o regelui Poloniei, scrisoare în care, între altele, îi spunea că în zilele precedente voievodul muntean Radu cel Frumos a vrut să intre în Țara Moldovei și a construit în acest scop chiar o cetățuie la hotar. Atunci el, Ștefan, a ridicat alte cetățui împotriva-l și a pus să se abată apa Siretului de la cetățuia adversară, făcînd-o să curgă prin alt vad. Cu prilejul acestor lucrări grele sau „angarii” — ridicarea cetățuilor și abaterea apei Sire-

tului —, „mulți dintre sârăcii mei supuși — adăuga Ștefan — au pierit”.

A avut loc, prin lucrarea omului și nu pe cale naturală, și o abatere a apei Putnei. Faptul s-a petrecut în dreptul satului *Răstoaca*; numele satului are chiar înțelesul de „abatere de apă curgătoare”. Răstoci sînt multe, pe întreaga față a pămîntului românesc, și în Moldova, și în Țara Românească, și în Transilvania. Ele arată tot atitea acțiuni de abatere a cursului apelor, cu scopul, în genere, de a feri de inec anumite locuri amenințate. Una din cele mai însemnate acțiuni de acest fel s-a realizat în Țara Românească, în primii ani ai domniei voievodului Alexandru Ipsilanti (1774—1782). Acesta a dispus să se efectueze lucrări de abatere a unei părți din apele Dimboviței spre Argeș, pentru a se evita inecul periodic al unor cartiere din București, ca Grozăvești, Gorgan, Izvor, Mihai Vodă; ultima înundație avusese loc chiar în 1774. Punctul ales pentru abaterea apelor a fost la nord-vest de Capitală, în județul Dimbovița. Măsurătorile și calculele le-a făcut secretarul elvețian al lui vodă, Franz Sulzer; la gura canalului sau șanțului de derivație au fost instalate o „podîșcă” și un „zăgaz”. Podîșca sau podeaua, de lemn, ușor înclinată, căpțușea albia canalului, ușurînd angajarea apei pe canal, așa cum se face și azi la multe iazuri de turbine și mori. Zăgazul era așezat de-a curmezîșul, în albia Dimboviței, pentru a abate apa pe canal sau șanț. El avea „ochiuri” care se puteau închide și deschide, pentru ca o parte a apei să curgă mai departe pe Dimbovița, să nu rămînă Capitala „isterisită”, adică lipsită de apă. Cîteodată, din cauza milului sau nămolului, se astupa gura șanțului; atunci el trebuia desfundat. Pentru minuirea „zăgazului” — după cantitatea de apă ce venea —, pentru îngrijirea „podîștei”, pentru desfundarea gurii șanțului și pentru supravegherea, în genere, a întregii lucrări exista un corp de „șanțari”, alcătuit din locuitori din împrejurimi, avînd în frunte doi ștafi și un „epistat al șanțului”. Cînd se producea vreo stricăciune gravă sau trebuiau reparații radicale, atunci la fața locului venea însuși „vel vornicul obștirilor” — corespunzător ministrului lucrărilor publice de mai tîrziu —, împreună cu „inginerul” domnesc și cu „șeful bașa”, adică șeful serviciului apelor pe lângă „șanțari” se strîngeau atunci și morarii de prin împrejurimi, cunoscutori din practică ai unor asemenea lucrări.

Canalul de derivație al apelor Dimboviței figurează în harta lui Rigas Velestin-

liu, tipărită la Viena în 1797; el poartă numele de „Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilanti”. Acest canal a funcționat timp de decenii, cînd mai bine, cînd mai rău; i s-au făcut unele reparații pe vremea lui Barbu Știrbei (1849—1856); el era în ființă și sub Cuza Vodă, de cînd avem o descriere înedită a barajului de la Lungulețu, făcută de inspectorul general Bonnet, la 3 noiembrie 1864.

Despre o altă lucrare importantă începută în 1785 sîntem informați grație relației de călătorie a austriacului Brognard. Acesta arată că înalta Poartă era îngrijorată de înnisipirea continuă a gurii Suliniei, ceea ce producea greutateă navigației. Fusesse consultat un arhitect francez, dar planurile acestuia fură găsite prea costisitoare de către comisarii turci; atunci, în locul acestor planuri — ne spune Brognard — au fost făcute altele de către un arhitect moldovean, care a ținut seamă de modul de lucru turcesc. Și austriacul adaugă că, după toate probabilitățile, planurile arhitectului moldovean sînt acelea reproduse într-una din planșele — a cincea — ce însoțesc relația sa de călătorie. Iată deci un român precursor cu circa trei sferturi de veac al tehnicienilor Comisiei Europene a Dunării!

Un iaz de 13 km lungime

Cele mai frecvente lucrări hidrotehnice din trecutul nostru au fost însă acelea legate de pescuit și morărit; aici, de obicei, aceste două activități economice mergeau împreună. E vorba de construirea iazurilor sau *heleșteelor*, care aveau, la capătul de jos, lingă ieșătură sau zăgaz, una sau două mori pentru măcinatul grînelor, secarei, meiului și, mai tîrziu, al porumbului. Heleșteul se forma prin înălțarea unei ieșături de pămînt, adică a cursului de-a curmezîșul cursului unui pîrîu, ca mijlocul ieșăturii era, întrucît, o gură de scurgere, care se putea închide sau deschide, după vîntul pîrîului, dintr-o direcție verticală micșunîndu-se. Cît timp apa se strîngea, în spațiul ieșăturii, gura era închisă; după ce se atînga nivelul dorit, ea se deschidea spre a permite debitului normal al pîrîului să curgă la vale.

Asemenea heleștee sînt foarte vechi în ținele carpato-danubiene; s-au găsit, în Transilvania, ieșături datînd din vremea dacă, înainte de cucerirea romană. În cursul evului mediu, iazurile s-au înmulțit. Diploma Ioaniților, din 1247, privind Oltenia și Muntenia, amintește, pe lingă locurile naturale de pescuit — *piscatio-*

nes —, și pe cele create prin munca ome-
nească — piscinae —, deci iazuri sau
heleștee.

Unul din iazurile importante și vechi
din Muntenia a fost cel de la Nucet, în
județul Dimbovița; el datează, după pă-
rerea noastră, din vremea lui Mircea cel
Bătrîn, care-și avea reședința în apropiere,
la Tîrgoviște; era un „iaz domnesc“ și
servea la aprovizionarea cu pește a curții.
De-a curmezișul pîrului Ilfov se poate ve-
dea și astăzi digul sau ieșătura impresio-
nantă prin înălțimea ei de opt metri, care
mărginea iazul în aval; iazul avea trei-
sprezece kilometri lungime și opt sute de
metri lățime, deci o suprafață de peste o
mie de hectare; adîncimea lui varia între
trei și opt metri, partea cea mai adîncă
aflîndu-se lîngă ieșătură. Acest iaz dom-
nesc a ținut, se pare, pînă la 1786, cînd a
fost rupt de viiturile puternice care au
urmat ploilor tîrîșnice din acel an; s-au
produs, cu acest prilej, mari inundații pe
valea Ilfovului și a Colentinei, pînă la
București.

Un alt iaz sau heleșteu domnesc era
chiar la marginea Bucureștilor, la locul
unde se află azi Parcul Libertății. El este
menționat într-un document din 3 mar-
tie 1632 care-l numește „heleșteul lui
Șerban Vodă“, deci al lui Radu Șerban
(1602—1610), unchiul lui Mihai Viteazul.

În județul Ilfov au fost multe iazuri;
unul din cele mai însemnate era iazul de
la „Măgăraș Tîgăului“ — Tîgăneștii de
Sus. Veștedul Constantin Șerban Basarab,
domn al Țării (1654—1658), a fost cel care
a poruncit facerea lui; pe vremea lui
Radu Leon (1664—1669), iazul a fost „tă-
iat“, adică s-a făcut o creștătură adîncă în
dig spre a se scurge apa, așa încît peș-
tele să rămînă pe uscat, deci să poată fi
prins cu ușurință; era procedeul obișnuit
de exploatare a iazurilor, odată la trei ani,
după care urma refacerea ieșăturii și un
nou ciclu de înmulțire a peștelui.

Pe valea Colentinei, iazurile se ținneau
lîngă: la Buftea, la Buciumeni, la Mogo-
șoaia — iazul casei domnești —, la Heră-
strău, la Tei și alte multe pînă devala
la vîrsarea în Dimbovița; ele există și azi,
refăcute și mărite. Tot așa pe valea Mos-
tîștei, ce forma hotarul spre județul Ia-
lomița; ni s-a păstrat contractul, din 1677,
martie 15, al meșterilor care au ridicat digul
unuia din aceste iazuri de pe Mostîș-
tea, anume al celui de la Frăsinet, apar-
ținînd vel vistierului Hrizea Popescu,
tatăl cronicarului Radu Popescu. Acest iaz
de la Frăsinet, vechi de aproape trei sute
de ani, există și astăzi.

Heleșteul tăbăcarilor și gîrla Banului

Mai ales Moldova a fost bogată în iaz-
uri sau heleștee. Felul terenului, cu su-
medenie de riuri și piraie curgînd paralel
între dealuri, îndemna la construirea lor.
Pe unele văi, ele se înșirau ca mărgelele
pe ață, fiecare sat avîndu-și iazul său, iar
uneori chiar cite două, trei, patru sau mai
multe. Astfel, de pildă, pe apa Bășului,
un afluent al Prutului, în ținutul Doroho-
iului, se mai păstrasera în anul 1928 nu
mai puțin de șaptesprezece iazuri, de la
Negreni la Ștefănești. Pe apa Sitnei sau
Sihnei, unde harta actuală înregistrează
treisprezece iazuri, cel mai însemnat din-
tre ele fiind vestitul iaz al Drăcsanilor,
lung de aproape opt kilometri și lat de
peste un kilometru, pe malul căruia s-a
dat lupta din 3 august 1616, cînd doamna
Elisaveta, văduva lui Ieremia Movilă, a
fost luată prizonieră, cu toată casa ei, de
catre turci. În special satele de răzeși
aveau iazuri; nu era vorba însă de iazuri
mari, de kilometri lungime, ci de iazuri
mici, pentru aprovizionarea gospodăriei
cu pește și, uneori, pentru acționarea mor-
rii adiacente.

O seamă din voievozii Moldovei s-au
releat și ca mari constructori de iazuri.
Tradiția amintește de Ștefan cel Mare,
căruia i s-ar datora iazurile de la Dimă-
cheni, Belcești și Șipote; e probabil ca
tot de la el să dateze și iazurile de la Cot-
nari, poate și marele iaz de la Iași, pe va-
lea Bahluiului, care se întindea pînă la zi-
durile de incintă ale curții domnești și
ale mănăstirii Trei Ierarhi. Prima menți-
une asupra acestui mare iaz ieșean o doto-
răm călătorului englez John Newberrie,
care, în 1582, trecînd prin Iași, releva „la-
cul mare“ din partea de sud-vest a oraș-
ului. Iar francezul de Fourquevaux, care-l
urmează după trei ani, în 1585, notează
că în acest iaz „se pescuiește o mare can-
titate de pește“. Alți voievozi constructori
de iazuri au fost Alexandru Lăpușneanu,
în secolul al XVI-lea, și Vasile Lupu, în
al XVII-lea.

În Transilvania, regiunea cea mai bogată
în iazuri era „cîmpia“ din partea de mia-
zănoapte. Existau însă și iazuri orășenești,
întocmai ca și în Moldova și Muntenia. Ast-
fel, orașul Bistrița avea două asemenea
iazuri, unul mare (piscina maior) și unul
de sus (piscina superior), pomenite amin-
două în rîstimpul 1547—1553. La Cluj erau
șase heleștee, între care „heleșteul tăbă-
carilor“. Numărul maxim de heleștee l-a
avut Brașovul; între 1503 și 1550 se con-
stată documentar 28 de asemenea heleștee
situat în raza orașului sau în teritoriul
care depindea de acesta. O serie dintre
ele aparțineau breslelor de meșteșugari.
Tot ca un fel de heleșteu pot fi conside-
rate și șanțurile pline de apă ale cetăți-

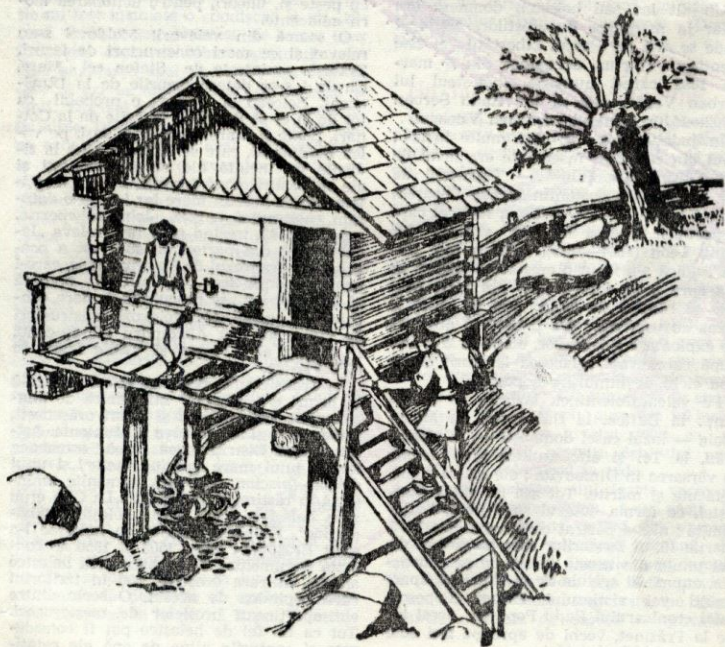
lor transilvănene. Despre acelea ale Ora-
diei Mari ne dă știri călătorul turc Evlia
Celebi. El arată că în timpul asediului
din 1660 — cînd cetatea a și căzut în
mîinile turcilor — soldații acestora pes-
cuiau în șanțurile cetății, dar că peștele
de acolo nu era gustos. În schimb, era
mult de tot. Evlia afirmă că atunci cînd
apa din șanțuri a fost scursă, „peștii cit
trupul unui om au rămas în noroi și erau
așa de mulți că... ostașii musulmani s-au
scribit de tot mîncînd pește”.

Ne rămîne să menționăm o ultimă se-
rie de lucrări hidrotehnice, anume girlele
și canalele tăiate de mîna omului, fie
pentru alimentarea cu apă proaspătă a
bălților și lacurilor, fie pentru necesită-
țile navigației — cazul scurtării brațului
Sulina —, fie pentru irigații. Mențiuni
despre girle săpate sînt vechi : una datează
din vremea lui Mircea „cel Bătrîn și se re-
feră la girla „Săpatul” — numele e sem-

nificativ — ce lega iezorul Călărașilor de
Dunăre. Veche e și „girla Banului” din Ol-
tenia, la Celei, săpată din porunca lui
Barbu Craiovescu cel bătrîn, la finele se-
colului al XV-lea sau începutul secolului
al XVI-lea. O deosebită importanță au
avut adîncirea și amenajarea Dunavățului,
care leagă brațul Sfîntul Gheorghe cu li-
manul Razim ; s-a asigurat astfel apă
proaspătă, dulce în limanul amintit, spo-
rindu-se în proporții neabătute produc-
ția de pește ; ea a crescut și mai mult
cînd s-a săpat o nouă legătură, canalul
Dranov, la est de Dunavăț.

În ultimele două decenii, construcțiile
hidrotehnice au luat un avînt deosebit în
țara noastră. În locul vechilor diguri de
pămînt se înalță marile baraje de beton de
pe Bistrița, Argeș, Ialomița, Sadu, Lotru și
atîtea alte cursuri de apă. În locul vechi-
lor mori care măcinau domol sînt puter-
nicele uzine hidroelectrice, izvor de ener-
gie și lumină pentru tot cuprinsul țînutu-
lui carpato-dunărean. Încep să se valori-
fice vechile vetre de iaz. Se taie canale
de irigație și această lucrare va sporî con-
siderabil bogăția grînarelor noastre.

*Moară de apă din comuna Ciuperceni
(Oltenia)*



Culpabilii au fost dovediți

CONTRAPROCESUL UNUI INCENDIU

MARIN BUCȘAN



Interiorul Reichstag-ului, imediat după incendiu

În noaptea de 27 februarie 1933, cerul Berlinului era iluminat de un violent incendiu, izbucnit ca din senin în plin centru al orașului. În câteva ore, clădirea care adăpostea Reichstag-ul — parlamentul Germaniei — era mistuită de flăcări. În dimineața următoare, un olandez, Marinus van der Lubbe, era arestat de poliție și acuzat că ar fi pus foc edificiului.

Procesul care a urmat la Leipzig a fost o sinistă înscenare nazistă. Hitler a încercat, sub pretextul că incendiul ar fi fost rodul unui complot urzit de comuniști, să furnizeze o „justificare” de ordin juridic valului de represiuni antimuncitorești pe care avea să-l dezlănțuie. Din boxa acuzaților însă, marele luptător revoluționar bulgar Gheorghi Dimitrov a demascat intențiile clicii fasciste și a transformat procesul într-o tribună de inflăcărată mobilizare a forțelor antifasciste. În ciuda puternicelor presiuni exercitate de naziști, tribunalul nu a putut pronunța decât o singură sentință: van der Lubbe, un debil mintal care se droga, a fost declarat vinovat și condamnat la moarte, decapitarea lui avînd loc câteva zile mai târziu. Toți ceilalți acuzați au fost achitați.

„Misiunea mea este să distrug și să extermin!”

Dar Hitler nu a așteptat nici măcar începutul procesului pentru a declanșa teroarea, pe baza unui decret intitulat cu o crudă ironie: „Pentru apărarea poporului și a statului”. Bătrînul mareșal von Hindenburg, pe atunci încă președinte al Germaniei, îl semnase cu ațît mai lesne, cu cît fusese martor ocular al incendiului: în seara de 27 februarie, el cinase, ca invitat al vice-cancelarului von Papen, la selectul *Herrenklub*, de pe Vossstrasse, peste drum de Reichstag. Se pare chiar că machiavelicul von Papen — unul dintre principalii participanți la manevrele de culise pentru aducerea la putere a lui Hitler — alesese în

mod premeditat data și locul cinei. Scopul era de a impresiona un președinte a cărui similitudine, din ce în ce mai pronunțată, nu făcea decât să-i întărească convingerile reacționare.

Ca și în alte împrejurări, căpeteniile naziste nu au dat dovadă de prea multă finețe în aducerea la îndeplinire a planului lor. Sosit la fața locului la numai câteva minute după izbucnirea incendiului, Goering, care gîfîia și transpira din abundență, s-a grăbit să pronunțe imediat propriul lui verdict, strigînd lui Rudolf Diels, șeful Gestapo-ului din acea perioadă: „E începutul revoluției comuniste! Nu avem nici o clipă de pierdut. Vom fi necruțători. Toți conducătorii comuniști trebuie uciși acolo unde vor fi găsiți. Chiar în noaptea asta trebuie să-i spînzurăm pe toți deputații comuniști!”

Cu aceeași cinică indiferență față de lipsa oricăror probe materiale, Goebbels a reluat a doua zi, în ziarele pe care le dirija, tema „complotului comunist”. Dar opinia publică din Germania și restul lumii nu s-au lăsat chiar atît de ușor convinse. Pentru ce ar fi dat comuniștii foc Reichstag-ului? Ce folosea ar fi avut ei de tras de pe urma unei acțiuni care nu corespundea cituși de puțin cu principiile de luptă ale partidului? Nu putea fi invocat nici măcar un motiv irațional, ca, de pildă, resentimentele anti-parlamentare stîrnite de un eșec electoral. Dimpotrivă, la ultimele alegeri, care avuseseră loc la 6 noiembrie 1932, comuniștii cîștigaseră 750 000 de voturi în plus față de alegerile din iulie același an, dobîndind încă 11 locuri în Reichstag. Hitleriștii, în schimb, aveau de ce să urască Reichstag-ul: ei înregistraseră în noiembrie un regres care amenința să se transforme în catastrofă, pierzînd 2 milioane de voturi și 34 de locuri de deputați.

Alte argumente veneau să contrazică și ele teza oficială nazistă. Astfel, s-a aflat despre van der Lubbe că fusese arestat de Gestapo cu cîteva zile înainte de izbucnirea incendiului și nimic nu lăsa să se creadă că ar fi evadat sau ar fi fost eliberat. De asemenea, sărea în ochi absurditatea afirmației că un singur om — și încă unul care nu cunoștea clădirea și pe care abuzul de stupefianțe îl menținuse permanent într-o stare de semiinconștiență — ar fi putut pune foc în mai multe puncte și într-un interval atît de scurt. Van der Lubbe nu ar fi avut cum transporta, de unul singur, în interiorul Reichstag-ului, numeroasele bidoane de benzină și produsele chimice găsite acolo de anchetatori. Chiar dacă ar fi încercat s-o facă, ar fi fost imediat arestat de serviciul de pază.

Fără a se sinchisi însă de nenumăratele puncte vulnerabile ale versiunii lor, hitleriștii au trecut la realizarea proiectului lor de represii și teroare. Decretul semnat de Hindenburg suspenda cele șapte articole ale Constituției germane prin care se garantau drepturile individuale și civile, anulînd astfel

libertatea presei și a cuvîntului, permițînd violarea secretului corespondenței și „legalizînd” descinderile, perchezițiile și arestările cele mai arbitrare. În primele 24 de ore au fost arestați peste patru mii de conducători ai organizațiilor partidului comunist din provincii, orașe, uzine și fabrici. Printre ei se găseau și deputați în Reichstag, în clăda imunității parlamentare de care ar fi trebuit să se bucure. Au mai fost arestați numeroși lideri social-democrați și liberali, precum și mii de muncitori, țărani, ziarîști, studenți etc., bănuîți că ar împărtăși opinii antifasciste.

Conștînd pe sprijinul marilor monopoluri germane și străine, pe concursul nelimitat al tuturor forțelor reacțiunii interne și internaționale, îmbătăți de elixirul vrăjit al puterii, pe care o dețineau de o lună de zile, naștiștii nu se sfiau să-și proclame în mod public obiectivele. „Măsurile pe care înțeleg să le iau nu se vor lăsa împiedicate de considerații juridice — declara Goering într-un discurs ținut la Frankfurt, în ziua de 3 martie 1933. Pe mine nu mă preocupă dreptatea. Misiunea mea este să distrug și să extermin, atît și nimic mai mult”.

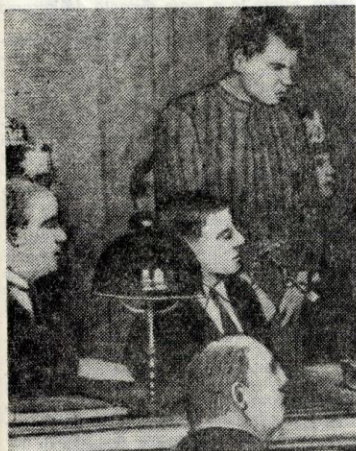
Două zile mai tirziu însă, cuprilejul ultimelor alegeri care au avut loc în Germania antebelică, hitleriștii au avut o surpriză profund dezagreabilă. Deși dețineau toate pîrghiile de conducere în stat, deși asupra adversarilor lor plana umbra celor mai grave primejdii, deși în discursurile naziste promisiunile demagogice alternau cu amenințări feroce, deși mii de urne au fost măsluite și rezultatele falsificate, rezultatul consultării electorale s-a soldat cu înfrîngerea lui Hitler. Comuniștii au recoltat peste 4 800 000 de voturi. Celelalte partide care se opuneau (sau se angajau să se opună) fascismului au întrunit și ele peste 12 000 000 de voturi, astfel încît Hitler și grupările aliate cu el au avut împotriva lor mai bine de 56 la sută dintre alegători, fără a mai pune la socoteală pe cei peste un milion de cetățeni pe care „cămășile brune” ale SA-ului îi împiedicaseră să voteze. Poporul german era departe de a subscrive cu entuziasm la instalarea hitleriștilor la cîrma țării.

Secretul paiaței

Să revenim însă la problema incendiului care prefăcuse clădirea Reichstag-ului într-o ruină fumegîndă. De la scepticismul cu care a fost întîmpinată explicația naștiștilor pînă la concluzia că numai ei aveau de profitat de pe urma unei astfel de provocări nu era decît un pas. Și pasul a fost făcut. Pentru toți cei pe care zvastica nu-i fascina a devenit limpede că focul fusese pus de naștiști. Pînă și fostul cancelar Bruening, ale cărui vederi de dreapta erau bine cunoscute, a cerut, în cursul campaniei electorale, „o anchetă serioasă, pentru a se verifica dacă nu cumva tocmai printre cei mai gălăgioși acuzatori trebuie căuțați făptașii”.

Bineînțeles, în timpul dictaturii lui Hitler nu a avut loc nici o arhivă cit de cit serioasă. După fiasco-ul înregistrat cu prilejul procesului de la Leipzig, fasciștii au preferat să îngroape întreaga problemă, „uitînd” să publice pînă și documentele pe care le anunțaseră cu mare zărvă că fiind menite să dovedească existența unui „complot comunist”. Strădaniile lor au avut un singur rezultat — acela de a face din identitatea incendiatorilor ceea ce francezii numesc un „secret al paștei”, pe care toată lumea îl cunoștea.

Procesul marilor criminali de război de la Nürnberg a elucidat o serie de amănunte



La procesul de la Leipzig : Marinus van der Lubbe (în picioare)

în legătură cu această problemă. Rudolf Diels, căruia i se dăduseră instrucțiunile privitoare la uciderea comunistilor, a declarat că Goering, „știind exact cum va izbucni focul”, îi ordonase să pregătească, încă înainte de incendiu, „listele complete ale celor ce urmau să fie arestați imediat după sinistru”. Hans Gisevius, colaborator apropiat al amiralului Canaris în cadrul Abwehr-ului, atribuia vina unui alt complice al lui Hitler, afirmînd în fața tribunalului internațional că „Goebbels fusese primul căruia îi venise ideea de a da foc Reichstag-ului”. Tot la Nürnberg, generalul Franz Halder, care a fost multă vreme șeful statului major general al armatei germane, a precizat că, în prezența lui, Goering se lăudase că e „singurul om care cunoaște bine clădirea Reichstag-ului, deoarece i-a dat foc”.

De aceeași părere sînt și cei mai mulți dintre istoricii erei naziste. În lucrarea sa

„Înălțarea și prăbușirea celui de-al III-lea Reich”, americanul William Shirer, deosebit de prudent, se mulțumește să scrie : „Probabil că niciodată nu se va cunoaște tot adevărul despre incendiu... dar dispunem de suficiente probe pentru a susține, cu cvasicertitudine, că autorii lui sînt naziiștii, care l-au premeditat și comis în scopuri politice”.

Contrazicîndu-și însă propriile sale rezerve, Shirer furnizează detalii asupra felului în care s-a comis provocarea : un mic detașament de „cămăși brune” a trecut prin tunelul care unea Reichstag-ul cu locuința lui Goering (pe atunci președintele parlamentului) și, după ce au răspîndit și aprins substanțele incendiare, s-au înapoiat prin același pasaj subteran.

Așa cum vom vedea numaidecît, relatarea corespunde aproape punct cu punct realității. Dar în materie de pronosticuri, Shirer se dovedește mai puțin bine inspirat : adevărul — tot adevărul — despre incendiul Reichstag-ului a reușit acum să iasă la iveală, iar cvasicertitudinea a devenit certitudine deplină.

Primul pas spre război

Înainte de a vorbi despre modul în care s-a ajuns la acest definitiv verdict al istoriei, să semnalăm un episod care a provocat multă vîlvă : la aproape două decenii după procesul de la Nürnberg — mai exact în 1956 —, teza nazistă în privința Reichstag-ului a reînviat brusc, sub pana unui „specialist” improvizat. Doctorul Fritz Tobias, care ocupa pe atunci postul de șef al serviciului de siguranță din land-ul Saxonia de Jos, a publicat o serie de articole, reunite mai tîrziu într-un volum, prin care încerca să demonstreze că autorul incendiului nu era clica lui Hitler, ci victima ei, Marinus van der Lubbe.

Principalul argument al doctorului Tobias se sprijinea pe depoziția poliștilor care participaseră la anchetarea olandezului. Procedînd la „reconstituirea” crimei, ei verificaseră, cu cronometrele în mînă, că van der Lubbe ar fi avut timpul „să pună focul în toate punctele clădirii unde se găsiseră substanțele inflamabile, alergînd încolo și încoace cu o uimitoare viteză”.

Un singur fapt uita să menționeze istoricul diletant din Saxonia de Jos, și anume că, dacă poliștii lui Hitler „verificaseră” calitățile de alergător ale lui van der Lubbe, în schimb nimeni nu îi verificase pe ei. Ce obiectivitate puteau manifesta niște naziiști, fie și îmbrăcați în uniforme de agenți ai ordinii publice ; care dintre ei dorea sau putea să contravină ordinelor primite ? Instrucțiunile erau clare și categorice : van der Lubbe trebuia scos cu orice preț vinovat. Cronometrele poliștilor au funcționat în consecință.

Spre surprinderea generală însă, pledoaria doctorului Tobias a găsit ecou la doi istorici britanici, oameni de știință auten-

fici, de mare prestigiu și, în plus, autori ai unor apreciate studii despre hitlerism: A. J. P. Taylor și Hugh Trevor-Roper. Ambii s-au declarat impresionați nu atât de „noile” dovezi aduse de autorul vest-german, cât de lipsa unor probe obiective care să-l disculpe definitiv pe olandez. În articolele publicate pe marginea lucrării doctorului Tobias și imitându-l pe Shirer, ei și-au exprimat în-doială că se va putea face vreedată lămină în această tenebroasă afacere. „Păcat că nu e cu puțință organizarea unui contra-proces al incendiului!” — exclama A. J. P. Taylor.

Dar iată că dezideratul s-a dovedit mai puțin imposibil de realizat decât își imagina istoricul britanic. Organizarea unui veritabil contraproces a fost preluată de un organism științific internațional, Comitetul european pentru cercetarea cauzelor și consecințelor celui de-al doilea război mondial. Printre membrii săi se numără personalități de mare suprafață ale vieții publice științifice și culturale a continentului nostru: scriitorul francez André Malraux, deputatul luxemburghez Pierre Grégoire, profesorul Walter Hofer, directorul Institutului de istorie al Universității din Berna (Elveția), fostul ministru al justiției din R.F.G., dr. Horst Ehmke, istoricul iugoslav dr. Eduard Calic și alții. Lumea Nouă are și ea un reprezentant, pe doctorul Robert Kempner, fostul șef adjunct al grupului de juriști americani la procesul de la Nürnberg.

Alcătuind deci din oameni de diverse opinii politice, de naționalități și profesii diferite, comitetul prezintă indubitabile garanții de seriozitate. Luând ființă în ianuarie 1968, el și-a inaugurat activitatea investigând ceea ce pe agenda sa figura drept „primul pas spre război al lui Hitler”, incendiul Reichstag-ului.

Ancheta a durat peste un an și jumătate. Au fost ascultate depozitiile la peste patruzeci de martori, printre care și foști magistrați, ofițeri și polițiști ai celui de-al III-lea Reich. Toate declarațiile au concordat în a incrimina pe naziști pentru cele întâmplate în noaptea de 27 februarie 1933. Un mecanic de calorifer din slujba lui Goering a relatat despre felul în care s-a adunat la locuința acestuia grupul de incendiatori din batalioanele SA și SS, care s-au strecurat apoi prin pasajul subteran în clădirea Reichstag-ului. Un locotenent de pompieri, adus la fața locului cu plutonul său, dar împiedicat de naziști să-și pună pompele în funcțiune, a povestit că focul izbucnise în douăzeci de puncte simultan și că a luat repede asemenea proporții încât planșeurile etajelor s-au năruit în jumătate de oră.

Un fost colonel din armata germană a adus și el un detaliu interesant. Puținele piese de mobilier ale Reichstag-ului salvate din flăcări au fost cedate unui club al ofițerilor dintr-o suburbie a Berlinului. Membrii clubului au remarcat curind că lemnul fotografiilor și meselor căpătate în dar erau im-

pregnate cu substanțe combustibile care răspindeau un miros caracteristic. Comentând această descoperire, ofițerii și-au dat seama, încă de atunci, că lui van der Lubbe i-ar fi fost imposibil să impregneze astfel mobila în răstimpul foarte scurt pe care-l avusesse la dispoziție.

Singurul polițist a cărui depoziție fusese refuzată la procesul înscenat de hitleriști la Leipzig, deoarece nu concorda cu versiunea oficială, a arătat că, sosind la locul sinistrului, a văzut flăcări care țigneau din camera stenografilor. Or, van der Lubbe nu numai că nu intrase niciodată acolo, dar nici măcar nu se apropiase de acea încăpere, aflată la o mare distanță de intrarea principală.

Din alte mărturii au reieșit noi și interesante detalii privitoare la grupul de incendiatori. S-a aflat astfel că ei făcuseră un fel de repetiție generală cu 48 de ore înainte de izbucnirea incendiului, primind indicații concrete de la Goering asupra modului în care trebuiau să procedeze. După îndeplinirea misiunii, executanții au avut prilejul să se convingă de ingratitudinea șefilor lor: în locul recompenselor pe care o scontau, cei mai mulți dintre ei au fost uciși în faimoasa „noapte a cuțitelor lungi”, când Hitler și Goering au măcelărit pe conducătorii batalioanelor SA, complici deveniți rivali. Ceilalți au pierit după o nereușită tentativă de a face să parvină în străinătate adevărul despre incendiu prin intermediul unui diplomat elvețian.

Și Marinus van der Lubbe? În ce a constatat rolul lui? Cercetările comitetului arată că naziștii l-au folosit pe nefericitul olandez ca pe o unealtă înconștientă. Profitând de dezechilibrul lui mintal, circiilor lui Goering l-au ademenit în apropierea Reichstag-ului, unde însă el nu a avut nici timpul, nici posibilitatea să contribuie cu ceva la punerea focului. Drogându-l neconștient, temerarii săi au obținut la Leipzig acele confuze mărturisiri care au servit ca pretext pentru condamnarea lui la moarte.

În conferința de presă pe care a ținut-o la Paris, la mijlocul lunii octombrie 1969, cunoscutul istoric francez Jacques Delarue a comunicat, în numele comitetului, câteva dintre concluziile generale la care a dus ancheta. Ea dovedește, printre altele, că documentele redactate de naziști au fost în întregime și grosolan falsificate. Cercetătorii au identificat și martorii sperjuri care au depus în procesul de la Leipzig, precum și numele căpeteniilor naziste care erau la curent cu proiectul inițial al lui Goebbels și adus la îndeplinire de Goering.

Dar una dintre cele mai importante concluzii nu a fost menționată — poate din modestie — de către cel care făcea expunerea. Este vorba de faptul că investigația comitetului a dus nu numai la repurtarea unui succes pe plan științific, ci și la o mare victorie de ordin moral, cea a Adevărului asupra Minciunii.

1907

în județul
Dimbovița

Pogoanele să fie măsurate drept... Muncile să se plătească după contract!

Județul Dimbovița a participat din plin la marea mișcare a țăranimii din anul 1907. Datele noi pe care le prezentăm sînt extrase dintr-unul din dosarele Tribunalului județului Dimbovița (inv. nr. 1/1907), precum și din corespondența moșierului și industriașului Ion (Iancu) Grigorescu din Tirgoviște.

Agitația existentă din primăvara lui 1907, datorată abuzurilor permanente săvîrșite de moșierii Toma Cîmpeanu, Gr. Gavrilescu și de arendașul Nițache Bolovăneanu, s-a accentuat ca urmare a vestilor despre răscoalele din alte județe și mai ales a știrilor că în unele locuri țăranii au trecut la împărțirea moșilor; în plus, moșierul Ion Grigorescu cumpărase moșia Săcueni-Adîncea de la stat, trecînd peste dorința țăranilor de a intra în posesia acestui pămînt.

Ion Trandafir, unul din răsculații arestați din comuna Săcueni, arată, la interogatoriul luat, că la 11 martie 1907, în timp ce el s-au adunat la școală, se pomenesc că „sosește o mulțime de 400—500 oameni din Răzvad” foarte îndrăgostiți împotriva moșierului Ion Grigorescu. Autoritățile, informate despre această agitație, se grăbesc să vină la Săcueni. În același timp sosește și Ion Grigorescu, fapt care îndrăgostește pe locuitorii din Răzvad, Săcueni, Gura-Ocnitei și Adîncea. Țăranii înconjoară pe moșier și-l silesc să dea, în fața prefectului județului, o declarație de renunțare la moșia Săcueni-Adîncea în favoarea lor.

Incurajați de acest succes, luni 12 martie 1907, răsculații se adună din nou în comuna Răzvad, silind pe moșierii Toma Cîmpeanu și Gr. Gavrilescu să renunțe la moșiile lor în favoarea țăranilor: „Nu i-a lăsat pînă cînd n-au dat declarație că le lasă moșia” — arată, la interogatoriu, Constantin Rădulescu din comuna Săcueni. Mai mult, moșierii sînt somați de răsculați să depună și actele respectivelor moșii. În acest sens, Vasile Dumitru Tudor, tot din comuna Săcueni, arată la interogatoriu că locuitorii „Ghiță Cloran, Ion Oprea și Vasile Gh. Rizea spuneau că la caz de nu aduce actele, apoi intră cu plugurile în moșie”. Înspăimîntați, moșierii și autoritățile cer urgent intervenția armatei. Apostolache, moșier din comuna Săcueni, fugit la București, telegrafiază direct regelui: „Eri duminică, la moșia mea Săcueni din jud. Dimbovița, s-au răs-
cu-

lat satele Adîncea, Săcueni, Gura-Ocnitei și Răzvad; ducîndu-mă acolo, am putut să împac deocamdată spiretele [sic!]. Astăzi, în lipsa mea, mi se comunică telegrafic aici că s-au răsculat din nou”. În aceeași zi, Apostolache telegrafiază și prefectului de Dimbovița, cerînd luarea de măsuri împotriva răsculaților, întrucît „am acolo magazii pline cu grâu, păture cu porumb și tot felul de unelte care constituie o întreagă avere; rog împiedicati cu puterea armată”.

În ziua de 13 martie 1907, autoritățile trec la represalii sîngeroase. Răsculații, care s-au strîns din nou în comuna Răzvad, cu intenția de a veni în Tirgoviște, sînt întîmpinați de armată.

Deosebit de interesant este faptul că, în focul celor trei zile de răscoală, țăranii din aceste localități au formulat unele condiții scrise ce urmau a fi impuse moșierilor.

Din acestea, menționăm:

„— Trei găini care se dă de nume (de cap de familie — n.r.) să nu se mai dea, că nu pase găinile pe moșia boierească.

— Pogoanele care ni se vor da pentru porumb, să fie măsurate drept [...]

— Dîjma porumbului din 3 una, adică: 2 grămezi nouă și 1 boierului.

— Zilele cu brațele dacă nu se fac să nu se mai plătească cu 3 lei, cum s-au plătit pînă acum.

— Toate muncile care nu s-au făcut pînă în toamnă să nu se plătească încărcat, ci după prețurile prevăzute în contract.

— Să ni se dijmuiască porumbul cel mai tirziu pînă în octombrie și nu să fim ținuți cu porumbul pe cîmp, cum a fost astă toamnă, de s-a stricat porumbul pe cîmp”.

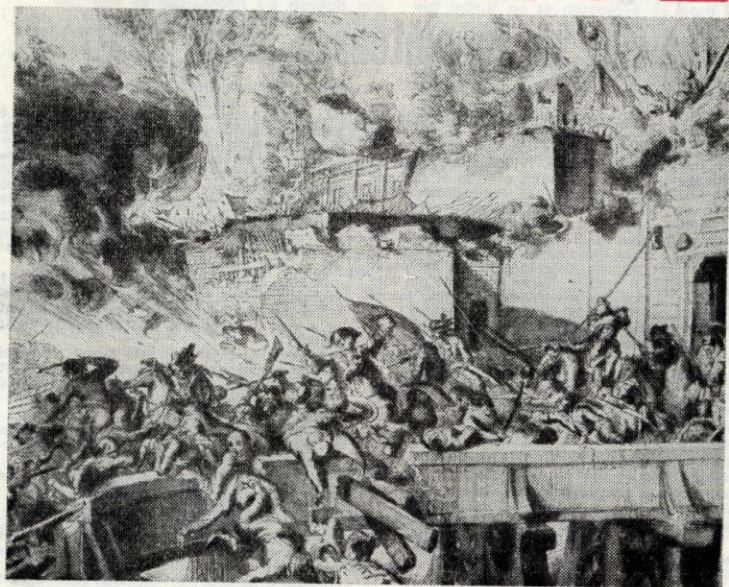
Deși reprimată cu sălbăcie, agitațiile țăranilor au continuat încă mult timp și moșierii au trebuit să ceară gărzi pentru paza lor, precum și armată care să staționeze în comunele respective. Un om de încredere al moșierului Iancu Grigorescu relatea, la 28 martie 1907, că în comuna Săcueni „locuitorii s-au strîns din nou la casa moșiei, de unde au mers împreună cu toți la primărie.”

MIRCEA ALEXANDRESCU

directorul Arhivelor
Statului din Tirgoviște

MUNTENI ȘI MOLDOVENI LA

ASEDIUL



VIENTI

VENIAMIN CIOBANU

cercetător la Institutul de istorie
și arheologie „A. D. Xenopol”-Iași

La sfârșitul lunii martie 1683, în tabăra de vară de lângă Adrianopol domnea agitația caracteristică pregătirilor pentru o mare expediție. Toată armata otomană, înzestrată cum rareori se văzuse pînă atunci, era gata să se arunce din nou asupra Europei.*

Deși ajuns la o vîrstă înaintată, marele vizir Kara Mustafa pașa nu se putea lăuda că posedă nici inteligența și nici faima so-crului și înaintașului său, temutul sadrazam (mare vizir) Köprülü. În schimb, orgoliul, ambiția și înclinația lui pentru glorie nu cunoșteau margini. Asemenea califilor, visa să întindă umbra stindardului verde al Pro-fetului asupra întregului tărâm al Meditera-nei. Era convins că Allah îl alesese tocmai pe el să realizeze, pentru distratul și leneșul Mahomed al IV-lea, ceea ce nu reușe-ră sultanii Mahomed al II-lea și Soliman cel Măreț. Deocamdată însă îi stătea în cale împăratul Leopold I. După ce îl va distruge, lovindu-l în chiar inima imperiu-lui său, Viena, se gîndea să coboare în cîmpiile Italiei.

Pentru a-și realiza visul, bătrînul sadra-zam nu crușea nici un efort. Insuși sul-tanul fusese convins să renunțe la plăcerile vinătorilor și la liniștea seraiului și să se mute în tabără. Porunci strașnice pentru gătire de oaste au fost trimise tuturor va-salilor Porții. Serenissimul han Selim Ghirai, stăpînul Crimeei, trebuia să-și ridice urdia și s-o pornească asupra dușmanilor Semi-lunii. Principele Transilvaniei, Mihail Apaffi, primise porunci asemănătoare încă din de-cembrie 1682. La ordinul marelui vizir tre-buiau să-și unească oștile cu cele ale sul-tanului și domnii Moldovei și Țării Romă-nești. Ba mai mult, lui Duca Vodă al Mol-dovei i se ceruse încă din februarie 1683 să trimită la Constantinopol un mare număr de care.

„Sire, salvați imperiul!“

Vestea mobilizării forțelor otomane se răs-pîndise cu iuteala fulgerului în toate col-turile lumii. Febra pregătirilor pusese în miș-care popoare, principii, armate, pentru că nici unul dintre popoarele amenințate nu dorea biruința Semilunii. Nici chiar vasalii Porții nu erau dispuși să contribuie la victo-ria armatelor sultanului. Domnii țărilor ro-mâne, și mai ales Șerban Cantacuzino, erau cel mai puțin înclinați s-o facă. Din umbră, fără a se compromite față de Poartă, Șer-ban Cantacuzino inițiasse deja o serie de ac-

țiuni pentru a slăbi puterea acesteia. În 1681 începuse tratative cu imperialii la Constanti-nopol și București, în vederea unor acțiuni comune antiotomane. Emisari ai lui Leopold, trimiși către Constantinopol și Cracovia, străbăteau nestîngerii pămîntul țărilor ro-mâne.

Dar tratativele pentru unirea forțelor creș-tine se desfășurau anevoie, în vreme ce pe-ricolul invaziei otomane în inima Europei creștea de la o zi la alta. Împăratul Leo-pold I, în dușmănie cu regele Franței, își vedea amenințată însăși capitala, fără a putea s-o apere prin propriile sale forțe. De aceea el sollicita cu insistență ajutorul lui Sobieski, regele Poloniei, care, cu toate stăruințele papei, ezita să încheie tratatul cu Habsburgii.

Dificultățile ce existau în unirea forțelor creștine spre a se opune colosului ridicat de Semilună sporeau și mai mult speranțele bătrîmului Kara Mustafa. Dar, la 31 martie 1683, mai repede decît se așteptase vanito-sul sadrazam, s-a încheiat alianța ofensivă și defensivă între Imperiul habsburgic și Polonia. Cu cîteva zile înainte, ambasadorul lui Leopold I, contele Wilczek, se aruncase la picioarele regelui Sobieski, strigînd cu dis-perare: „Sire, salvați imperiul!“. Alături de el se afla legatul papei, implorîndu-l: „Sire, salvați creștinătatea!“

Chiar în ziua în care a fost semnat acest tratat, sultanul a poruncit ridicarea taberei de la Adrianopol, și la 1 aprilie 1683 el în-suși, în fruntea oștilor, însoțit de primul său sfetnic, a luat drumul spre Ungaria. Hanul Crimeei, domnii țărilor române și principele Transilvaniei primiseră ordin să se gră-bească, pentru a se întîlni cu oștile padișahului, care aveau să-și întindă tabăra mai jos de Buda. Acolo, sultanul s-a oprit timp de 12 zile, pentru a-și plăti trupele. După aceea, cu mare pompă, padișahul a înmînat marelui vizir cufanul de aur, toba de să-geți cu diamante, însemnele puterii sale su-verane, și stîndardul lui Mahomed. Apoi, Mahomed al IV-lea a făcut cale întoarsă, pentru a-și continua, în cîmpiile Rumeliei, distracția sa preferată, vînatărea. Între timp, imensa armată condusă de Kara Mus-tafa s-a pus în mișcare către Viena.

După înfrîngerea de către tătari a cava-leriei imperiale în apropiere de Paternell, la 6 leghe de Viena, drumul lui Kara Mus-tafa spre capitala imperiului era deschis. Aflînd vestea, împăratul, înspăimîntat, a părăsit în grabă Viena, fugind „împreună cu Curtea“ către Passau. Fuga lui a mărit și mai mult confuzia în rîndul populației vieneze, și o bună parte dintre locuitori i-a urmat exemplul. Soldații celor cîteva

* Pentru articolul de față au fost consultate următoarele surse: Giuseppe Hammer, *Storia dell'Impero Ottomano*, Veneția, 1829; Tarih, III, Devlet Mabaasi, Istanbul, 1933; N. A. de Sal-vandy, *Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski*, tome III, Paris, 1829; M. Charles Forsters, *Pologne*, Paris, 1840; G. V. Geelen, *Relation succincte et véridable de tout ce qui s'est passé pendant le siège de Vienne*, Bruxelles, 1684, precum și lucrările istoricilor A. D. Xenopol, N. Iorga, Ion I. Nis-tor, V. Zaborovski și S. Rell.

companii de infanterie sosiți la Viena erau atât de obosiți, încât abia se puteau ține pe picioare. Garnizoana orașului nu număra, în total, mai mult de 22.000 de oameni, adunați în cea mai mare grabă din toate părțile. Între ei se aflau și 700 de studenți, împărțiți în trei companii comandate de colonelul baron de Welfz și de rectorul Universității. Zile și nopți de-a rândul, în Viena se lucrase la palisade, pentru întărirea fortificațiilor. Între timp însă, turcii trecuseră Dunărea și se apropiasă amenințători de oraș. La rîndul lor, tătării dăduseră foc la toate satele și orașele de la țărmurile Dunării și pînă în munți, pustindu totul în calea lor. La 14 iulie 1683, armata padișahului își fixase tabăra chiar sub zidurile Vienei.

După evaluările contemporanilor circa 200.000 de turci ocupau poziția unei imense semilune, de pe malul drept al Dunării și pînă la Heiligenstadt și Nussdorf. Trupele române, al căror efectiv se ridica la 6.000 de oameni (4.000 de munteni și 2.000 de moldoveni), au fost așezate în flancul stîng, spre Dunăre. Mai tîrziu, prin 22 iulie, Șerban Cantacuzino cu ostașii săi a fost mutat în păduricea de la Schönbrunn.

În zorii zilei de 15 iulie 1683, primele salve de artilerie au început a fi trase asupra orașului, avînd ca principal obiectiv palatul imperial. Două zile mai tîrziu, mai multe mii de turci au trecut Dunărea prin diferite locuri și au ocupat Leopoldstadt-ul, tăind astfel asediaților comunicația cu ducele de Lorena, comandantul armatei imperiale rămase în afara Vienei. Timp de aproape două luni populația vieneză va trăi un adevărat calvar. Lipsită în bună parte de mijloace de apărare, bîntuită de foamete și boli (cele mai mari ravagii le făcea dizenteria), la care se adăugau și tentativele de revoltă și dezertare la turci, Viena va ajunge la un pas de dezastru. Dacă nu a căzut pradă armatelor invadatoare, reușind să reziste pînă în momentul despresurării ei de către oștile lui Sobieski, aceasta se datorază, în bună parte, și acțiunilor desfășurate de români în timpul asediului, acțiuni care au contribuit la ridicarea moralului asediaților.

Legături secrete

După sosirea în tabăra turcească, românii și-au continuat drumul spre Viena împreună cu întreaga armată. Marele vizir nu avea însă prea mare încredere în fidelitatea lor. De aceea, în marșul spre capitala imperiului, ei nu au fost angajați în nici o bătălie, misiunea lor constînd doar în a construi poduri. Ceva mai tîrziu, în vremea cînd se aflau în partea de sud-vest a orașului, în păduricea de la Schönbrunn, muntenii și moldovenii s-au ocupat cu tăiatul lemnului necesare frontului.

Ajunși sub zidurile Vienei, ei au luat poziție în flancul stîng, spre Dunăre. Aici, sub

supravegherea trupelor turcești, comandate de Kara Mahomed din Mesopotamia și a unor trupe tătarăști, trebuiau să construiască poduri peste Dunăre, pentru ca armatele otomane să poată trece pe celălalt mal al fluviului, unde se afla oastea austriacă comandată de Carol de Lorena. Dacă acesta ar fi fost alungat de acolo, Viena ar fi fost complet încercuită.

Dar, cu toate riscurile la care se expuneau, românii nu erau dispuși să execute în tocmă ordinele marelui vizir. Iată de ce, în zilele de 15 și 16 iulie și apoi în alte cîteva rînduri, oștenii români care lucrau la poduri au părăsit lucrul fără nici o rezistență, la primul atac al austriecilor.

Faptele s-au petrecut în perioada în care situația asediaților devenise foarte critică. Către sfîrșitul lunii iulie și începutul lunii august 1683, rîndurile apărătorilor orașului scădeau vîzînd cu ochii, munițiile și proviziile se împuștau, iar bolile și foametea secerau populația mai cumplit decît ghiulelele dușmane. Este adevărat că nici situația din tabăra otomană nu era prea strălucită. Asediații pierduseră un mare număr de oameni în încercările de sub zidurile cetății. Prolungirea asediului adusesese în pragul disperării pe ienicerii deprinși cu luptele în cîmp deschis și nu cu asediul îndelungat. La acestea se adăugau și neînțelegerile dintre marele vizir și Ibrahim, pașa de Buda, care făcuse chiar propuneri de pace imperialelor. Pericolul rămănea totuși imens, întrucît oastea otomană avea de partea sa superioritatea numerică și mari posibilități de mișcare și aprovizionare. Domnii țărilor române și-au dat seama ce urmări grave ar fi avut și pentru ei o victorie otomană. De aceea, chiar fără să se fi înțeles între dinșii, atît Gh. Duca cît mai ales Șerban Cantacuzino au uitat, pentru moment, toate neînțelegerile care-i dezbinau și au conlucrat pentru zădărnicierea planurilor trușăului Kara Mustafa.

Profitînd de faptul că în tabăra otomană se afla trimisul imperial la Constantinopol, Georg Kunitz, care, fiind reținut de către turci și luat cu ei în expediție își crease un sistem de legătură cu asediații, Șerban Cantacuzino a încercat și a izbutit să stabilească în secret legătura cu el. Din păduricea de la Schönbrunn, domnul muntean l-a asigurat în repetate rînduri, prin oamenii săi de încredere, că românii care lucrau la poduri își vor părăsi lucrul și se vor retrage fără luptă de îndată ce armatele imperiale vor deschide focul. O astfel de ocazie s-a ivit și în ziua de 6 august.

Cu cîva timp înainte, podul de la Nussdorf, care făcea legătura între insula mare a Dunării și malul apropiat al cetății imperiale, fusese distrus de către generalul Schultz. Marele vizir a poruncit celor doi domni români să-l repare. În timp ce ostașii români începuseră lucrările de reparații, Carol de Lorena a dat ordin generalului Heissler, colonelului Ricciardi și loco-



Domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino (Detaliu de pe o broderie executată în 1681 de Gherasim Galatianul pentru mănăstirea Cotroceni)

tenent colonelului Ludovico Archinto să deschidă focul asupra lor. Dar bateriile imperiale n-au apucat să tragă decât câteva salve, că românii, conform înțelegerii cu Kunitz, au și părăsit lucrul, lăsând podul neterminat. Atitudinea lor nu a trecut însă neobservată și marele vizir a poruncit pașei din Bosnia și celui din Magnezia să-i supravegheze îndeaproape. Cu toate ace-

tea, o scenă asemănătoare s-a petrecut și la 30 august. După ce lucraseră o noapte întreagă la un pod, românii au părăsit lucrul la primele salve trase de artileria imperială.

Acțiunile celor doi domni români, și în-deosebi ale lui Șerban Cantacuzino, nu s-au limitat numai la atât. Infruntând cele mai grave riscuri, domnul muntean a întreținut o vastă rețea de spionaj, care acționa în favoarea imperialilor. Prin mijlocirea sa, rezidentul Kunitz trimitea cu regularitate informații în cetate despre situația din tabăra otomană. Unul dintre spionii acestuia, Iacob Heider, travestit în haine turcești și condus prin tabăra otomană de oamenii lui Șerban, preda cu regularitate Habsburgilor scrisorile lui Kunitz, pe care, pentru mai mare siguranță, le ascundea în ceară topită. Niți după ce Heider a fost prins de turci, Șerban nu a renunțat la această activitate. La rugămintea lui Kunitz, el s-a angajat să îmbrace pe un alt spion al acestuia în haine muntene și să escorteze cu propria sa gardă pe toți cei ce duceau scrisori „pentru serviciul împăratului”. Mai mult chiar, voievodul muntean s-a oferit să-i înlesnească lui Kunitz și primirea corespondenței pe care i-o trimiteau imperialii, căci, spunea el, nu dorea decât victoria asedițiilor. Cu această ocazie, Șerban a ținut să reamintească lui Kunitz că în orice împrejurări trupele sale vor ceda biruința creștinilor. În schimbul acestor servicii, el a cerut ca, atunci când trupele sale vor fi nevoite să lucreze la poduri, imperialii să nu tragă asupra ostașilor, ci în aer, pentru a le oferi pretextul de a părăsi lucrul. La rîndul său, el a promis că în momentul în care vor trebui să tragă asupra cetății tunarii români își vor încălca tunurile cu paie.

Vădind un admirabil curaj, Șerban Cantacuzino nu s-a mulțumit numai să înlesnească corespondența lui Kunitz. El însuși a trimis asedițiilor, prin ștafetele sale personale, informații și indicații prețioase, fapt ce a contribuit mult la ridicarea moralului apărătorilor Vienei. Multă vreme a ținut ascuns în cortul său un iezuit, pe care, în momentul cînd asediția erau gata să predea cetatea, l-a trimis la Viena, cu însărcinarea de a-i convinge să mai reziste încă patru ore, pentru că turcii vor termina praful de pușcă și, pînă le va sosi altul, vor înceta să mai tragă.

În legătură cu atitudinea lui Șerban în timpul asediului, în **Genealogia Cantacuzinilor** se relevă faptul că turcii ar fi luat cu siguranță Viena dacă Șerban Cantacuzino, „ce se ajunsese cu împăratul Leopold, n-ar fi ajutat, dînd vizirului nădejdi cum că are înștiințare că nemții vor să dea cetatea și cu alte nădejdi ce da vizirului, cu azi, cu mîine, rugîndu-l să nu strice cetatea și să nu piarză în zădar oaste, pînă ce au sosit leșii în ajutor, cu Sobieski, craiul lor”.

Diplomat abil, Șerban Cantacuzino și-a dat seama că nu va putea să-i ajute mult

timp pe Habsburgii fără a se arăta, în același timp fidel Porții. De aceea, când marele vizir i-a cerut să tatoneze terenul în vederea încheierii unei păci, el a însărcinat, la 29 august 1683, pe capuchehaia sa, Ionachi Profirita, să inițieze, în numele său, tratative de pace cu Kunitz. Sub motiv că nu are nici plenipotență și nici instrucțiunile necesare, rezidentul imperial a refuzat oferta. La 7 septembrie, domnul muntean a mai făcut o încercare asemănătoare, dar tot fără rezultat. Considerând că, prin aceasta, și-a dovedit fidelitatea față de Poartă, Șerban și-a reafirmat hotărârea sa intimă de a adera și cu armele la lupta creștinilor împotriva imperiului otoman. Acest fapt i-a sporit și mai mult prestigiul în ochii imperialilor. Semnificativ din acest punct de vedere este și scrisoarea — reprodusă în **Genealogia Cantacuzinilor** — pe care generalul Wallstein a adresat-o domnului, la 24 februarie 1688. „Prințul meu, [...] scria el, osîrδια ce o am spre măria ta [...] nu-mi este particulară, ci este ceea ce toți cei buni creștini o au, încă de când noi am auzit de acele frumoase fapte ce Măria Ta ai făcut în vremea încunjurării Vienei, de când ai întors a lor slobozire. Măria Ta este vrednic de ai câștigat dragostea de obște, prin lucrările ce ai făcut pentru folosința creștinătății, prin bunele cugete ce hrănești în inima ta...”

Deznodămîntul

Deși mult mai circumspect decît vecinul său de jos de Milcov, Duca Vodă al Moldovei nu a ezitat nici el să aducă servicii cauzei antiotomane. În repetate rînduri, și soldații moldoveni au trecut neobservați șanțurile în cetate, dînd asediaților informații despre situația din tabăra otomană și mișcările trupelor turcești și tătărăști. La 21 iulie, doi moldoveni au pătruns în Viena, ducînd vești prețioase asediaților. O lună mai tîrziu, la 21 august, un moldovean s-a „rătăcit” în cetate, oferind trecătorilor vin dintr-o cană pe care o avea în mînă. Adus în fața autorităților, el i-a informat pe vienezi că turcii resimțeau o acută lipsă de furaje, că și le procurau de la mari distanțe și cu multe greutăți, fiind mereu atacați și uciși de către jăranii din împrejurimi. În ajunul eliberării Vienei, la 11 septembrie, Duca Vodă a înlesnit trecerea prin tabăra otomană a unui spion imperial care venise pentru a treia oară cu scrisori de la Carol de Lorena către Kunitz.

În dimineața zilei de 9 septembrie 1683, regele Poloniei, Ioan Sobieski, a luat comanda supremă a trupelor imperiale și poloneze care făcuseră joncțiunea lângă Viena. Zilele următoare au fost destinate ultimelor pregătiri. În zorii zilei de 12 septembrie a început marea bătălie care avea să salveze de invazia otomană Imperiul habsburgic și, odată cu el, Europa apuseană. În timpul acestei bătălii, românii au fost așezați, inițial, la aripa dreaptă a armatei turcești, pe

o insulă a Dunării. Mai tîrziu se pare că au fost trimiși, împreună cu tătarilor, împotriva polonezilor. Românii nu au opus o rezistență serioasă. Tătarilor au procedat la fel. Românii chiar au rămas ceva mai în urmă, spre a se convinge dacă creștinii se vor folosi de victorie, pentru a distruge armata marelui vizir. Dar aceștia nu aveau nici un plan de urmărire. Din această cauză, atît Duca cît și Șerban s-au grăbit să ajungă la Kara Mustafa, care i-a chemat la dînsul și i-a invitat să-l însoțească. Istoricul V. Zaborovski spune că bătrînul vizir, deși bănuia că cei doi domni români, și mai ales Șerban, contribuiseră la victoria armatelor creștine, a arătat față de aceștia „o amabilitate neobisnuită, semn că, învins, avea conștiința limitei puterii sale și a însemnătății celor ce-l mai puteau ajuta”.

Astfel a luat sfîrșit marea expediție otomană împotriva Vienei, la zădărnicierea căreia românii și-au adus partea lor de contribuție. „Dacă ei nu ar fi susținut în timpul asediului moralul încunjuraților — conchide Xenopol —, nu știm dacă regele Sobieski ar mai fi avut ce despresura atunci cînd tîrziu sosi cu armata”.

Capturarea marelui stindard al armatei otomane în timpul bătăliei pentru despresurarea Vienei



La sfat cu arhiviștii

Grinarele istoriei

I. M. ȘTEFAN

• *Hîrțile și memoria lor* • *Cronicele locale
în depozite centrale* • *Dușmanii documentelor*
• *Sanatorii în rafturi*

Pentru istorici, arhivistica este o știință auxiliară de o importanță neegalată, asigurând stringerea, conservarea și valorificarea documentelor. Pentru marea public însă, rostul muncii de arhivă poate că nu este pe deplin clar, existînd chiar, la unii, o tendință de desconsiderare a acestei activități. Cei ce gîndesc astfel n-au vizitat Muzeul arhivelor din București — unde valoarea și frumusețea documentelor vorbesc mai convingător decît orice carte despre momentele cruciale ale trecutului nostru —, nici n-au cunoscut arhiviști pasionați în descoperirea și interpretarea documentelor.

Nu întîmplător arhiva s-a născut odată cu civilizația, constituind unul din numerele ei barometrice.

Pe tabletele de lut de la Ninive, datînd de la mijlocul secolului al VII-lea î. n. erei noastre, erau înscrise, cu caractere cuneiforme, legi, dispoziții ale autorităților, sentințe judecătorești, observații științifice, contracte importante, acte particulare — disponibile, desigur, spre consultare ori de cîte ori se ivea necesitatea. În Grecia și Roma antică, practica tinerii arhivelor a fost continuată și dezvoltată, iar în administrația complexă a imperiilor roman și bizantin a fost dusă la o înaltă perfecțiune.

Nu ne propunem să facem un istoric al arhivelor, deși acesta ar fi, în multe privințe, interesant. Nu putem să ne oprim nici asupra remarcabilei tradiții arhivistice a țării noastre, la fărirea căreia au contribuit unii dintre cei mai însemnați cărturari români. Rîndurile ce urmează au fost

prilejuate de o interesantă manifestare: capitala țării noastre a fost nu de mult gazda celei de-a XI-a Conferințe internaționale a mesei rotunde a arhivelor, organizată de Consiliul Internațional al Arhivelor. Au participat specialiști din 24 de țări, precum și reprezentanți ai Comitetului Executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor și ai UNESCO.

Arhivele colectivităților locale și conservarea și restaurarea materialelor arhivistice prin mijloace moderne, cele două teme ale conferinței, au stîrnit un mare interes.

Ele scot în evidență încă o dată strînsa înrudire dintre munca arhivistului și cea a istoricului. „În timp ce arhivistul vede scopul și sensul muncii sale în înțelegerea, ordonarea, administrarea și punerea la dispoziție a izvoarelor arhivistice, istoricul urmărește să dobindească, din bogăția amănunțită și multitudinea păstrită a surselor, o imagine clară a istoriei. Aceste feluri sînt în strînsă legătură, se condiționează reciproc [...] De aceea, un bun istoric va trebui să fie, într-un anumit sens, și arhivist, iar arhivistul nu poate să facă o treabă cu adevărat fertilă dacă nu este istoric” („Archivar und Historiker”, Berlin, Rüten und Loening, 1956).

Am stat de vorbă cu participanți la masa rotundă, i-am ascultat confruntîndu-și părerile, am studiat cele două rapoarte de sinteză prezentate. Delegații au dat o apreciere deosebită organizării acestei activități în țara noastră. Dr. Alfred Wagner, repre-

zentant din partea UNESCO, remarca, de pildă, într-o declarație, că a fost „impresionat de nivelul foarte înalt care a fost atins de arhivele române”, iar dr. *Gerhard Exner*, directorul Arhivelor de Stat din Potsdam, scotea în evidență „numeroasele publicații, dezvoltarea depozitelor, activitatea de mare competență în domeniul restaurării și conservării, calificarea superioară a arhiviștilor români”.

Yves Perotin, observator din partea Oficiului Națiunilor Unite de la Geneva, remarca, la rîndul său, că „organizarea conferinței, desfășurarea ei, totul a fost perfect. Din punct de vedere științific, rezultatele acestei sesiuni vor fi, fără îndoială, considerabile”.

Ne-am adresat cu cîteva întrebări secretarului general și secretarului Conferinței internaționale a mesei rotunde a arhivelor, respectiv lui *Robert H. Bautier*, profesor la École des Chartes din Paris și lui *Christian Gut*, director al serviciilor de arhive din capitala Franței.

Am început cu *R. H. Bautier* :

— Cum apreciați importanța arhivelor pentru cunoașterea istoriei ?

R. H. Bautier : Arhivele constituie, de bună seamă, baza istoriei. Aceasta este problema esențială. Ne-am întrunit la București pentru a discuta un aspect particular al problemei, dar de mare însemnătate. Este vorba despre arhivele colectivităților mici — sate, orașele —, care pot constitui baza unor istorii locale, fiind totodată interesante și pentru istoria țării respective. În Franța și Italia există, de pildă, arhive sătești datînd din secolul al XIII-lea. Păstrarea lor ridică serioase probleme. Majoritatea colectivităților respective nu dispun de mijloace materiale suficiente și există primejdia ca aceste arhive să se risipească. În deceniile care au trecut, s-au și înregistrat pierderi extraordinare de mari și riscurile au crescut și mai mult.

— După cîte știm, în istoria arhivelor s-au căutat unele soluții ale acestui neajuns evident.

R. H. B. : La conferința noastră au rezultat două puncte de vedere opuse, unii delegați pronunțîndu-se pentru întărirea arhivelor locale, chiar în cazul unor comunități restrînse, alții pledînd pentru concentrarea lor în depozite mari. Adevărul este că, deși schimburile de vederi au adus multe sugestii interesante, nu se poate prevedea o soluție unică pentru toate țările. Rezolvarea depinde de structura instituțională a fiecărui stat, de specificul național etc.

— Care e, după dv., viitorul arhivelor locale ?

R. H. B. : Arhivele comunităților mici, mai ales ale celor rurale — în sensul tradițional de „arhive” —, mi se par astăzi definitiv condamnate. E foarte dificil, dacă nu imposibil, ca organele locale respective

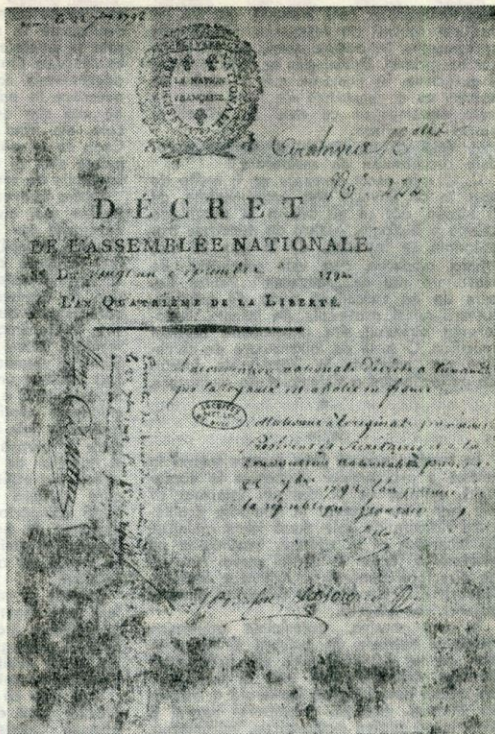


să asigure conservarea materială a documentelor și utilizarea lor în scopuri istorice. În multe țări, fondul istoric respectiv a suferit mari pierderi datorită persistenței gestiunii locale. În schimb, este de dorit ca micile colectivități să fină în cit mai bune condiții arhivele lor curente, documentația administrativă.

În ce privește orașele, procesul modern de urbanizare a făcut să crească masa materialului arhivist, de interes atât administrativ, cit și istoric. Numeroase sînt orașele care dispun de pe acum de un serviciu specializat de arhivă, eventual asimilat rețelei arhivelor regionale de stat ; este situația curentă pentru U.R.S.S., pentru orașele Stockholm și Malmö din Suedia etc. Vreau să subliniez, de asemenea, necesitatea unei politici pe termen lung pentru rețeaua arhivistică, care să contribuie la soluționarea de ansamblu a problemelor arhivelor locale.

Ne-am adresat apoi lui *Christian Gut* :
— Problema conservării și restaurării do-

Pagină din condica Măndăririi dintr-un Lemn de lângă Râmnicu-Vâlcea (sec. XVIII). Petrache Rînniceanu, copistul condicii, se înfățișează aici în ambianța de lucru. (Din Fondul Arhivelor Statului-București)



Istoria ne vorbește prin intermediul arhivelor : Decretul din 21 septembrie 1792, care consemnează hotărîrea Adunării Naționale a Franței de abolire a regalității

cumentelor, de care v-ați ocupat într-un raport special de sinteză prezentat la masa rotundă, a stîrnit un mare interes. Ce aspecte deosebite ați vrea să prezentați cititorilor revistei noastre ?

Christian Gut : Trebuie mai întîi arătat că mai multe țări au introdus un important program de protejare a documentelor. Astfel, se microfillează în mod curent documentele deteriorate, deosebit de fragile sau frecvent cercetate. La Bremen se studiază posibilitatea de a da publicului numai copii ori de cîte ori originalele sînt într-o stare proastă. Documentele sînt protejate împotriva șocurilor, prafului și mușgaiului. Se utilizează sisteme moderne de prevenire a incendiilor. Climatizarea și asigurarea unei umidități constante fac parte din același program complex de măsuri.

— Cît de mare este procentul documentelor de arhivă care necesită restaurări ?

C. G. : Din cifrele ce ne-au fost comunicate rezultă procente destul de ridicate: 40%

în Belgia, 30% în Bulgaria, Italia și Spania, 50% în Polonia, 10% în Austria și Finlanda.

— Care sînt cauzele ce determină deteriorări ? Vorbiți-ne despre „dușmanii” documentelor.

C. G. : În primul rînd manipularea frecventă de către cititori. Alte cauze sînt condițiile de transport, stocarea neglijentă, umiditatea și mușgaiul, variațiile temperaturii etc. Numeroase insecte provoacă și ele mari pagube arhivelor, în timp ce rozătoarele n-au mai acționat în ultima vreme decît izolat. Nu trebuie uitate nici caracterul coroziv al unor cerneluri și, bineînțeles, incendiiile.

— Să trecem la remedii. Cum e tratat documentul „bolnav” ?

C. G. : Ca și în terapia medicală, primele măsuri sînt cele preventive. Cele trei categorii principale de măsuri aplicate sînt : desprăfuirea sistematică, dezinfecția radicală și dezacidizarea. Printre metodele moderne introduse amintesc utilizarea, în U.R.S.S., a

desprăfuitoarelor care lucrează sub vid. La Institutul central de restaurare din Spania se folosește, în același scop, un pistol cu aer comprimat. Dezinfecția se face în etuve și autoclave. În România este în studiu un aparat, cu o capacitate de 1 m³, care va trata documentele cu oxid de etilenă și bioxid de carbon.

— Vreți să ne vorbiți și despre metodele propriu-zise de restaurare?

C. G.: În acest domeniu ar fi multe de spus în ce privește atât pergamentele, cât și hirtile, dar să nu intrăm în detalii de chimie și biologie. Alături de metodele tradiționale se introduc, de la caz la caz, tehnici moderne, cum este procedeul de plastifiere sau de „laminare”. Pentru fiecare tip de defecțiune (pete de grăsime, rupturi, găuri provocate de insecte, decolorarea scrisului) sînt preconizate remedii specifice. O serie de laboratoare de cercetare sînt angajate în importante lucrări de perfecționare a sistemelor de restaurare.

*

* *

La capătul acestei prea sumare treceri în revistă a problemelor dezbătute la conferință, cititorul va fi, desigur, interesat să știe cum s-au rezolvat în România problemele ridicate de cele două teme amintite. Să încercăm să le schițăm, bazându-ne pe informațiile făcute în cadrul mesei rotunde de directorul general al Arhivelor Statului, Gheorghe Titileanu, și de directorul general adjunct, Ion Mărcuș.

În țara noastră, materialele arhivistice create și deținute de instituții și întreprinderi, pe tot cuprinsul țării, sînt proprietate de stat, administratorul unic al fondurilor de arhivă fiind Direcția Generală a Arhivelor Statului. Aceasta a elaborat norme și instrucțiuni privind organizarea, îndrumarea, controlul, evidența, păstrarea și folosirea materialelor documentare respective, ceea

ce face ca întreaga muncă arhivistică să se desfășoare în mod unitar. Comunele, orașele și județele au obligația de a depune la Arhivele Statului din raza lor teritorială documentele care au încetat de a mai fi necesare în administrație. Arhivele istorice nu mai sînt deținute de colectivitățile locale, ele fiind predate Arhivelor Statului. Ceea ce se păstrează în comune, orașe și județe sînt, în majoritatea cazurilor, numai fondurile ce servesc activității curente.

Pentru prevenirea deteriorării fondurilor, trebuie mai ales menționate noile imobile construite sau în stare de proiect la Cluj, Pitești, Ploiești, Arad etc. Depozitele au fost echipate cu rafturi metalice și dotate cu variate materiale de protecție. S-a introdus, de asemenea, un nou sistem de cutii care asigură bune condiții de păstrare, aerisire, înlăturarea depunerii prafului, evitarea formării faunei și florei arhivelor. În cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului a fost înființat un laborator de cercetare-restaurare, care a efectuat lucrări importante: studierea speciilor de agenți biologici ce provoacă cele mai grave forme de degradare a permis astfel stabilirea metodelor și rețetelor de combatere preventivă și curativă. S-a obținut un nou tip de polietilenă, care conferă documentelor restaurate o bună comportare în timp. A fost totodată elaborat un nou procedeu de refacere a structurii hirtiei degradate, prin împregnare cu soluții de amidon modificat și eteri de celuloză.

Studiile și cercetările la care ne-am referit s-au făcut de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în colaborare cu Institutul de biologie al Academiei R. S. România și cu Institutul de cercetări chimice și Combinatul petrochimic Ploiești.

Iată deci că arhivele, aceste grădini ale istoriei, după expresia cunoscutului arhivist francez, Charles Braibanti, sînt îngrijite cu dragoste și competență de vrednicii lor gospodari.

Noi și interesante izvoare documentare

În ultimul timp, depozitele Arhivelor Statului s-au îmbogățit cu noi izvoare documentare, interesante prin conținutul lor.

Astfel, dintre cele mai semnificative menționăm cele circa 500 de documente din perioada 1743–1860, achiziționate de Filiala Arhivelor Statului — județul Timiș, în legătură cu fortificarea cetăților Timișoara, Arad, Seghedin, Oradea etc., reglarea și îndiguirea cursurilor de apă din cadrul comitatelor Arad, Bihor și altele. Pe lângă problemele editării, aceste documente reflectă și aspecte ale situației social-politice a vremii.

Interesante sînt și cele două firmamente turcești din 1775 și, respectiv, 1828, achiziționate de Filiala Arhivelor Statului — județul Dolj, emise de sultanul Ab-

dul Hamid și de sultanul Mahmud II, în care se cere să nu se facă greutatea la transportul oilor în Moldova.

Semnalam, de asemenea, cele peste 50 de documente și scrisori din perioada 1531–1934, achiziționate de Arhivele Centrale din București, privind moșile Butiana, Urdăreni, Călugăreni, Dragotești, Vlădueni etc. O parte dintre aceste scrisori sînt din corespondența slugerului Barbu Gănescu. Amintim scrisoarea din 20 iunie 1868, către fratele său, în care relatează primirea în țară a prințului Napoleon, pregătirile pentru alegerea senatului și masinațiunile guvernului pentru a alege „un senat care să-l fie subordonat și să lucreze după poruncile sale”.

MARIA SOVEJA
Direcția Arhivelor Centrale
București

MEMORII

WINSTON CHURCHILL (X)



*„Roosevelt
a condus
țara tocmai
când
trecea prin cea
mai grea
perioadă
de restriște,
avînd
de îndeplinit
cele mai
dificile sarcini.
Victoria
a aruncat
asupra lui
o rază sigură
și statornică“.*

Publicăm în numărul de față ultimul extras din lucrarea lui Winston Churchill, închinată celui de-al doilea război mondial. Consecvenți cu tema de care ne-am ocupat și pînă acum — relațiile anglo-americane și, mai ales, cele dintre Churchill și Roosevelt — am ales, pentru final, capitolul în care ne este prezentată reacția autorului la vestea morții președintelui S.U.A.

Ca și în alte împrejurări, premierul britanic ne oferă cîteva fațete ale contradictoriei sale personalități. Din fragmentele apărute în numerele precedente ale revistei noastre, cititorii și-au putut da seama că între cei doi conducători de state nu domnea cea mai deplină identitate de vederi. Conducerea războiului, politica alianței în cadrul coaliției antihitleriste, măsurile strategice și tactice în diferitele etape ale ostilităților — iată numai cîteva dintre domeniile în care opiniile lor se ciocneau, uneori cu discreție și politețe, alteori cu o violență abia disimulată. Divergențele evoluau în polemici, iar acestea în dispute care ajungeau pînă foarte aproape de granița invectivei. De altfel, așa cum cititorii noștri au remarcat și din parcurgerea fragmentelor publicate pînă acum în „Magazin istoric”, în aprecierile făcute cu privire la cel de-al doilea război mondial, Churchill a formulat deseori păreri subiective, trecînd, de exemplu, cu superficialitate, peste contribuția hotărîtoare adusă de Uniunea Sovietică la victoria asupra fascismului.

Nici pe planul reorganizării lumii postbelice concepțiile lui Churchill nu coincideau decît într-o mică măsură cu cele ale lui Roosevelt. Gelos apărător al prerogativelor imperiale britanice, conservator prin apartenență socială și formație politică, cinic și dezabuzat prin structură temperamentală, șeful guvernului de la Londra întîmpina cu un scepticism amestecat cu exasperare timidele proiecte de un idealism cam nebulos și de o generozitate destul de vagă pe care le elabora aliatul său de dincolo de Atlantic. În plus, perspicacitatea lui naturală, dublată de îndelungată sa experiență în arena politică, îl ajutau să discearnă, sub învelișul frazelor frumoase, sub aparenta preocupare dezinteresată pentru soarta omenirii, egoismul de mare putere al Statelor Unite și, implicit, al conducătorului lor.

Dar, asemenea lui Faust, Churchill putea spune că două suflete (cel puțin două !) sălășluiau în pieptul lui : unul — iritat nu numai de antagonismele ce se iveau la tot pasul, ci și de invidia stîrnită de superioritatea materială a Statelor Unite asupra Angliei ; celălalt — încălzit de respectul, prețuirea și admirația față de un om pe care, aproape fără vrerea lui, îl îndrăgise.

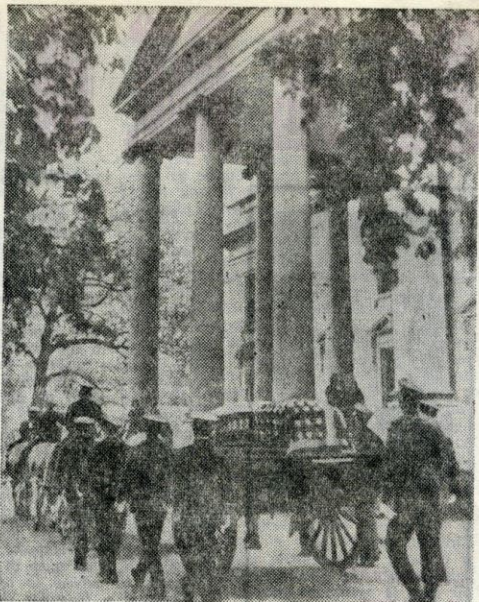
Nu întîmplător ultima parte a memoriilor, rezervată anului 1945, poartă titlul de „Triumf și tragedie”. Triumful este victoria Națiunilor Unite în Europa și Extremul Orient. Printre evenimentele pe care Churchill le integrează tragediilor, cel mai proeminent este moartea președintelui Roosevelt.

MOARTEA PREȘEDINTELUI ROOSEVELT

Președintele Roosevelt a murit subit joi 12 aprilie, la Warm Spring, Georgia. Avea șaiszeci și trei de ani. După-amiază, în timp ce poza pentru un portret, s-a prăbușit deodată și a murit câteva ore mai târziu fără ca între timp să-și recapete cunoștința.

Pe bună dreptate se poate spune că Roosevelt a murit în momentul culminant al războiului, tocmai atunci când autoritatea lui era absolut necesară orientării politice a Statelor Unite. Când am aflat știrea, în dimineața zilei de vineri, parcă m-ar fi lovit cineva. Legăturile mele cu această strălucită personalitate jucaseră un rol foarte important în anii lungi și grei în care colaborasem. Acum prietenia noastră luase sfârșit și eram copleșit de sentimentul unei pierderi grave și de neînlocuit. M-am dus la Camera Comunelor, unde la ora unsprezece se ținea o ședință, și, în câteva cuvinte, am propus să cinstim memoria marelui nostru prieten prin suspendarea imediată a lucrărilor. Această manifestare fără precedent la moartea unui conducător de stat străin a fost în deplin acord cu dorința unanimă a membrilor Camerei, care au ieșit încet, unul câte unul, din sală; ședința n-a durat decît opt minute.

Toate națiunile au cinstit memoria lui Roosevelt. La Moscova au fost arborate steaguri îndoliate, iar la prima sa ședință, Sovietul Suprem a păstrat un moment de reculegere. Premierul Japoniei a exprimat americanilor profunda sa simpatie pentru pierderea conducătorului lor, căruia îi atribuia meritul pentru „poziția avantajoasă a americanilor în acel moment”. În schimb, postul de radio german a spus: „Roosevelt va intra în istorie ca omul la a cărui instigare actualul război s-a transformat într-un al doilea război mondial și ca președintele care a reușit să



Corpul neînsușit al lui Franklin D. Roosevelt este adus de la Warm Spring la Casa Albă

aducă la putere pe cel mai mare dușman al țării sale, Uniunea Sovietică bolșevică !”

În mesajul meu către doamna Roosevelt spuneam :

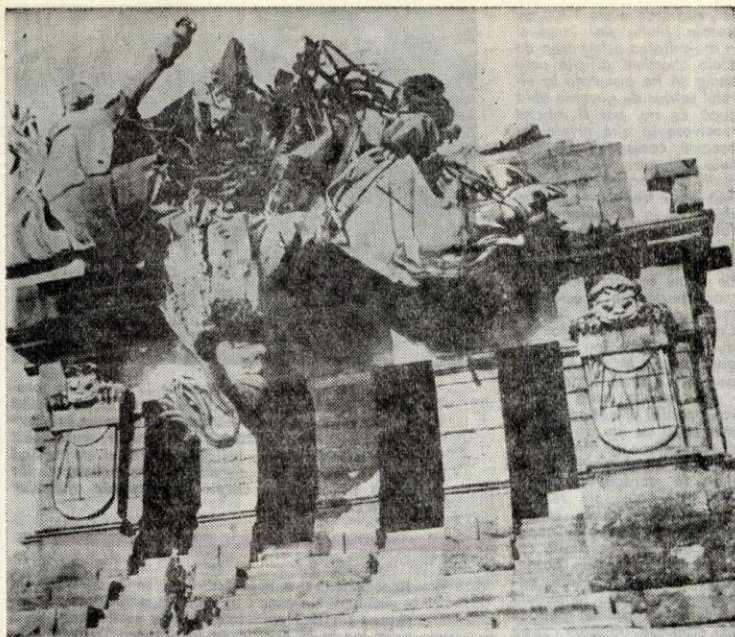
Primiți sentimentul meu de profundă simpatie pentru dureroasa dumneavoastră pierdere, care este totodată și o pierdere pentru națiunea britanică și pentru cauza păcii tuturor popoarelor. Sînt cu tot sufletul alături de voi toți. În ceea ce mă privește, am pierdut o prietenie dragă și scumpă, care s-a călît în focul războiului. Sînt încredințat că opera sa grandioasă și gloria numelui său vor fi o consolare pentru dumneavoastră.

Iar lui Harry Hopkins, care, în atîtea numeroase

împrejurări, a ținut legătura între noi, i-am scris :

Înțeleg cît de adîncă trebuie să fie durerea dumitale. Simt, ca și dumneata, că am pierdut pe unul dintre cei mai mari prieteni și pe unul dintre cei mai curajoși campioni ai cauzelor pentru care luptăm. Pierderea m-a îndurerat nespus, chiar în afara legăturilor publice, alît de strînse dintre noi. L-am iubit cu adevărat pe Franklin.

Marți 17 aprilie, cînd s-a întrunit Parlamentul, am propus o moțiune către rege prin care să exprimăm Majestății sale adîncă tristețe a membrilor Camerei și profunda lor simpatie față de doamna Roosevelt și față de guvernul și poporul Statelor Unite. Se obișnu-



Președintele Statelor Unite a murit la 12 aprilie 1945, cu mai puțin de o lună înainte de capitularea Reichului nazist. Dar aliații au pătruns pe toate fronturile în Germania. (O imagine simbolică: la Koblenz, suflul unei bombe a năruit statuia ecvestră a kaiserului Wilhelm I, învingător în războiul franco-prusac din 1870—1871.)

iește ca șefii tuturor partidelor să vorbească în sprijinul unei asemenea mișcări, dar s-a hotărât în chip spontan ca eu să fiu singurul care să vorbesc în numele Camerei Comunelor. Nu pot găsi astăzi cuvinte care să exprime mai bine emoția celui trist eveniment, ca cele rostite atunci.

INIMA SA GENEROASĂ A ÎNCETAT SĂ BATA...

Prietenia mea cu marele om căruia îi aducem azi omagii pentru munca și renumele său a început și s-a

călit în timpul acestui război. L-am întâlnit, doar pentru câteva minute, după terminarea ultimului război și, de îndată ce am trecut la Amiralitate, în septembrie 1939, mi-a telegrafiat, invitându-mă să corespund direct cu el, pentru a rezolva problemele ce țin de navigație sau de oricare alt domeniu, oricând aş dori. De îndată ce am primit permisiunea primului ministru, i-am scris. Cunoșcând interesul deosebit al Președintelui Roosevelt pentru luptele maritime, i-am furnizat informații despre problemele noastre na-

vale și despre diferite acțiuni, mai ales despre cea de la Plata River, care a luminat prima iarnă tristă a războiului.

Cind am devenit prim-ministru și războiul a izbucnit cu toată furia lui hidoasă, cind în cumpănă era propria noastră existență, prietenia dintre noi, deosebit de plăcută pentru mine, evoluase într-atît încît îmi îngăduiam să-i telegrafiez și să purtăm discuții pe un ton care s-a menținut de-a lungul tuturor bucuriilor și necazurilor conflictului mondial, pînă joia trecută, cind am primit ultimele mesaje de la el. Aceste mesaje nu trădau nici o scădere a vigoarei sale și a obişnuitei sale clarviziuni în toate problemele contradictorii și complicate. Corespondența dintre noi, care bineînțeles a crescut foarte mult după intrarea Statelor Unite în răz-

boi, cuprinde peste 1700 de mesaje. Multe sînt lungi și în majoritatea este vorba de acele chestiuni dificile care ajung să fie discutate la nivelul șefilor de guverne abia după ce nu pot fi oficial rezolvate la alte nivele. La această corespondență trebuie adăugate cele nouă înțîlniri ale noastre, în Argentina — de trei ori —, la Washington, la Casablanca, la Teheran, două la Quebec și cea din urmă la Ialta — totalizînd vreo 120 de zile de strîns contact personal; mare parte din aceste zile le-am petrecut cu el la Casa Albă, în locuința lui din Hyde Park sau în refugiul său din Munții Albaştri, pe care-l numea Shangri-La.

Am nutrit o mare admirație pentru el atît ca om de stat cît și ca om de afaceri și conducător de război. Am avut o nemărginită încredere în caracterul său, în vederile sale și respect — mai mult chiar, afecțiune — față de el, cu neputință de redat în cîteva cuvinte. Dragostea de patrie, respectarea Constituției, puterea de a întui tendințele și curentele opiniei publice în continuă mișcare și-au pus pecetea pe toate acțiunile lui; dar nu putem uita nici bătăile acelei inimi generoase, întotdeauna gata să se revolte și să acționeze în fața manifestărilor de agresiune și oprimare a celor slabi de către cei puternici. Este o mare pierdere pentru omenire, o pierdere dureroasă faptul că această inimă a încetat să mai bată.

Suferințele fizice l-au chinat îndelung pe Președintele Roosevelt. A fost o minune că le-a putut suporta în timpul acestor ani de tumult și furtuni. Nu cred că măcar un singur om din zece milioane, suferind și infirm ca el, s-ar fi încumetat să ducă o viață ca a lui, o viață de extenuare fizică și intelectuală și de nesfîrșite controverse politice. Nici măcar un om din zece milioane nu cred că ar fi încercat, și nici unul dintr-o generație nu cred că ar fi reușit, nu



La Rotenburg, în aceeași zi de 12 aprilie, o fotografie făcută în fața sediului local al partidului nazist aduce o altă mărturie a dezastrului german: portretul oficial al lui Hitler, împodobit cu o pălărie civilă, înfiptă în creștet și purtînd inscripția: „Model special pentru evadare”. De ramă sînt agățate chipie militare ale ofițerilor din Wehrmacht

Roosevelt nu a mai putut să se bucure de un eveniment pe care-l aștepta cu nerăbdare: joncțiunea forțelor sovietice cu cele americane. Ea a avut loc la 25 aprilie, în localitatea Torgan. Mareșalul Koniev, comandantul grupului de armate ucrainean, și generalul Bradley, comandantul grupului 12 de armate american, își comunică reciproc primele impresii



numai să pătrundă în această sferă, nu numai să lupte în interiorul ei, ci să și devină stăpînul incontestabil al scenei. În acest extraordinar efort al spiritului asupra materiei, al voinței asupra infirmității fizice, el a fost inspirat și susținut de acea nobilă femeie, soția lui devotată care i-a fost alături și către care se îndreaptă astăzi simpatia adîncă și plină de respect a Camerei Comunelor.

Nu încapе îndoială că Președintele a prevăzut marile pericole care amenințau lumea antebelică cu mult mai multă clarviziune decît cele mai bine informate persoane de ambele părți ale Atlanticului și că a impulsinat cu toate forțele sale pregătirile preventive pe care opinia publică a Statelor Unite a putut fi convinsă să le accepte în timp de pace. După izbucnirea conflictului, nimeni nu s-a îndoit către care din părți se îndrepta simpatia lui. Căderea Franței și, așa cum i se păruese majorității observatorilor din afara Angliei, distrugerea iminentă a Marii Britanii au însemnat pentru el o adevărată agonie; dar niciodată nu și-a pierdut încrederea în noi. A suferit nu numai pentru că era vorba de Europa, ci și din pricina pericolului la care ar fi fost expuse Statele Unite dacă am fi fost înfrinți sau am fi căzut sub jugul german. Comportarea națiunii britanice în acele momente de restriște și de izolare a trezit în el și în numeroși din concetățenii săi cele mai calde sentimente față de poporul nostru. El, ca și mulți alții au simțit grozăvia blitz-ului din iarna de tristă amintire a anului 1940—1941, cînd Hitler își puse în gînd să „radă” orașele țării noastre; a simțit-o ca și noi, dacă nu chiar mai mult, pentru că imaginația este adesea mai chinuitoare decît realitatea. Comportarea englezilor, mai cu seamă a londonezilor, a aprins în piepturile americanilor focuri mult mai greu de stîns decît conflagrațiile

din pricina cărora sufeream noi.

Cam în aceeași vreme a imaginat el ingenioasa măsură de ajutorare numită Lend-Lease, cel mai altruist și mai generos act financiar din istorie. Acest act a avut ca principal rezultat mărirea forței de luptă a Britaniei.

În toamna aceluiași an l-am întîlnit pe Președinte, pentru prima oară de cînd începuse războiul, la Argentina, în Newfoundland, și am elaborat împreună o declarație numită mai apoi Carta Atlanticului, care sînt încredințat că va rămîne pentru mult timp un îndrumar, atît pentru popoarele noastre cît și pentru alte popoare ale lumii.

În tot acest timp, japonezii își pregăteau în taină și pe întineric actul lor criminal de trădare. Cînd ne-am întîlnit pentru a doua oară la Washington, Japonia, Germania și Italia declaraseră război Statelor Unite și ambele noastre țări se aflau în luptă, umăr la umăr. De atunci am mers tot înainte, pe uscat și pe mare, trecînd prin multe greutăți și necazuri, dar mereu cu tot mai mult succes. Nu e nevoie să amintesc seria de mari operații care au avut loc în estera occidentală ca să nu mai pomenesc de celălalt război imens care se desfășoară în cealaltă parte a lumii. Nu e nevoie să vorbesc nici de planurile pe care le-am făcut la Teheran împreună cu marea noastră aliată Rusia și care au fost puse în practică în văzul întregii lumi.

Dar la lalta mi-am dat seama că Președintele suferea. Avea același zîmbet captivant, era la fel de vesel și felul său de a fi era la fel de firesc ca de obicei, dar chipul lui era parcă transparent și spiritualizat, iar în ochi avea adesea o privire pierdută. Mărturisesc că atunci cînd ne-am luat rămas bun în portul Alexandria am avut un sentiment nedefinit, de teamă că sănătatea și forțele sale erau în declin. Dar nimic nu i-a

stîrbit sentimentul datoriei. Pînă în ultima clipă a făcut stoic față numeroaselor sale sarcini. ...Cînd l-a surprins moartea, tocmai își terminase corespondența. Pînă și acea parte a muncii sale zilnice fusese îndeplinită. A murit, după cum se spune, la datorie — mai corect zis în luptă — la fel ca și soldații săi, marinari și aviațori, care, cot la cot cu ai noștri, își fac datorie pînă la capăt. Ce moarte demnă de învidiat! A condus țara tocmai cînd aceasta trecea prin cea mai grea perioadă de restriște, avînd de îndeplinit cele mai dificile sarcini. Victoria a aruncat asupra lui o rază sigură și statornică.

În timp de pace a lărgit și a întărit bazele vieții și unității americane. În timp de război a ridicat forța, țări și gloria marii republici.

Cu toate acestea, n-ar fi dobîndit mai mult decît putere și faimă lumească dacă faptul de a-și fi închinat o parte atît de mare din viața sa cauzei libertății popoarelor și dreptății sociale nu i-ar fi adăugat o aureolă care va dăinui mult timp în memoria oamenilor. A lăsat în urma lui o echipă de oameni hotărîți și pricepuți, în stare să stăpînească numeroasele sectoare ale vastei mașini de război americane. A lăsat un succesor care a pornit cu convingere și pas ferm să-i ducă sarcina pînă la sfîrșitul ei firesc. Nouă nu ne rămîne decît să spunem că în Franklin Roosevelt a murit cel mai mare prieten american pe care l-am avut vreodată și cel mai mare luptător pentru libertate care a adus lumii vechi ajutor și alinare din partea lumii noi.

*

* *

Deși moartea lui Roosevelt a venit pe neașteptate, după cum am mai spus, mi-am dat seama încă de cînd ne-am despărțit la Alexandria, după conferința de la lalta, că sănătatea lui slăbise. În schimbul de telegramme dintre noi am făcut tot ce am putut ca să



atenueze încordarea unor divergențe ivite în anumite probleme, fără însă să fiu pe deplin conștient cât de precară era starea sănătății Președintelui. Știam că nu avea obiceiul să redacteze singur telegramele privind problemele oficiale, iar în stilul lor nu survenise nici o schimbare. Oliver Lytton, care l-a văzut la 29 martie, mi-a telegrafiat a doua zi că fusese impresionat de felul cum arăta!

SCHIMB DE TELEGRAME

Lui Stalin i-am scris:

Primul Ministru către Mareșalul Stalin,

14 aprilie 1945.
Am fost adinc mihnit de moartea Președintelui Roosevelt, cu care în ultimii cinci ani și jumătate stabilisem relații de foarte strinsă prietenie. Acest trist eveniment dă o valoare și mai mare faptului că dumnea-

voastră și cu mine sîntem legați prin multe amintiri și clipe plăcute, petrecute împreună într-o perioadă plină de primejdii și dificultăți pe care le-am biruit [...]

Mareșalul Stalin către Primul Ministru.

15 aprilie 1945.

Am primit mesajul dumneavoastră cu ocazia morții Președintelui Roosevelt.

Poporul sovietic l-a considerat pe Președintele Franklin Roosevelt un distins om de stat și un neclintit luptător pentru cooperarea strinsă dintre cele trei state.

Atitudinea prietenească a Președintelui Franklin Roosevelt față de U.R.S.S. va fi întotdeauna prețuită și va rămâne de neuitat în memoria poporului sovietic. În ceea ce mă privește, resimt personal adinc nespusa durere a pierderii acestui mare om care a fost prietenul nostru comun.

SFÎRȘIT

La începutul lunii decembrie 1969, în foaierul deputaților din Camera Comunelor a avut loc — în prezența soției marelui om de stat, Lady Spencer Churchill și a numeroși din foștii colegi de minister — ceremonia dezvelirii statuii lui Winston Churchill, turnată în bronz de Oscar Nemon. Sculptorul a mărturisit că a vrut să exprime „ideea de nerăbdare și grabă”, să înfățișeze „un om care vrea să vadă realizându-se ceva”.

În comentariul pe care îl face Philip Howard în cotidianul „The Times”, statuia este descrisă astfel: „Churchill!... cu capul lui de bulldog, așteaptă, după toate aparențele, răspunsul la o întrebare la care e greu de răspuns, în timp ce se pregătește să dezlănțuie noi fulgere retorice”.

Statuia cîntărește aproape o tonă, avînd o înălțime de aproximativ 2,5 metri și este așezată pe un postament de peste 1 metru. În același foaier se mai găsesc statuile altor patru oameni de stat ai Marii Britanii: Joseph Chamberlain, Henry Asquith, David Balfour și David Lloyd George.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

Inaugurind această rubrică ne propunem să prezentăm cititorilor diverse aspecte din societatea românească și preocupările ei din urmă cu un veac.

Ziarele și revistele care se tipăreau în anul 1870, și al căror număr depășea cifra de 65, demonstrează că România, deși nu avea o veche tradiție în activitatea publicistică, se putea număra printre cele mai înaintate țări ale vremii, din punctul de vedere al numărului de publicații. La aceasta adăugăm existența unei prese muncitorești începând din 1865.

Vom respecta pe cât posibil ortografia și punctuația vremii.

Invităm pe cititori să ne comunice părerile și sugestiile lor în legătură cu această rubrică.

SINTEM ȘI NOI OAMENI!

Prima licărire pe calea spre o presă muncitorească a constituit-o „Tipograful român”, publicație profesională a tipografilor, apărută în 1865. Din fragmentele pe care le reproducem, primul este dintr-o perioadă anterioară anului 1870. Dar ni s-a părut indicat să-l publicăm împreună cu celelalte deoarece ambele, desemnând exploatarea la care muncitorii erau supuși, militau pentru organizarea în asociații profesionale.

Una din creațiunile civilizației secolului XIX sint și Asociațiunile de ajutor reciproc, instituțiune binefăcătoare, prin care neajunsurile și lipsa nu mai incomodează pe membrii unei asemenea asociațiuni, moralizează societatea și o face a fi demnă de scopul pentru care fu creată. O asemenea instituțiune, prin care omul, dotat de la natură cu o judecată superioară tuturor animalelor, găsi mijlocul de a se sustrage de la mizerie și relele ce bîntuie pe slabi muritorii și atît de utilă claselor lucrătoare, fu înființată și la noi în anul 1857 (1858 — n.n.) de către lucrătorii tipografi, grație impulsivității date de citiva bărbați, cărora li se păstrează o eternă recunoștință.

TIPOGRAFUL ROMÂN,
14 ianuarie 1866

Apoi mai este și altceva care face pe unii lucrători a-și lua cîmpli: este că lucrătorul nu poate sta nici măcar să mînnice, din cauză că proprietarul îi zorește cu lucrul, cerîndu-i-l la timp, mai ales de va avea în lucru și un jurnal asupra sa, li scoate peri albi prin cîciulă lucrînd, și nu vor a-l da nici un ajutor din cauză că acel lucrător se va fi angajat a-l scoate numai cu evelil ce s-au dat. — Și

lucrătorul, din această cauză, sau își lasă lucrul și pleacă, sau e silit a lucra zi și noapte și a-și pierde sănătatea.

Lucrătorul astăzi este nevoit să lucreze zi și noapte, lucru ce e mai presus de puterea omenească; sintem și noi oameni, avem și noi o lege, legea naturii, care ne dictează să nu lucrăm decît 10-12 ore pe zi, însă ce folos.

ANALELE TIPOGRAFICE,
15 ianuarie 1870

IGNORAREA CREAȚIEI ARTISTICE

Într-o perioadă în care talentul lui Nicolae Grigorescu se afirma în tablouri pline de forță artistică, oficialitățile ca și „persoanele cu stare” manifestau o condamnable lipsă de interes pentru creația și viața pictorului, așa cum rezultă și din notița de mai jos:

D. Gregorescu distinsul Artist pictor a mai spus la librăria muzicale a D-lui Ghebauer vre-o patru tablouri de toată frumusețea. Ce păcat că un bărbat de talentul D-sale este așa de puțin încurajat și de guvern și de amatorii de belle-arte?

INFORMAȚIUNILE BUCURESCENE,
15 ianuarie 1870

CURCUBEUL DIN JURUL SICRIULUI

Dimitrie Ghica, unul dintre inițiatorii și conducătorii monstuoaselor coaliții, lider al conservatorilor moderati, fost prim ministru în guvernul de coaliție al conservatorilor și liberalilor între 1868-1870, cunoscut sub numele de „belzadea Mitică”, era ținta multor ironii din partea opoziției. Iată una dintre acestea:

Se știe că decorațiile, de la un timp încoace plouă la noi. Toți prințisorii din Germania par a-și fi dat cuvîntul spre a aduce contingentul lor la aduce potop de siele sbrătoare ce se detașează din olimpii respectivi spre a veni să înțelească piepturile a o multime din concetățenii noștri osîndii, fără aceasta, la o perpetuă și dreaptă obscuritate.

Dar și dacă nu vor fi mai iluștri pentru aceasta, cel puțin vor lucra mai mult [...]. Oricum ar fi, ei vor avea mult de lucru spre a egala în acest fel de ilustrațiune pe Principele Dimitrie Ghica, acest Ministru ce revarsă atîta strălucire... prin virtuțile sale mai întîl se înțelege — dar și prin marchitanile sub povara cărora stă să cadă ori de cite ori își face onoarea de a se pune în mare tînută! Frumos mai e Dumnezeu! Nu mai e un om, ci un sicriu înfășurat într-un curcubeu! A, dacă meritul s-ar măsura la cotii de panglici ce-l înfrumusețează, ce mare scriitor, ce învățat, ce erou, ce artist, ce om de stat în Europa ar putea să se măgulească a-i ajunge măcar pînă la genunchi?...!

TERRA, 27 ianuarie 1870

INTRE GER ȘI GLODARIE

Gerul în Iași ce domină acum de cîteva zile în orașul nostru, se urcă din 21 în zi mai mare. În 22 ale cîrentei era 19 grade Răumur, în 23 se urcă pînă la 20, în noaptea de 23 spre 24 ajunge pînă la 25 iar în 24 adică ieri dimineața barometrul ne arată 22. Am ajuns în pozițiune de a nu mai ști oare care e mai de preferat, glodăria în care anotarăm săptămîinile trecute, or gerul așa cumplit ce stoarce pungile seracilor, de oarece lemnele s-au urcat la un preț foarte esagerat.

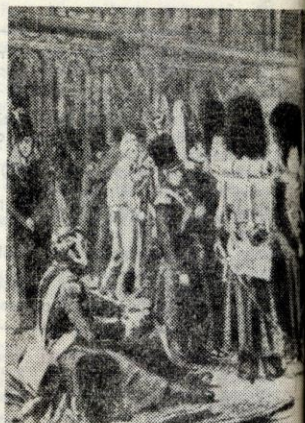
ROMÂNUL, 31 ianuarie 1870

CIUBOȚELE FARA CALCII

Modă englesă. În Englitera moda cea mai nouă este schiopătarea. Alexandra, frumoasă principesă de Wales, în urma unei boli de picioare, fiind silită a schiopăta încă puțin, dămele englese, numai decît și începură a o imita. Ele adevă, își tăia călcîiul de la ciuboci, iar călcîiul celelalte îl mai adăugă, și legănarea ce provine din această nouă modă introdusă în lumea ciubocetelor, se numește: „umbiet a la Alexandra”.

ROMÂNUL, 31 ianuarie 1870

Crima ducelui de PRASLIN



MIRCEA NICOLESCU

În urmă cu câteva luni, telecinemateca noastră a prezentat un film american, turnat încă înainte de război și având ca temă un caz autentic din analele judiciare ale secolului trecut: crima ducelui de Praslin, care își asasinase soția de dragul unei alte femei, Henriette Deleuzy, guvernanta copiilor săi. Interpretarea lui Charles Boyer (ducele) și mai ales a celebrei Bette Davis (guvernanta), ca și scenariul, destul de abil conceput, pledau în favoarea celor doi îndrăgostiți. Ducea era zugrăvită nu numai ca o femeie obsedată de o bolnăvicioasă gelozie, ci și ca o intrigantă perfidă, de o răutate ieșită din comun, trăsături care făceau din uciderea ei aproape un act de legitimă apărare. Compasiunea spectatorului era îndreptată astfel, în mod inevitabil, spre făptașul crimei și spre aleasa inimii lui. Înfățișată ca o făptură de o puritate angelică, Henriette suferea, cu o admirabilă demnitate, persecuții și umilinte nemeritate, pentru a-și găsi, în cadrul clasicului happy-end, o tardivă fericire în Statele Unite.

Un menaj model

Spre deosebire de alte pelicule hollywoodiene, în cea despre care vorbim se poate spune că autenticitatea istorică a fost deformată. Nu, de data aceasta, adevărul a fost pur și simplu întors cu capul în jos: ca în clișeul negativ al unei fotografii, culorile au fost inversate, negrul luând locul albului și viceversa. În cele ce

urmează vom încerca să reconstituim evenimentele, așa cum s-au desfășurat ele în realitate și cum reies din dosarele și corpurile delicate, păstrate cu grijă în Muzeul de istorie al Franței din Palatul Soubise.

În 1815, după înfrângerea definitivă a lui Napoleon, restaurarea Bourbonilor pe tron a readus din exil vechea aristocrație, în rîndurile căreia familia Choiseul deținea un loc de frunte. Principala ei ramură, cea a ducilor de Praslin, ocupa o impunătoare reședință într-unul din cele mai luxoase cartiere pariziene, pe strada faubourg-ul Saint Honoré, între splendidele palate Castellane și Elysée. Ultimul vlăstar, Théobald, era membru al Camerei pair-ilor, echivalentul francez de atunci al Camerei lorzilor din Marea Britanie.

Ducele de Praslin era departe de a fi un bărbat fermecător. „O gură urită și un îngrozitor suris forțat: era un blond palid, cu tenul livid, avînd aerul unui englez. Nu era nici gras, nici slab, nici urît. Miinile lui, grase și mari, nu aveau nimic distins în ele. Dădea mereu impresia că era cît pe-aci să spună ceva, ceva pe care-l lăsa neros-tit”. Acesta era portretul, destul de puțin măgulitor, schițat de unul dintre cunoscuții săi, căruiă ne va fi greu să nu-i acordăm credit cînd vom afla că se numește Victor Hugo.

La vîrsta de 19 ani, ducele s-a căsătorit cu fiica maresalului de Sebastiani, fost ambasador la Constantinopol. Mireasa, care avea doar 16 ani, era „o persoană frumoasă și grasă, în contrast cu soțul ei, pe atunci foarte slab”. Aprecierea aparține tot lui Victor Hugo, care își formulează opi-



Regele are nevoie de protecție. Garda națională la Tuileries

niile în conformitate cu canoanele estetice ale epocii.

După mărturiile contemporanilor, încă de la început căsătoria a avut un dublu aspect. Domnișoara de Sebastiani se îndrăgostise sincer de duce, în timp ce acesta făcea mariajul din calcule pur materiale. Doritoare să-și refacă într-un interval cât mai scurt patrimoniile zdruncinate sau știrbite de Revoluția din 1789, nobilimea franceză se lansase în tot felul de speculații aventuroase, lăsându-se furată de mirajul bursei.

Încercarea Bourbonilor de a restabili dominația mării aristocrații funciare eșuase odată cu revoluția din iulie 1830 și cu proclamarea lui Ludovic Filip, exponent al intereselor marii burghezii, ca rege al Franței. Noile condiții stimulau și mai mult apetitul nobilimii de a participa la afacerile inițiate de burghezie. Dar, nefamiliarizați cu misterele operațiilor financiare tipic capitaliste, mulți aristocrați nu reușeau decât să se ruineze.

Printre acești ghinionisti nostalgici ai huzurului de odinioară se număra și ducele de Praslin. El își investise toată averea în acțiunile citorva companii-fantomă, care promiteau mirifice dividende de pe urma aurului din Patagonia, a diamantelor din Siam și a altor neverosimile bogății extrase din subsolul unor meleaguri îndepărtate și necontrolabile. După arestarea sa volatilizarea escrocarilor care profitaseră de pe urma avidității sale, ducele Théobald de Praslin s-a trezit cu brutalitate din visurile lui de prosperitate. Nu numai că își vindeuse sau ipotecase toate proprietățile, dar

contractase și datorii care se ridicau la aproape 500 000 de franci. Creditorii lui erau cămătari necruțători, care îi luau dobânzi de peste 45 la sută pe an, astfel că fiecare prelungire a scadenței polițelor se traducea printr-o nouă și marcantă creștere a poverii datoriilor.

Mareșalul de Sebastiani, prudent și abil, nu se molipsise de morbul jocului la bursă. Prin relațiile pe care le avea la curte, el reușise să-și rotunjească averea, primind „despăgubiri” substanțiale pentru daunele pe care le suferiseră cele trei moșii ale sale în anii republicii și ai imperiului. Mergând pe căile bătătorite ale traficului de influență, mareșalul profitase din plin de restaurație, jucând un rol destul de important în cancelaria afacerilor externe și ca reprezentant diplomatic al Bourbonilor. Venirea pe tron a dinastiei de Orléans îl făcuse să treacă pe planul al doilea din punct de vedere politic; dar pe plan financiar, retragerea sa din activitatea politică se dovedise fructuoasă, el putând să se ocupe acum nestinjenit de exploatarea întinselor sale domenii.

Praslin a început să facă curte fiicei, pentru a avea acces la averea tatălui. D-ra de Sebastiani s-a lăsat sedusă de galanteria lui Théobald, fără să știe că florile și parfumurile pe care i le aducea în dar erau cumpărate cu banii cămătarilor. Mareșalul era la curent cu situația grea a ducelui, dar prestigiosul nume al acestuia era suficient de ispititor pentru a compensa dificultățile lui economice. Nunta s-a făcut cu pompa cuvenită, constituind unul dintre principalele evenimente mondene ale Parisului.

Zestrea miresei se ridica la 3 500 000 de franci, cifră fantastică pentru zilele acelea. Dar suma era divizată în două părți: 800 000 de franci deveneau proprietate ca-

mună și aveau să servească ducelui pentru a-și achita datoriile și a face reparațiile și amenajările necesare locuinței din strada faubourg-ul Saint Honoré, somptuoasă, dar cam lăsată în paragină. Restul de 2.700.000 de franci erau trecuți în actul dotal și nu puteau fi utilizați decât cu asentimentul scris al soției. Fără suspicioasă, mareașalul-diplomat se gândise încă de la început la riscul ca ducele să „toace” întreaga zestre și apoi să divorțeze, procedeu desul de curent printre nobilii scăpătați, care încercau să se refacă prin intermediul unor căsătorii avantajoase. Prin trecerea sumei în actul dotal, de Praslin ar fi pierdut, în eventualitatea unei despărțiri, cea mai mare parte din zestre.

Primii ani ai căsniciei au fost însă neașteptat de senini, infirmind bănuielele bogatului și prevăzătorului socru. Menaajul era socotit drept un model în înalta societate din capitala Franței și nici limbile cele mai veninoase nu găseau nimic de clevețit în privința lui. Cei nouă copii cărora le-a dat naștere d-na de Praslin erau mărturie grăitoare în favoarea deplinei fericiri conjugale a tinerei perechi. Ducele se manifesta nu numai ca un soț model, ci și ca un tată desăvârșit, care nu-și precupețea nici timpul, nici energia, nici banii pentru a oferi copiilor săi o viață cât mai îmbelsugată și o educație cât mai aleasă.

Noua stăpînă a casei

Chiar dacă afecțiunea lui de Praslin pentru soția sa nu a atins niciodată proporțiile unei veritabile iubiri, se pare că dragostea față de copii era puternică și autentică. Acest sentiment a constituit, de altfel, și punctul de pornire al dramei care avea să se desfășoare.

Nemulțumit de preceptoarea pe care o folosisese pînă atunci, ducele a angajat, în 1840, pe Henriette Deleuzy, o tinărară frumoasă, cu părul de un blond strălucitor, care petrecuse mulți ani în Anglia. Extrem de inteligentă, avea un nivel de cultură net superior celor mai apreciate guvernante din familiile aristocratice. Încă de la început, Henriette a cucerit simpatia celor nouă copii, vorbindu-le despre știință și literatură, despre pictură și teatru, despre sport și modă. Ore întregi, cei mici ascultau fascinați povestirile ei despre școlile din Marea Britanie, despre ciudatul sport cu o minge ovală pe care îl practicau elevii colegiului Rugby, despre cursele de oğari din Londra și vînătorile de vulpi din Berkshire.

După cum avea să susțină mai târziu o parte din presa pariziană, d-ra Deleuzy dusesse cu premeditare o campanie de atragere a copiilor de partea ei, cu scopul de a capta atenția, bunăvoința și, pînă la urmă, dragostea ducelui de Praslin. Afirmatia nu a putut fi dovedită, Henriette negînd cu încăpăținare această învinuire, ca

și celelalte care i-au fost aduse. Fapt este că, la un an și două luni de la intrarea sa în casa de Praslin, guvernanta a devenit amanta lui Théobald.

Era un fenomen destul de banal, pe care cele mai distinse familii din Paris îl înregistrau în mod curent. Dar întotdeauna asemenea lucruri se tratau cu o extremă discreție; un vîl de respectabilitate amestecată cu îngăduință acoperea aventurile amoroase ale stăpînului casei. De data aceasta însă, legea nescrisă a salvării cu orice preț a aparențelor nu a mai fost respectată. După părerea polițiștilor și a magistraților care au anchetat cazul, Henriette pusese de la bun început anumite condiții ducelui, și acesta le-a adus la îndeplinire cu o rivă neobișnuită.

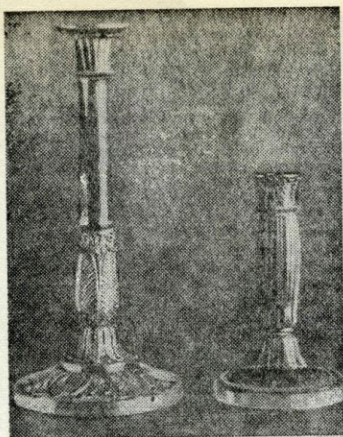
Întreaga gospodărie a fost dată pe mîinile guvernantei, care, începînd din 1845, mînuia banii, decidea asupra cumpărăturilor — de la alimente pînă la mobilă —, angaja sau concedia valeții, bucătăresele și cameristele etc. etc. Ducea i s-a fixat un fel de domiciliu forțat, în propriul ei budoar. Ceea ce era și mai grav, copiii lor i s-a interzis să aibă vreo legătură cu mama lor, fiind puși sub tutela exclusivă a Henriettei. Singurul mijloc de comunicație între cei doi soți, care trăiau sub același acoperiș, rămăsese corespondența: la scrisorile trimise lui Théobald ducea a primit la început cîteva răspunsuri seci, urmate curînd de o tăcere totală. În jurnalul său intim, d-na de Praslin nota, la 23 mai 1847: „D-ra Deleuzy domnește în mod absolut în casa mea. Nu s-a mai pomenit vreodată o guvernantă într-o situație atât de scandalosă”.

După ezitări, care au durat mulți ani, ea s-a hotărît să relateze totul tatălui său. Mareașal de Sebastiani a acționat imediat, apăsînd pe pedala pe care o știa ca avînd maximum de eficacitate: într-o furtunoasă întrevvedere cu ginerele său, el l-a amenințat că, dacă nu o va concedia imediat pe guvernantă, va introduce o cerere de divorț, ceea ce pentru de Praslin echivala cu ruina definitivă. Ducele a trebuit să se plece.

O „treabă” prost făcută

La începutul lunii iulie a anului 1847, d-ra Deleuzy a părăsit clădirea de pe faubourg-ul Saint Honoré și s-a mutat într-o pensie modestă, de pe strada Harlay. Formal, relația ei cu Théobald se ruptese. În realitate însă, ducele continua să o viziteze zilnic, aducîndu-i adesea și copiii, iar purtarea lui față de soție nu se ameliorase cu nimic, ci, dimpotrivă.

Ducea avea încă din copilărie o sănătate destul de șubredă. Tensiunea psihică la care o supusese de Praslin îi agravase insuficiența cardiacă de care suferea și îi crease ceea ce medicina de astăzi definește drept o stare de avansată depresi-



Corpuri delice: sfeșnicele de aramă care i-au servit ducelui pentru a-și ucide soția

une nervoasă. În rarele întrevederi pe care i le acorda acum ducele, ea alterna între crize de plins și leșinuri; într-un rind a încercat chiar să se sinucidă, fiind împiedicată, în ultimul moment, de una din came-riste.

De Praslin asista imposibil la aceste scene, părăsind încăperea imediat ce soția lui își pierdea cunoștința. Prietenilor săi de la club le relata, pe un ton uimitor de indiferent, că ducesa, care cade din ce în ce mai des pradă acceselor de gelozie, este pe cale să înnebunească și se informa despre căile și formalitățile necesare pentru a o interna într-un ospiciu. Cînd un avocat i-a atras atenția că, într-o astfel de eventualitate, averea înscrisă în actul dotal re- intra în posesiunea marelui duce de Sebas- tiani, ducele — conform unei declarații ul- terioare a interlocutorului său — „a pălit dintr-o dată și a rămas cufundat în gin- duri, mușcîndu-și buza de sus”.

Situația ajunsese atît de explozivă încît un deznodămînt brutal era inevitabil. În zorii zilei de 18 august 1847, cu puțin înainte de ora 5, repetate și violente zbir- nișiri de sonerie au trezit-o din somn pe că- merista care o împiedicase pe ducesa să se sinucidă. Precipitîndu-se spre budoar, ea a găsit ușa încuiată, dar a auzit din încă- pere zgomot de luptă și gemete înăbușite. Alarmați de strigătele fetei, vizitiul și va- letul principal au intrat în budoar printr-o fereastră deschisă care dădea în grădina. Un spectacol înfrîntor li s-a înfățișat în- teea ochilor: scăldată în sînge, ducesa ză-

cea pe un mic divan din dreptul ușii, în vreme ce numeroase dire de sînge se pu- teau vedea pe pat, pe unul dintre pereți, pe cordonul soneriei și pe o carte aruncată pe jos. Era evident că victima fusese ră- pusă după o lungă și înverșunată rezis- tență.

Într-un tirziu și-a făcut apariția și ducele. După spusele martorilor oculari, era palid, cu părul vilvoi și respira greu, ca un om hăituit. La vederea cadavrului, a rămas o clipă nemișcat, apoi s-a aruncat asupra lui și, așa cum arată depozitiile aceluiași mar- tori, a strigat:

— Ce nenorocire! Ce-o să ne facem, sărmanii de noi? Cine o să mai aibă grija de bieții noștri copii?

Pateticele sale exclamații au surprins pe toți cei de față, care erau, bineînțeles, la curent cu toate fazele ireparabilului con- flict dintre cei doi soți. Poliția a fost și mai categorică. Examinînd victima, comi- sarul Allard a constatat:

— Urită treabă... Și prost făcută. Se cu- noaște că e mina unui amator.

Investigațiile efectuate nu au mai lăsat să planeze nici o bănuială. Din cameră nu dispăruse nici un obiect, prin urmare mobi- lul crimei nu era furtul. Pe parchet și co- vor, stropi de sînge închegat se succedau de la patul ducesei pînă la ușa care du- cea spre dormitorul soțului ei. Lîngă divan se afla un pistol cu pete roșii pe min- er: arma aparținea ducelui. În căminul ace- stuia, polițiștii au descoperit, pe jumătate carbonizat, halatul de mătase al ducelui, pătat și el de sînge. Dar proba cea mai zdrobitoare a adus-o însăși victima, ca un fel de răzbunare postumă: între degetele ei crispate se găsea o șuviță din părul lui de Praslin.

Reconstituirea asasinatului s-a putut face cu ușurință. În cursul nopții, ducele intrase pe furiș în camera soției sale, înarmat cu pistolul și cu un pumnal de vînătoare, cu care a lovit-o la întimplare, pe întineric. Rănită și înspăimîntată, femeia mai avu- sese puterea să sară din pat și să alerge spre ușă. Dar de Praslin ajunsese acolo înaintea ei, încuiase ușa și scosese cheia din broască, reluînd apoi atacul. Pentru a isprăvi mai repede, el folosisese la un mo- ment dat și două sfeșnice grele de aramă, luate de pe o etajeră de lîngă pat. Ago- nizînd de pe urma celor treizeci de răni cîpătate, ducesa izbutise doar să se mai agațe de cordonul soneriei, în zadarnica speranță a unei salvări.

Comisarul Allard avea dreptate: „treabă” era și urită, și prost făcută.

Semnele de întrebare ale epilogului

Consemnat la domiciliu — o formă de arestare rezervată pe atunci nobililor —, de Praslin și-a dat seama că era pierdut și

a înghițit conținutul unei fiole de arsenic, cu care se presupune că ar fi intenționat într-o vreme să-și otrăvească soția. Transportat în grabă la infirmeria închisorii Luxembourg, el a fost supus unui tratament de urgență, care i-a permis să apară, înțins pe o targă, în fața Camerei pair-ilor, singura instanță autorizată să judece pe membrii săi. Dar, la întrebările puse de cancelarul Pasquier, ducele s-a mulțumit să clatine din cap în semn de negare a oricărei vinovății și a refuzat să furnizeze cea mai mică explicație.

Trei zile la rând, interogatoriul a continuat, fără nici un succes. La 24 august, puternica otrăvire cu arsenic și-a făcut simțite efectele și de Praslîn a murit, fără a fi mărturisit nimic. Bănuită de complicitate și închisă în temnița de femei de la Conciergerie, Henriette Deleuzy a ținut piept cu aceeași dirzenie anchetatorilor, negînd pînă și legătura avută cu ducele. După ea, crima fusese comisă de acesta într-un moment de nebunie sau cel puțin de exasperare, provocată de „veșnicele și nedreptele reproșuri ale ducesei”.

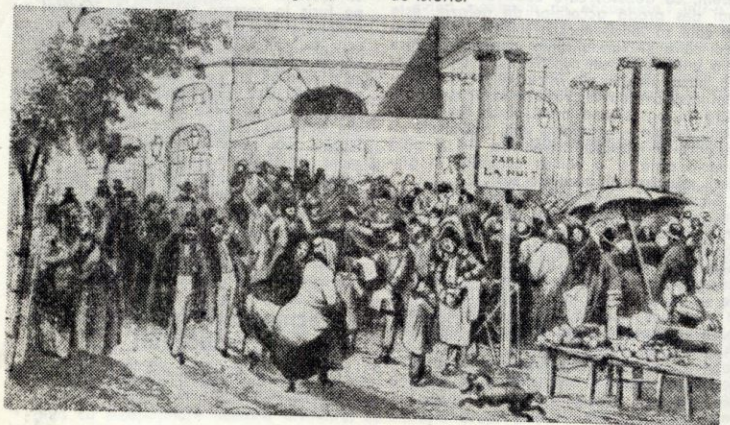
Din lipsă de probe, guvernanta a fost scoasă din cauză. Nici măcar prețioasele gluaeruri pe care, așa cum era de notorietate publică, i le dăruise de Praslîn, nu au putut fi găsite la perchezițiile efectuate. Ele nu au ieșit la iveală decît mulți ani mai tîrziu, cînd, emigrată în Statele Unite, Henriette s-a căsătorit cu pastorul presbiterian Harry Field. Deși reporterii au asaltat-o adesea cu întrebări, ea a păstrat o tăcere desăvîrșită, murind la New York, în 1875, fără a fi dezvăluit nici unul dintre secretele dramei pe care o provocase.

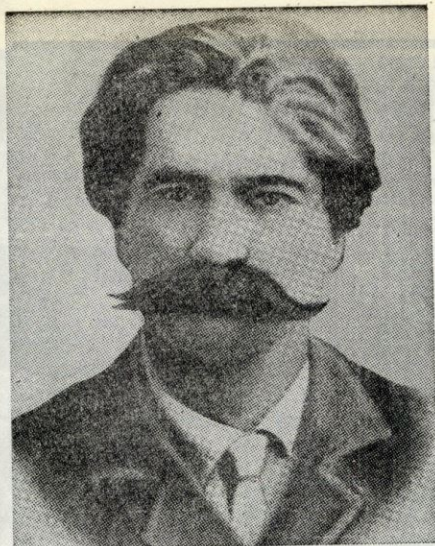
Asasinarea ducesei de Praslîn a produs o imensă vîlvă în rîndurile opiniei publice din Franța. Cu puțin înainte, ministrul de război, Cubièrès, și președintele Curții de Casație, Teste, fuseseră condamnați pentru fraude. Înscriindu-se într-un șir de scandaluri produse în lumea claselor dominante ale societății de atunci, crima din strada faubourg-ul Saint Honoré dovedea că descompunerea morală din rîndul acestora luase proporții catastrofale. Ziarul „Le Siècle” scria: „A trebuit ca un omor de o hidoasă josnicie să ne avertizeze că în societatea noastră în plină eră de considerente etice nu mai au nici o valoare și singurele criterii sînt egoismul și lăcomia”.

Zvonurile cele mai diverse au continuat să circule încă mult timp. S-a emis chiar ipoteza că de Praslîn nu ar fi murit cu adevărat, ci că ar fi fost eliberat și ar fi plecat, sub un nume fals, în Anglia. Afise lipite pe garduri și pamflete anonime, difuzate pe străzile Parisului, scoteau în relief turpitudinea moravurilor din înalta societate și cereau „să se facă curățenie în aceste grajduri ale lui Augias”.

Agitația a atins un asemenea grad și a durat atît de mult, încît unii istorici de mai tîrziu au mers pînă la a înscrie scandalul iscat de această afacere printre factorii favorizanți ai exploziei insurecționale care a zguduit Franța cîteva luni mai tîrziu. Fără îndoială, o astfel de interpretare este nu numai o exagerare subiectivistă, ci și o dovadă de ignorare a cauzelor reale, de ordin economic, social și politic, care au dus la declanșarea mișcării revoluționare de la 1848. Crima ducelui de Praslîn nu a făcut decît să ilustreze, printr-o foarte multe alte exemple, modul de viață — și de moarte — al unei societăți condamnate, de istorie.

Bulevardul Crimei (stampă de epocă)





PANAIT MUȘOIU

un pionier
al răspîndirii
ideilor marxiste
în România

O BOGATA CORESPONDENȚĂ

NORA ZIZI MUNTEANU

Figură remarcabilă a vieții culturale românești, Panait Mușoiu (1864—1944) a fost unul dintre pionierii răspîndirii marxismului în țara noastră, primul traducător în limba română al „Manifestului Partidului Comunist” și al altor lucrări de popularizare a socialismului științific*. Bogata activitate desfășurată pe acest tărîm i-a adus aprecieri dintre cele mai frumoase. În necrologul publicat la moartea sa, „Scînteia” îl aprecia ca pe un „vast răspînditor de literatură socialistă și umanitară...”.

Activitatea sa prodigioasă se oglindește și în bogata arhivă personală, formată din articole în manuscris, traduceri, corespondență întretinută statornic cu militanții socialiști din țară și străinătate, cu mari personalități de pe tărîmul cultural și politic etc.

Cîteva documente sînt semnificative pentru activitatea lui Panait Mușoiu în anii cînd a făcut parte din mișcarea muncitorească or-

garizată, mai precis perioada 1888—1892. Ne-am oprit asupra acestor materiale și din considerentul că ele conțin unele date privind mișcarea muncitorească și socialistă din epoca respectivă.

Începînd din 1888, Panait Mușoiu a devenit activist al mișcării muncitorești. Din proprie inițiativă a venit la Iași și — cum singur mărturisește — a luat legătură cu Ioan Nădejde. Manuscrisele găsite în arhivă menționează însărcinările primite de el ca propagandist și susținător al candidaților socialiști în alegerile parlamentare din anul 1889.

Articolul „Purtarea cîrmuitoarelor”, care e nedatată, pare după conținut să fi fost scris în 1889. E un protest împotriva samavolnicilor săvîrșite de autorități față de socialiști pentru a-i împiedica să participe la alegeri. În acest articol, Panait Mușoiu își exprimă atașamentul față de ideologia marxistă: „De cînd mi-am format convingerea științifică despre adevărul teoriilor socialiste, am început neapărat să lucrez și eu cu tovarășii de idei pentru răspîndirea lor...” Toate încercările autorităților de a-l „împiedica să-și îndeplinească misiunea” sînt zadarnice, pentru că nimic nu-l poate abate „din calea pe care cu statornicie” s-a hotărît să meargă.

Cu mențiunea „Muncitorul”, datată mai 1889, întîlnim două manuscrise: „Plîngerea făcută de un număr de cetățeni membrilor

* În Editura politică, colecția „Evocări”, va apare o lucrare consacrată lui Panait Mușoiu.

MUNCA

ORGAN SOCIAL-DEMOCRAT

1891

1891

Coperta ziarului „Munca” din 21 aprilie 1891 (organ al Clubului muncitorilor din București); înveșmântată în togă, munca înalță făclia emancipării (8 ore de lucru), sfidând pe asupritorii din dosul gratiilor. Desenul e însoțit de patru versuri:

Regi, bogătași nemernici,
ce stăpîniți poporul
Și facla libertății s-o
stingeți încercați
Zadarnică vi-i munca
și mult zadarnic dorul
O! lilieci al nopții, în
noapte reîntrați!



comisei de anchetă rînduită să constate călcările de lege făptuite cu prilejul alegerii [la] Colegiului II de Roman” și „Plingerea trimeasă procurorului general de la-cuitorii Pita și Petruț Mirțău Doboș din Miclăușani, contra ispravnicului de Roman, C. Telesman”. Mușoiu răspunsese cu căldură cererii alegătorilor din colegiile II și III, neștiutori de carte, de a le întocmi reclamațiile.

Preocuparea sa pentru răspîndirea pe calea scrisului a unor idei revoluționare a căpătat o nouă materializare prin editarea, în anul 1889, împreună cu Garabet Ibrăileanu și Eugen Vaian, a revistei „Școala nouă”, care a apărut la Roman.

1889 a fost, de fapt, un an de cotitură în activitatea lui Panait Mușoiu. Prin intermediul lui Eugen Vaian el a intrat în corespondență cu Ion Catina din București, la cererea căruia, un an mai târziu, a venit în Capitală, devenind un colaborator de seamă al Clubului muncitorilor bucureșteni, înființat la începutul anului 1890.

Din 1889 ne-au rămas mai multe scrisori și cărți poștale trimise de Ion Catina lui Mușoiu, care conțin informații cu privire la activitatea desfășurată de militanții socialiști din Capitală.

Una din problemele de bază oglindite în scrisorile lui Ion Catina este preocuparea socialiștilor de a organiza un congres, cu

sarcina de a crea partidul muncitorilor. Era perioada când socialiștii români ajunseseră la concluzia că succesele de până atunci ale mișcării creaseră condițiile favorabile înființării unui partid politic propriu.

Despre acțiunile militanților socialiști de a pregăti un asemenea congres, Ion Catina îi scria lui Panait Mușoiu, la 3 august 1889: „Aici, la București, se va începe la toamnă o puternică organizare a partidului socialist. Ne-am născut, ne cunoaștem bine cei hotărâți a întreprinde lupta”. Cu aceeași chestiune revenea în toamnă, într-o scrisoare din 7 octombrie 1889, în care îi relata că „se agită mult chestiunea unei organizații sistematice [...] se agită mult chestiunea congresului socialist”.

În prima scrisoare, Catina îi dezvăluia că unul din scopurile urmărite de socialiști prin crearea partidului era și cucerirea de noi locuri în parlament și, mai ales, câștigarea alegătorilor din Colegiul III. „După noua întocmire a lucrurilor — scria el — vom izbuti a crea un curent așa de larg încât să putem conta ca la viitoarele alegeri electorale să avem Colegiul III în mână și să provocăm balotaj la al doilea”.

O altă problemă dezbătută adesea în scrisori se referea la propaganda socialistă, atât pentru popularizarea ideii creării unui partid socialist, cât și pentru atragerea spre acesta a masei de alegători. Ion Catina îi scria lui Mușoiu că sint necesare „crearea unui comitet de propagandă, compus din peste 100 de persoane din toate straturile societății” și editarea unei reviste teoretice. Răspunzându-i, Mușoiu arăta: „Comitetele de propagandă, cercuri sociale, sint foarte de trebuință. În fiecare județ ar trebui să se alcătuiască, chestiunea lor ar trebui agitată prin gazete și prin scrisori particulare, în județul pe unde sint prieteni”.

Chestiunea folosirii de către socialiști a presei burgheze revine de multe ori în aceste scrisori. La 4 august 1889, Ion Catina, comentând propunerile lui Mușoiu în legătură cu folosirea presei burgheze, scria: „Cît despre gazetari (socialiști — n.n.) nu te teme. Ei sint băieți care vor fi în primele rânduri la foc”. I. Catina arăta că „la gazete strecor ce pot”, amintind că „Adevărul”, „Naționalul”, „Lupta”, „Națiunea”, „Românul”, „Telegraful român” începuseră să publice diferite notițe favorabile.

Mulți dintre conducătorii socialiștilor scriau articole în ziarele burgheze, prin care propagau ideea înaintată. La 7 octombrie 1889, Catina îl informa pe Mușoiu că articolul de fond din „Războiul” de a doua zi aparține lui Ioan Nădejde.

Stabilit în Capitală, la sfârșitul anului, Panait Mușoiu a început, cu Ion Catina și alți militanți socialiști, activitatea de organizare a Clubului muncitorilor și editarea zia-

ru lui „Munca”. (Catina a devenit secretar al clubului, iar Mușoiu casier și gestionar al acestei organizații.)

Activitatea lui Mușoiu în anii 1890—1892 s-a axat mai mult pe probleme de propagandă. Deși era redactor al ziarului „Munca”, ziar care a început să apară din februarie 1890, el s-a ocupat și de difuzarea acestuia. Chiar Ioan Nădejde, când avea nevoie de broșuri sau numere vechi din „Munca”, i le cerea lui Panait Mușoiu. La 26 februarie 1891, îi scria: „Prietene, dați acestui om numere vechi din „Munca” și broșuri de ale lui Vasiliu” (pseudonim al lui Constantin Dobrogeanu-Gherea — n.n.). La 5 martie, Nădejde revenea cu cere-rile sale: „Dați acestor oameni numere despachetate din „Munca”, în care sint inter-pelările relative la pământ, la drumuri, la dizolvarea consiliilor comunale”, dându-i indicația să facă „asemenea grupe (pachete — n.n.) și pentru altii, și o parte să fie aduse aicea la mine”.

Tot lui îi trimiteau cluburile muncitorești din țară listele abonaților la ziar.

Mulți dintre militanții socialiști îi cereau lui Mușoiu și cite un număr din lucrarea, tradusă de el, „Socialismul utopic și socialismul științific” de Fr. Engels. „Iubite prietene — îi scria Cezar Tăzlaşanu din Botoșani, la 9/12 octombrie 1891 — în această scrisoare îți trimit 7 lei, prețurile a 12 bucăți din „Socialismul utopic și socialismul științific” și o subscripție de 1 leu pentru propa-gandă socialistă”.

În perioada de care ne ocupăm, Panait Mușoiu a desfășurat o intensă activitate pentru organizarea bibliotecii Clubului muncitorilor din București. În ziarul „Munca” au apărut o serie de anunțuri despre existența la biblioteca clubului a unui mare număr de ziare și reviste din țară și străinătate.

Constantin Dobrogeanu-Gherea, preocupat și el de înzestrarea bibliotecii cu cărți socialiste, i-a trimis în 1890 spre publicare articolul său „Tactica socialistă”, întrebându-l totodată: „Ce cărți trebuiesc bibliotecii?”

Printr-o scrisoare din partea Consiliului Național al Partidului Muncitorilor din Franța, având ștampila *Parti ouvrier*, Georges Crepin — membru în Consiliul național și responsabil pentru problemele culturale —, răspunzând la cererea lui Mușoiu de a-i trimite broșuri marxiste, îl informa că pentru aceeași chestiune a mai venit la el și soția unui socialist român, căreia i-a dat broșurile cerute, în afară de „Materialismul economic al lui Karl Marx” de Lafargue, total epuizată. Un exemplar din această lucrare, pe care-l găsisse ulterior în biblioteca sa personală, l-a expediat prin poștă. Răspunzând rugămintii lui Mușoiu de a-i procura câteva exemplare din „Capitalul”, îi scria că socialiștii francezi, fiind lipsiți de fonduri,

nu tipăresc decît broșuri format mic, pentru că se vînd cu mai mare ușurință. Georges Crepin îi comunica, însă, adresa unui librar din Paris, căruia — preciza el — „veți putea să-i scrie, i din partea mea”.

O scrisoare cu conținut asemănător a primit și din partea lui P. Arghiriades, editor al revistei „Almanach de la question sociale”, care apărea la Paris.

Stăruința cu care Panait Mușoiu solicita broșuri marxiste de la partidele socialiste, mai ales de la socialistii francezi, era legată de preocuparea lui de a traduce și difuza astfel de lucrări în rândul muncitorilor români. Cele două prefete ale sale la lucrările traduse și apoi tipărite, „Socialismul utopic și socialismul științific” de Fr. Engels și „Manifestul Partidului Comunist” de K. Marx și Fr. Engels, stau și ele mărturie că Mușoiu a fost un pasionat popularizator al ideilor marxiste în țara noastră. În prefața primei lucrări, scria: „Cu toate că baza socialismului științific a fost întemeiată de mai mulți ani prin cele mai importante opere ale lui Marx și Engels și ale discipolilor acestora, se mai găsesc mulți în România, chiar foarte mulți, cărora teoriile lor sînt cu totul necunoscute” *. Cit despre conținutul cărții, Mușoiu scria în „Engels într-un

* Ultime cercetări de arhivă au scos la lumină documente care atestă circulația unor lucrări marxiste în România încă în deceniile 7—8 ale secolului al XIX-lea (n.r.).

fel neuitat a întocmit lucrarea potrivită pentru a expune întregul sistem al socialismului științific”.

În prefața la „Manifestul Partidului Comunist”, Mușoiu preciza că a tradus această lucrare pentru că pe plan național și internațional „s-au deschis multe discuții cu privire la socialism, o lume întreagă așteaptă explicații, fiecare vrea să se clarifice”.

În încheierea acestui scurt material, semnalăm existența unor scrisori cuprinzînd informații privind intensificarea procesului de organizare a cluburilor muncitorești în provincie și întărirea propagandei socialiste.

Referindu-se la abonații ieșeni ai ziarului „Munca”, Nădejde îi scria lui Mușoiu, la 12 iunie 1891: „Noi îndată ce vom găti de organizat clubul vom trimite parale pentru susținerea „Muncii”.

Despre crearea unui club al muncitorilor la Botoșani îi scria Cezar Tăzlaşanu, la 9 noiembrie 1891, iar Christu Atanasu, la 12 iunie 1891, „am făcut un mic club (la Oltenița — n.n.) la care am angajat bani personali precum și de la alți tovarăși”.

Întreaga activitate desfășurată, editarea ziarelor și revistelor prin care a căutat să ridice nivelul cultural al poporului, să răspîndească idei revoluționare, mi-l înfățișează pe Panait Mușoiu ca pe un sincer militant pentru emanciparea clasei muncitoare, pentru progres social.

CUM L-AM CUNOSCU*

L. LEONEANU

Cînd bătui la ușă și Mușoiu se ridică de lingă masa sa de lucru și-mi deschise, mă opri o clipă în prag, întrebîndu-mă, fără voce, unde voi mai avea loc și eu în acea încăpere în care vrafuri întregi de cărți ocupaseră ultimul colțșor și amenințau cu coloanele lor înălțate pînă-n tavan să condamne la evacuare patul, care, alături de masă, părea singurul străin în acest imperiu nebănuît al cărții.

Panait Mușoiu răsări dintre vrafuri și cărți. Un adevărat cap ibsenian... părul

* Fragmentele pe care le publicăm sub titlul de mai sus fac parte dintr-un interviu pe care Panait Mușoiu l-a acordat lui L. Leoneanu cu mulți ani în urmă. Părți din acest interviu au mai apărut într-unul din numerele „Adevărului literar și artistic” din anul 1925. Titlul și notele aparțin redacției.

mare dat pe spate... cîmpul frunții larg... ochii abăstrați în care se citea toată căldura sufletului... vorba comunicativă... totul îi da un aer de tinerete.

La întrebarea mea:

— Unde și în ce împrejurări v-ați făcut cultura intelectuală și sufletească?, Panait Mușoiu îmi spuse:

— O curiozitate firească a îndemnat pe mulți să caute să facă cunoștință, mai de aproape, cu viața mea. Aș recunoaște eu însumi legitimitatea acestei curiozități, dacă n-aș fi încă prea absorbit de muncă și dacă aș fi ajuns la un timp de odihnă în care să-mi pot cultiva amintirile. Cred că n-a sosit însă acel timp. De aceea, dă-mi voie ca deocamdată să trec peste măturisiri în care poate că aș fi stingaci și le-aș da proporții care ar depăși cadrul unei convorbiri.

Cultura intelectuală și sufletească a fost la mine un îndemn al instinctului, iar nu un imbold pornit din afară. Mi-a plăcut cartea, cum îi plac jucătorului cărțile de joc. Mi-a rămas unica prietenă pînă-n clipa de față. Nu m-a abandonat și n-am abandonat-o. E destul să privești în jurul meu ca să te convingi.

Fără voie mi-aruncați încă o dată privi-

rile împrejur și vrafurile de cărți care micșorau spațiul de aer al distinsului intelectual, luau parca dimensiuni uriașe, pline de elocvență. Prin urmare — un prieten al cărții, prin înclinații, prin patimă. Incorigibil, iremediabil! E imposibil să mi-l mai închipui pe Mușoiu fără avansa de cărți din jurul său.

— Ai vrea poate să știi cum am devenit socialist? Aici prefer, mai curînd, să-ți dau lămuriri.

Felul vieții mele, încă din copilărie, nu putea răspunde mai bine altei chemări. Pe de altă parte, lectura cărților socialiste m-a făcut conștient, iar meditația proprie, ca și propaganda ce am întreprins-o de timpuriu, mi-au dezvoltat conștiința.

Cea dintîi inițiere a mea în politică, cea dintîi pornire de a cerceta chestia socialistă o am din „Lupta” lui Panu¹, ale cărui articole îmi atrăgeau cu deosebire luarea aminte. Am descoperit apoi o mulțime de cărți și reviste prețioase: „Contemporanul”, „Revista socială” și toate celelalte publicații care apăreau în vremea aceea; ca să mă apropiu și mai mult de aceste publicații, am plecat la Iași ca să-l văd pe Ioan Nădejde, conducătorul lor.

Relațiile mele nu s-au mărginit numai la cei cu care am putut să mă împrietenesc de aproape. Prin Vaian² am intrat în corespondență cu Catina din București, care scria la „Răsăritul”, iar la care am început și eu să trimit corespondențe.

În 1889, deschizîndu-se expoziția universală de la Paris cu varianta congrese, între care un congres internațional de liberă cugetare la care doream să asist, m-am hotărît să plec și eu în Franța.

Întors în țară, Vaian îmi recomandă pe un alt prieten de la Brăila, pe Mănescu³, un devotat al mișcării socialiste; el voia să scoată o gazetă pe care nu putea s-o înfiripeze singur, fiindcă era ocupat cu redactarea altora. Nu stau la cumpănă și plec la Brăila, unde ia ființă „România viitoare”, o revistă de inițiere socialistă, de revendicări sociale și de cultură generală.

De la Brăila, mediu prea restrîns pentru o activitate capabilă de a se desfășura în larg, plec la București, unde mă întîlnesc cu Constantin Mille, Pirvan Niculescu⁴ și alții. Hotărîm scoaterea unui organ de publicitate, „Munca”, în al cărui comitet de redacție intră Mille, Nădejde,

Morfun, Alexandru Ionescu⁵, Catina și eu. De atunci începe pentru mine o perioadă de activitate, care consta în organizarea de conferințe centrale și mărginașe, întîlniri cu muncitorii și cu elemente care gravitau către noi.

— Ați putea să-mi spuneți ceva din activitatea d-voastră în domeniul sociologiei?

— Cunoștința ce am făcut-o cu dr. Zosin⁶ la inaugurarea bustului lui Eminescu la Botoșani mi-a dăruit pe cel mai bun camarad. Ne-am întovărit și am făcut din Botoșani un centru de mișcare culturală și economică, unic în țară, ca entuziasm și poate ca legături personale.

Cu dr. Zosin, exclus din liceu pentru părerile și activitatea lui, am plecat, în cele din urmă, la Bruxelles. Am stat acolo un an, urmînd la Universitatea Liberă științele sociale și interesîndu-mă de aproape de întreaga mișcare socialistă. Am cunoscut la Bruxelles pe Valders⁷, pe Anseele⁸, vestiți agitatori, pe Vandervelde⁹. Am legat prietenie strînsă cu studenții din mișcare și cu lucrătorii. Am luat parte cu diverse echipe la pitorești excursii de propagandă prin țară. Am vizitat regiunea carboniferă a Centrului.

La Bruxelles am făcut cunoștință cu rectorul Universității, Hector Denis, de a cărui prietenie m-am bucurat și al cărui discurs de intrare la cursuri, „Socialismul și caracterul sale generale”, l-am tradus și tipărit, după ce m-am întors în țară. Am întemeiat cu Zosin „Mișcarea socială”, o gazetă care a durat un timp scurt.

Încetarea apariției acestui organ mi-a dat răgazul să pot întreprinde o călătorie în Italia, unde am stat o iarnă întreagă. După aceea, reîntors în București, am întemeiat singur „Revista ideii”. Titlul mi l-a sugerat Macedonski, delicatul poet, într-o convorbire avută cu el.

„Revista ideii” a apărut timp de 15 ani. De la 1900 pînă la 1915, cînd a încetat din cauza războiului.

¹ Alexandru Ionescu (1862—1929), unul dintre primii muncitori din țara noastră care a aderat la mișcarea socialistă. A. I. a avut un rol important în crearea cercului și clubului muncitorilor bucureșteni și în organizarea P.S.D.M.R.

² Panait Zosin (1873—1942), fruntaș al mișcării ateiste, profesor la Facultatea de medicină din Iași; a fost adept al apropierei intelectualilor de proletariat și al emancipării spirituale a maselor populare.

³ Jean Valders (1855—1896), om politic belgian cu merite în lupta pentru organizarea muncitorilor; a organizat Congresul socialist internațional de la Bruxelles din 1891.

⁴ Eduard Anseele (1856—1938) a fost unul dintre fondatorii Partidului Socialist Belgian; ulterior — de mai multe ori ministru în diferite guverne.

⁵ Emile Vandervelde (1866—1938), unul dintre conducătorii reformiști ai mișcării muncitorești belgiene, președintele Biroului socialist internațional (organul executiv și informativ al internaționalei a II-a) între anii 1900—1914. În timpul războiului a avut manifestări șoviniste.

¹ Gheorghe Panu (1848—1910), scriitor și om politic; începînd din 1884 a condus ziarul „Lupta”, în paginile căruiua au apărut incisive critici la adresa monarhiei și a politicianismului burhez.

² Eugen Vaian, poet și publicist, colaborator al mai multor ziare și reviste socialiste.

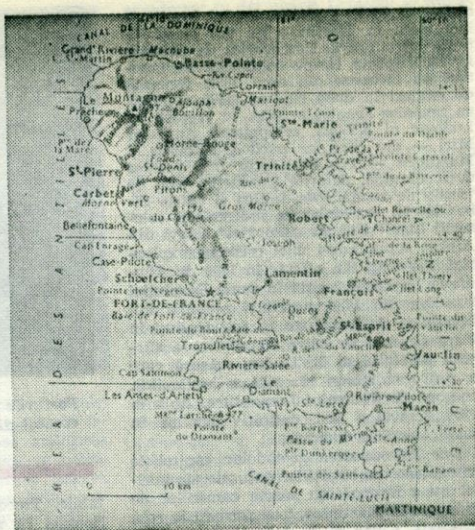
³ C. Mănescu, militant socialist din Brăila, colaborator, între altele, al revistei „Frăția”.

⁴ Pirvan Niculescu, membru al Clubului muncitorilor din București.



Desen după Pêre Peinard, „Burghezia tronează” reproduc în „Lumea nouă”
din 24 iulie 1895

Harta insulei Martinica, astăzi departament al Franței. Pe coasta occidentală, orașul Saint-Pierre care, în 1902, avea o populație de cinci ori mai mare decât în prezent



Tragedia Pompeiului— într-o nouă variantă

Erupția Vulcanului PELÉE

Întemeiat la începutul secolului al XVIII-lea de către exploratorul Belain d'Esnancourt și însoțitorii săi, orașul Saint-Pierre era cel mai popular centru urban din insula Martinica. La începutul veacului nostru, locuitorii săi — în număr de peste 30 000, printre care aproximativ 6 000 de albi — se bucurau de avantajele unui port modern, de pitorescul cartierelor construite pe povișul muntelui Pelée și de farmecul unor mici cursuri de apă cu nume romantice: Roxelana, Apa cea Albă, Ceronisa.

Rai — dar nu pentru toți

În Europa, ca și în America, arhipelagul din Marea Caraibilor era socotit un adevărat paradis terestru, în care se integra și Martinica. În Franța se vorbea mult despre această insulă de 1106 km², unde dulcea blîndețe a climatului, splendoarea peisajelor, dărnicia naturii și frumusețea băștinășilor se întreceau în a oferi condițiile unui trai de perpetuă desfătare.

Imaginea nu era prea departe de realitate în ceea ce-i privea pe albi. Dar pentru populația de culoare (negrii și mulatrii

NICOLAE STERIADE

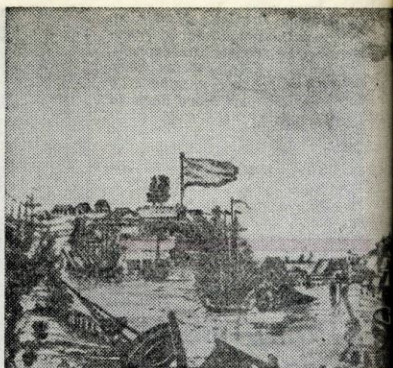
alcătuiau 80 la sută din totalul locuitorilor) viața în Martinica nu era cituși de puțin paradisiacă. Descoperită de Columb în 1502, insula fusese colonizată de francezi cu începere din anul 1653. Ocupată de englezi în două rânduri (1675 și 1790), ea revenise Franței în 1814. În vremea lui Ludovic al XV-lea, arhipelagul Antilelor Mici — din care fac parte Guadelupa și Martinica — era considerat mai valoros decât Canada, datorită producției sale de trestie de zahăr, rom, indigo și cafea. Simultan cu exterminarea indigenilor, coloniștii Lumii Noi au „importat” sclavi din Africa, supunându-i unei crâncene exploatare. Eliberați din sclavie în 1794 de Adunarea Națională creată în urma Revoluției franceze din 1789, negrii și mulatrii din Martinica și Guadelupa au fost readuși în stare de robi de către Napoleon, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, măsură care a provocat marea răscoală a haitienilor, conduși de Toussaint Louverture. Abia în 1848, sclavia a fost definitiv abolită în toate coloniile franceze.

Dar introducerea metodelor capitaliste în exploatarea bogățiilor naturale ale insulei nu a îmbunătățit soarta oamenilor de culoare din Martinica, transformați în robi salariați. Chiar și la începutul secolului nostru, pe întinsele ei plantații trudeau câte 14—16 ore pe zi nu numai bărbații, ci și familiile lor — inclusiv copiii de 7—8 ani —, de-abia putându-și agonisi hrana necesară traiului. Analfabetismul făcea ravagii. Locuind în cocioabe mizere, sau chiar în peșterile munților, lipsiți de orice asistență sanitară, procentul de mortalitate al negrilor și mulatrilor era de 16 ori mai ridicat decât cel al albilor.

„*Connaissez-vous la Martinique? C'est là que vivent les gens heureux*” („Cunoașteți Martinica? Acolo trăiesc oamenii fericiți”). Așa glăsuiau primele două versuri ale unei șansonete pariziene pe care o fredonau prin 1900 toți clienții cafenelilor cu program artistic din Montmartre. Dar șansoneta nu preciza numărul fericiților și nici culoarea pielii lor.

Un somn cu coșmare

În primăvara anului 1902, nici albi nu mai erau la adăpost de necazuri. Concurența Indiilor occidentale britanice și, mai ales a insulei Jamaica, tulbura somnul dulce al plantatorilor de trestie de zahăr și al fabricanților de rom. Renunțând la culturile de cafea și indigo, zahărul și derivatul său alcoolic reprezentau pentru Martinica singurele produse de export ren-

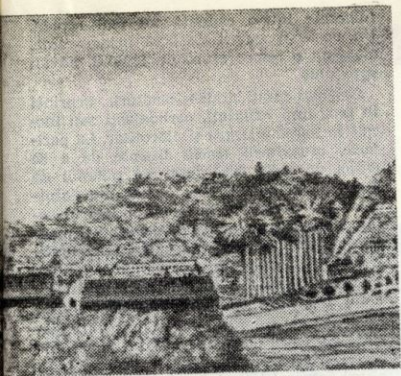


Porturile insulei adăposteau pe vremuri corăbii din cele patru zări

tabile. Trecerea Cubei de sub dominația Spaniei în zona de influență a Statelor Unite stârnea și ea îngrijorări. Nemulțumirile populației de culoare și perspectiva unor mișcări revendicative și de protest sporeau și mai mult neliniștea coloniștilor.

Pe lângă toate acestea, locuitorii orașului Saint-Pierre, *pierrotinii* — cum își spuneau ei pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios, aveau un motiv în plus de îngrijorare: Muntele Pelée, care domina orașul de la înălțimea celor 1397 de metri





ai săi, vulcan adormit de câteva secole, dădea semne de trezire. Nici măcar în legendele locale nu se păstrase amintirea erupțiilor sale; dar pe la 1851 se petrecuse un fenomen ciudat: într-o noapte, cerul cu desăvîrșire senin fusese brusc acoperit de un vâl opac. Era cenușa fierbinte izbucnită din măruntaiele muntelui. După câteva ore, totul reîntrase în normal. Locuitorii răsufară ușurați și neplăcutul

Deși fumul care se ridica din craterul muntelui Pelée întuneca orizontul, autoritățile din Saint-Pierre nu au luat nici o măsură de apărare împotriva catastrofei iminente



eveniment fu dat uitării. Craterul se transformă într-un lac, botezat L'Etang Sec (Iazul gol), spre care porneau duminică în plimbare funcționarii coloniali francezi. Pe drum, soțiile lor, adăpostite la umbra micuțelor parasoluri multicolore, își birfeau reciproc toaletele și cochetau cu chipeșii ofițeri de marină.

La un interval de exact cincizeci și unu de ani, în primăvara lui 1902, muntele Pelée își întrerupse somnul. La 25 aprilie, un fum lung și subțire se înalță din Iazul gol, dar fu împrăștiat de briza Oceanului Atlantic.

Două zile mai târziu doi păstori negri, coborînd pentru câteva ceasuri la locuințele lor din periferia orașului, aduseră vestea că pe versantul muntelui se simțea miros de fum și că apa piraiei era atît de amară, încît vitele n-o puteau bea. Știrea se răspîndi cu repeziciune, dar cei mai mulți dintre albi nu-i dădură crezare. Patru tineri hotărîră să verifice spusele păstorilor și întreprinseră o ascensiune spre pășunile de pe coama vulcanului. Înapoiți la Saint-Pierre, povestiră, alarmăți, că din crater, de unde se auzea un zgomot de clocot, țîșneau ca dintr-un gheizer, trombe de fum și de apă.

Pierrotinii nici n-apucară să-i asculte, căci alte fenomene le atraseră atenția: cursurile de apă își măriră debitul, provocînd inundații întinse, iar pe mare izbucni dintr-odată furtuna, rupînd cablul telegrafic submarin dintre Martinica și Guadelupa. Nava-atelier *Pouyet-Quartier*, încercă să-l repare și specialiștii de la bord constatară apariția „unui nou curent în strîmtoarea dintre cele două insule, ca și cînd s-ar fi produs o fisură pe fundul mării”, după cum remarcă unul din marinari. Nimeni însă nu făcu legătura între această întimplare și coșmarul care tulbura somnul vulcanului.

Politica are prioritate

Cu toate că detunăturile și fulgerele născute parcă din crater se întîrî, autoritățile își păstrară „calmul”. Nici chiar în ziua de 5 mai, cînd o avalanșă de pietre fierbinți distruse o uzină din vecinătatea orașului, făcînd 13 victime, nu luară nici o măsură.

Explicația este simplă: tocmai atunci se desfășura campania în vederea alegerilor municipale. Candidații autorităților coloniale trebuiau să iasă cu orice preț învingători în confruntarea cu reprezentanții opoziției locale. Ei recurgeau, ca de obicei în asemenea ocazii, la clasicul arsenal

electoral, organizând chermesee unde românii se distribuia gratuit și descenderii poliției-nești la domiciliul celor cunoscuți ca făcând parte din rândurile opoziției. Recunoașterea unui pericol natural însemna — pentru apărătorii ordinii publice colonialiste — dezmințirea sloganului oficial care suna astfel: „*En Martinique, tout va bien!*” (În Martinica, totul merge bine!). Nu i se putea îngădui așadar muntelui Pelée să-și facă de cap în plină campanie electorală! La 7 mai, un noroi cald se scurse pe povișnișurile vulcanului și umplu străzile orașului Saint-Pierre. La suprafața riurilor Roxelana, Ceronisa și Apa cea Albă pluteau cadavrele a mii de pești. Un început de panică se produse în rândul locuitorilor, dar primăria se grăbi să calmeze spiritele: la răscrucele străzilor, crainicii precedați de tradiționalul răpăit de tobe, anunțară populația că nu exista nici un motiv de teamă. „Nu vă lăsați înfricoșați de zvonuri fără teme. Vedeți-vă liniștiți de treburile”, strigau trimișii oficialităților.

Poate că ordinele primăriei n-ar fi convins dacă n-ar fi fost întovărășite de argumentele unor oameni de știință. La solicitarea lui Jean Maléty, unul dintre potențații locali, geologul Charles Landes — membru al Comisiei științifice pentru Martinica — declară: „Saint-Pierre nu are de ce să se teamă de muntele Pelée, decât în măsura în care Napoli trebuie să se teamă de Vezuviu”.

Tot în ziua de 7 mai, sosi la Saint-Pierre Alphonse Mouttet, guvernatorul Martiniciei. Furios la gândul că alegerile nu se vor desfășura conform programului, el părăsise capitala insulei — portul Fort-de-France — însoțit de o suită din care făceau parte profesori de liceu, geologi, meteorologi, ingineri constructori, ba chiar și medici veterinari. După o ședință convocată ad-hoc, acest solemn sinod ajunse la concluzia că nu exista nici un pericol. „Chiar dacă vulcanul va erupe, lava va urma calea pe care a mers avalanșa de pietre și nu va atinge orașul”, decretară la unison geologii, inginerii și veterinarii.

Singurul care nu luă în serios verdictul acelei sesiuni științifice improvizate fu inițiatorul ei, guvernatorul Mouttet, care se grăbi să plece din Saint-Pierre în aceeași seară. Se pare că înaltul demnitar a fost ultimul om care a părăsit teafăr orașul.

Două minute...

În noaptea de 7 spre 8 mai 1902, catastrofa devenise iminentă. Cerul era senin, dar din virful muntelui Pelée țîșneau

fulgerele într-o cadență tot mai rapidă. Un nesfârșit torent de lavă incandescentă, atingând o temperatură de 1800°C, năvăli spre oraș.

Cei mai mulți dintre locuitori, surprinși în pat, fură asfixiați, carbonizați sau înecați în lichidul negru și clocotitor. La periferie, muncitorii trezii înaintea de a se crăpa de ziuă, fură luați de puhoiul de lavă și arși de viu. Nici o casă din Saint-Pierre, nici chiar noul și impunătorul sediu al firmei britanice *Lloyd's*, nu rămase în picioare. Totul se năru sub presiunea valului de lavă și, în numai două minute, o așezare prosperă fu pustiită și transformată într-un imens cimitir.

Cei 30 000 de locuitori ai orașului pieriră, cu excepția unui deținut negru, pe care directorul închisorii îl pedepsise în ajun, întemnițându-l într-o celulă subterană. Deși auzise zgomotele de afară, în carceratul nu-și dăduse seama de cataclism; la 9 mai, strigătele lui atraseră atenția soldaților trimiși în ajutor, care-l salvară. În schimb, geologul Charles Landes plăti cu viața optimismul său de comandă: ars de vaporii lavei, se aruncă în bazinul din curtea vilei pe care o ocupa în elegantul cartier Trois-Ponts. Găsit în comă, fu transportat la unul din corturile Crucii Roșii, instalate în preajma localității, unde muri peste câteva ore.

Proporțiile catastrofei stîrniră vii comentarii în Franța și în întreaga lume. Pe măsură ce se aflară amănunte despre indiferența cu care fuseseră tratate simptomele prevestitoare ale erupției, indignarea crescuse. Presa ceru cu insistență ca vinovații — și, în primul rînd, guvernatorul Mouttet — să fie trași la răspundere. Un ziarist cercetă arhivele Ministerului Coloniilor și descoperi raportul întocmit de Comisia de cercetare numită în 1851, după erupția care avusese loc în acel an. Întreprinzînd o investigație cu adevărat științifică a situației, comisia constata existența a zece guri de erupție, orientate toate spre Saint-Pierre, și-și încheiaseră astfel raportul: „Dacă de data aceasta am scăpat doar cu spaima, s-ar putea ca în viitor să aibă loc un dezastru”.

Din nefericire pentru martinicanii uciși de lavă, pronosticul fusese confirmat de evenimente. Dar afacerea se mușamaliză, fără urmări juridice. Erau în joc prea multe și prea mari interese politice a căror importanță atîrna mai greu în balanță decît pierderea celor 30 000 de vieți.

VENETIA



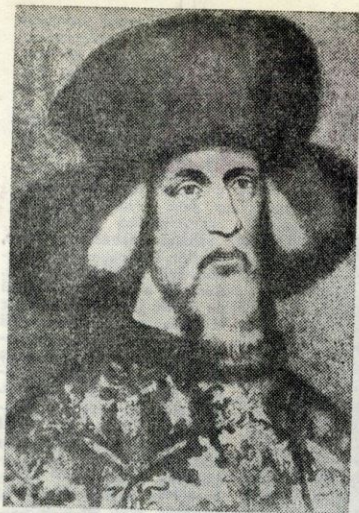
Timp de patru secole, adevăratul conducător al Veneției a fost Consiliul celor Zece (tablou de Bordone)

Există orașe mit, ca Ninive, Babilon, Alexandria, Bagdad. Prin fama lor meritată, dar mai ales printr-o aură de exotic și fabulos, stîrnesc în toate conștiințele reacții reflexe, ca visarea sau meditația. Un asemenea oraș care supraviețuiește în zilele noastre este Veneția. Numele nici unei alte localități din Europa n-a trezit de-a lungul secolelor, și nu trezește nici acum, în sensibilitatea oamenilor, atîtea ecouri ca numele de aur al Veneției. L-au silabisit poeții, l-au zugrăvit pictorii, au încercat să și-l asimileze, cumpărîndu-i fărîme din ceea ce-i face prestigiul, miliardarii, îl îngînă tinerii căsătorii din înalta societate.

Și totuși acest oraș somptuos și feeric — basm oriental în inima Europei — are o istorie dură, severă, singeroasă. Un oraș de vis, clădit pe realitățile cele mai crude, o aparent un paradox. De fapt, realitatea aceasta violentă, calculată și totodată nemăsurată în ambițiile ei, e însăși explicația splendorii venețiene.

orașul — republică

EUGEN B. MARIAN



Și-a închipuit oare Sigismund de Luxemburg că a fost ținta atitor tentative de omor ?

Temutul Consiliu al celor Zece

Fugind de invaziile barbare, locuitorii regiunii padovane s-au refugiat pe insulele lagunare în secolul al VI-lea. Într-o scrisoare din 537—538, prefectul got Cassiodor spunea că venețienii știuseră să-și facă din apă o patrie. Supusă la început exarhilor Ravennei, Veneția își începe ascensiunea grandioasă în secolul al XI-lea, devenind marea intermediară dintre Occident, Imperiul de răsărit și lumea musulmană. Participant activ la Cruciade, orașul obține cu timpul controlul tuturor escalelor spre Levant, iar corăbiile sale fac curse regulate prin Gibraltar spre Londra. Descoperirea de către Vasco da Gama a căilor maritime spre Indii duce însă la devalorizarea comercială și politică a Mediteranei. În rivalitatea cu statele puternice apărute în Italia și sub amenințarea marilor monarhii străine, Veneția e obligată să lupte pas cu pas pentru puterea și independența sa.

Declinul, început în secolul al XVII-lea, este aproape total consumat în secolul al XVIII-lea când Veneția devine, după o expresie cunoscută, doar un „oraș al plăcerilor”.

Totuși continuitatea istorică a Veneției este un fapt remarcabil. El trebuie atribuit unei organizații interne, la început ezitantă, dar care, cu timpul, s-a stabilizat solid, pe linii directoare rămase neschimbate până la abdicarea dogelui Ludovico Manin și dizolvarea Marelui Consiliu — impuse brutal de Napoleon la 14 mai 1797. În fruntea republicii oligarhice se găsea dogele (începând din 742 cu dogatul lui Teodato, seria dogilor se continuă fără întrerupere până în 1797) care, împreună cu Marele Consiliu și Senatul, asigură conducerea Veneției. Alte consilii cu funcții diferite, mai ales de ordin administrativ și uneori judiciar, completau aparatul. Între ele, Consiliul celor Zece, creat după conspirația lui Balmonte Tiepolo din 1310, avea să capete o reputație universală, justificată prin importanța politică excepțională pe care și-a câștigat-o în rivalitate și concurență cu celelalte consilii de stat. Organ de închiziție juridică, Consiliul celor Zece își desfășura lucrările într-o asemenea taină, încât membrii lui n-aveau dreptul să apară în locuri publice cît dura mandatul, iar la intervale scurte, cîte trei membri noi luau locul altor trei membri în funcție. Nu e de mirare că, implacabil în miinile autocrației dominante, îndreptat atît împotriva nemulțumirilor dinăuntru, cît și împotriva dușmanilor dinafară, Consiliul celor Zece nu se dădea înapoi de la folosirea tuturor mijloacelor de spionaj, constringere și teroare.

Încă din secolul al XII-lea, orice instrucțiune primită de diplomații republicii era consemnată cu mare claritate și precizie, ca și rapoartele trimise de aceștia spre luminarea Dogelui, a Consiliului celor Zece și a Senatului. Treptat, măsura s-a extins și asupra celorlalți slujitori mai neînsemnați ai Veneției. Iată cum au ajuns pînă la noi informații asupra „Metodelor de lucru” practicate de conducătorii ei.

În 1884, profesorul rus Vladimir Lamanski, de la Universitatea din Petersburg, primul străin sub ochii căruia au fost puse o bună parte din analele Veneției, a publicat în lucrarea sa „Secretele de stat ale Veneției”, documente și note servind la lămurirea legăturilor republicii patriciene cu slavii, grecii și înalta Poartă. Profesorul Lamanski a izbutit să alcătuiască și un întreg volum asupra asasinatului politic la Veneția între 1415—1768, din care reiese că asasinatul plătit era o simplă armă în arsenalul de luptă al dogilor. Ori de cîte ori voiau să scape de un dușman — un rege sau un împărat care, prin ambițiile sale, amenința integritatea republicii, un neguțător abil care le încurca drumurile pe mare sau vreo iscoadă în slujba puterilor străine — aceștia tocmeau ucigași cu simbrile. Angajații lor

erau nobili fanatici sau gentilomi săraci, tineri iscusii în minuirea pumnalului, clerici răspoiți, bandiți pocăiți, surghiuși roși de dorul de țară. Multe din aceste crime au rămas în stadiu de premeditare sau tentativă, neputând fi duse pînă la capăt din pricina unor „dificultăți obiective”, căci inamicii vi-zați aveau și ei „mijloacele” lor de apărare. Dar din această urzeală de uneltiri și intrigi ne putem face o părere asupra jocurilor po- litice ale vremii.

Să ne fie îngăduit a lua măsurile de cuviință...

Vreme de 17 ani, cît a durat lupta Vene-ției cu Sigismund de Luxemburg, împărat al Germaniei, monarh al Boemiei și Ungariei, pentru Dalmația nu au încetat încercările de a-i găsi un „lichidator”.

Primul document asupra acestei tentative de omor datează din iulie 1415. În analele dezbaterilor Consiliului celor Zece a fost găsită acceptarea unei propuneri „făcută de o persoană necunoscută”, prin intermediul lui Andrea de Priolis, de a-i suprima pe Si-gismund. Acceptarea e motivată în următo-rii termeni: „Rex vigilat die noctuque ad danum et destitutionem status nostri, ac ruinam et subversionem terrarum nostrarum, tratando hoc et cum rebellibus nostris... Ideo, naturaliter nostro interesse et nobis est licitum providere ad stabilire remedium status nostri et extinguere vires illorum”. („Regele veghează zi și noapte la vătămarea și ruina statului nostru, la răpirea posesi-urilor noastre, trăind în acest scop cu răz-vrățiii nostri. Drept care este firesc să fim interesați și să ne fie îngăduit a lua măs-u-rile de cuviință pentru a apăra statul nos-tru și a stinge suflarea aceluia”). Mai încolo este indicat și mijlocul suprimării: o otrăvă, experimentată în prealabil asupra unui con-damnat la moarte. Într-un alt document un consilier îngrijorat de sumele cheltuite și impacientat de timpul irosit, se plinge de „infinitarum expensarum”. Dar planurile, prezentînd oarecare garanții de reușită, Ca-mera de împrumuturi acordă creditele ne-cesare pentru echiparea asasinilor cu sim-brie în vederea lungii lor călătorii.

Ce s-a petrecut în următorii patru ani n-a putut afla nimeni. În orice caz, Sigis-mund n-a murit.

La 24 mai 1419 a fost angajat un alt uci-gaș, pe nume Michalebur Mudacio. Preten-țiile sale sînt omănușit consemnate: moșii în insula Candia și o rentă viageră de 100 de ducați anual; pentru prima oară în ne-gocieri de acest fel, apare și noțiunea de „primă”: o sumă de 5.000 de ducați, drept compensație pentru riscurile înfruntate. În

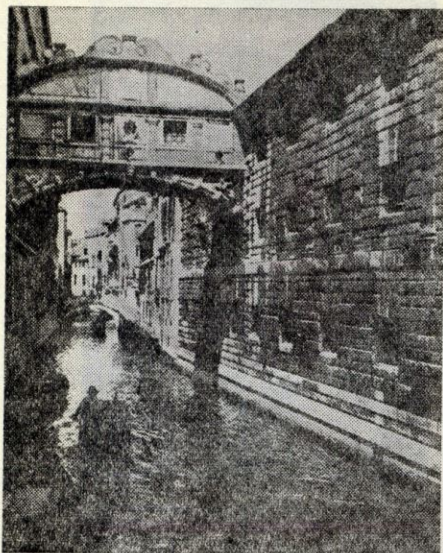


Francesco Sforza, duce de Milano, întemeietorul unei dinastii de bastarzi

act sînt prevăzute și alte dispoziții de na-tură juridică: dacă beneficiarul moare, în cursul executării misiunii, toate drepturile sale urmează să revină celor indicați în testamentul încredințat familiei.

Pregătirile au decurs totuși prea încet și Consiliul celor Zece a deschis un „al doilea front” contra lui Sigismund. Nici noul concu-rant la gloria întunecată de a fi asasinul unui cap încoronat nu a întrunit însă toate calitățile cerute. Scrisoarea din 14 decem-brie 1419, găsită în anale, este un răspuns evaziv dat de Consiliul celor Zece unui alt intermediar, Belpetro Teresini, care primise din partea unui preot din Piacenza propu-nera „de a uide în termen scurt” pe mo-narhul inamic al Veneției. Argumentele care au motivat respingerea le-am aflat tot din documentele arhivei: „Persoana în ches-tiune și starea sentimentelor sale de evlavie nu ne sînt suficient de cunoscute”. Dar pentru orice eventualitate, Belpetro a căpă-tat imputernicirea de a trata în continuare, „fără risipă de mijloace”, cu permisiunea de a promite viitorului regicid, în caz de reu-șită, „beneficii” — adică proprietăți — pe teritoriul Veneției, raportînd 2.000 de ducați anual, cu condiția ca angajamentul luat să nu fie trecut pe hirtie, pentru a nu deveni compromițător.

Între timp, experimentele „pe viu” ale lui Mudacio au dovedit că otrăvurile alese nu



În Evul mediu, liniștea acestui canale era adesea întreruptă de suspinele prizonierilor care treceau pe puntea ce lega Palatul dogilor de închisoarea Piombi

puteau da rezultate decât în condiții care ar fi implicat descoperirea intrigii, „spre paguba și infamarea noastră”, motiv pentru care s-a renunțat la proiect.

Mudacio a fost însă un om perseverent. El a propus Consiliului o altă variantă: folosirea unor otrăvuri mai subtile, care își făceau efectul turnate în băuturi sau chiar prin simpla atingere a epidermei victimei. Prin intermediul magistratului din Corfu — posesiune a Republicii la vremea aceea — i s-a dat încuviințarea de a veni la Veneția spre a primi toate substanțele cerute. Un ultim document care vorbește despre afacerea Mudacio: scrisoarea prin care acesta este „invitat” să trimită la Veneția — prin Francesco Contarini, din Brescia — corespondența compromițătoare, „dacă nu vrea să aibă soarta celor pe care și-a propus să-i suprimă”.

În ciuda acestor uneltiri, Veneției nu i-a fost dat să se bucure de moartea unui vrămaș, „pe care era licit să urmărească a-l răpune”, ci a fost constrinsă să ducă tratative cu el.

Se caută un personaj discret

În analele dezbaterilor Consiliului celor Zece este înregistrată și urmărirea unui alt adversar al Veneției: Francesco Sforza, conte de Ancona și duce de Milano, care amenința expansiunea comerțului venețian în peninsula Italică. Fiu bastard al condotierului Muzio, tată a 9 copii legitimi și a 21 născuți „extra nuptias”, Sforza a știut să administreze cu pricepere capitalul feminin al familiei sale; fetele sale măritate cu temuți condotieri i-au creat o adevărată rețea de legături în întreaga Italie. Planurile sale au început să stînjenească din ce în ce mai mult pe cele ale Republicii, al cărei cîmp de acțiune pe continent fusese mult redus de cuceririle otomane.

Prin intermediul lui Laurenzio Minio, un necunoscut s-a oferit să-l ucidă pe conte, în schimbul a 10 000 de ducati, a unei rente viagere de 2 000 de ducati sau a comenzii unui regiment de 4—500 de lăncieri.

Mai prudenți de astă dată, consilierii au încercat să îmbine negocierea cu amenințarea și au tergiversat tratativele începînd din septembrie pînă la începutul anului următor. În ianuarie 1449, o nouă ofertă, ai cărei termeni nu-i cunoaștem, a fost respinsă sub pretextul că „Republica este în bune și filiale relații cu contele menționat”. Totodată, consilierii au hotărît ca intermediarului să i se achite măcar... cheltuielile de deplasare: opt ducati trecuți în contul onorabilității...

Dar la 26 august 1450, Consiliul a ajuns din nou la concluzia că „moartea contelui ar însemna mintuirea și pacea Italiei întregi”. Drept care Jacoppo Antonio a fost însărcinat să răspundă în cel mai scurt termen unei oferte mai recente, făcute de Vittorio de Scordaniis — încunoștinîndu-l pe acesta că va primi 20 000 de ducati și comanda a 200 de lăncieri, dacă va duce la capăt, cu discreția cuvenită, misiunea de a-l înlătura pe Sforza de pe scena politică peninsulară. Angajatul însă s-a dovedit neprișel și tentativa a eșuat. Totuși Veneția n-a renunțat la proiect. Mai întîi, oamenii de specialitate au pregătit o substanță otrăvitoare care, aruncată în foc omora prin miros pe cei din jur: s-a comandat pe dată o provizie suficientă pentru a elimina definitiv tot clanul Sforza, cu aliații lui. Mai rămăsese de găsit purtătorul „la destinație” al otrăvii. Consiliul a recomandat angajarea unui „personaj discret, distins, inteligent — de preferință supus al altui stat”; după ce această „rara avis” a fost găsită la 30 mai 1451, i s-au acordat și trei complici, iar la 16 iunie i s-au oferit, pe lingă renta viageră, o „primă” de 500 de ducati și dreptul de a rechema din exil patru nobili venețieni. Dar scopul nu a fost atins nici de rîndul acesta. Deplasările contelui Sforza erau prea imprevizibile și garda sa prea credincioasă. În clipa

când cei Zece erau gata să renunțe la plan, s-a prezentat un nou ucigaș — un nobil străin — mînat nu atît de dorința de cîștig, cît de ura sa împotriva contelui. Nobilul a încunostințat Consiliul că aflate „de promisiunile mai mari făcute altor persoane” — dar n-a cerut decît să i se trimită la Brescia o porție din otrava „produsă” la Veneția. Grijă pentru menținerea secretului a fost atît de mare de ambele părți încît măsurile de pregătire a crimei nu sînt trecute decît în Cartea Consiliului.

Aceste eșecuri repetate au ridicat cota contelui Sforza la bursa asasinatelor politice. La 17 septembrie 1453, un „prieten care dorește să rămînă necunoscut”, a cerut pentru a-l extermina uriașă sumă de 100 000 de ducati și privilegiul de noblețe. Pînă în cele din urmă, Francesco Sforza și-a sfîrșit zilele fără ajutorul Veneției, la vîrsta de 65 de ani.

Călugărul, bărbierul, piratul și ceilalți

Dar cele mai dramatice momente din istoria acestui ciudat tîrg de criminali le furnizează îndelungatul duel purtat timp de 15 ani între Veneția și Mahomed al II-lea, sultanul care i-a surpat puterea.

Republica patriciană a căutat să compenseze înfringerile sale prin suprimarea sultanului. La 16 martie 1463 apare în anale numele unui fost venețian George de Trau. Marinar iscusit, înzestrat cu un temperament vulcanic și evadat de curînd din celebra închisoare „Piombi” (care, după numărul de evadări înregistrat, pare să fi fost cam prost păzită), Trau a intrat în serviciul Florenței și apoi al Porții. Niște agenți crețani i-au propus acestuia un salvconduct pe termen de 10 ani, asigurîndu-i integritatea fizică pe teritoriul republicii și i-au sugerat totodată să organizeze un atentat împotriva sultanului. Trau însă, bucurîndu-se de o situație foarte bună la turci, a refuzat. În același timp, un călugăr plin de zel din Bologna, a comunicat celor Zece că se „multumește” cu 10 000 de ducati și un beneficiu clerical în valoare de 2 000 de ducati anual, pentru gloria de a-l asasina pe Mahomed al II-lea.

Propunerea călugărului n-a depășit însă stadiul de proiect, căci au intrat în acțiune candidați mai serioși. La 25 august 1464, Consiliul a aprobat propunerea supusului turc, de credință catolică, Manuel Sardam, de a otrăvi pe sultan „prin bunăvoința” rudei sale, Nardus, cerînd 10 000 de ducati — același preț deci — din care 60 la sută să revină fiilor intermediarului.

Concomitent, lui Andrea de Cron, venețian renegat, trecut în serviciul Turciei, i s-au făgăduit iertarea păcatelor și un salvconduct pe termen de 25 de ani, dacă va fi în stare să pună capăt vieții lui Maho-



Mahomed al II-lea: pentru uciderea lui se iertau toate păcatele

med al II-lea. Iar trei ani mai tîrziu, Consiliul celor Zece i-a propus și bărbierului Paul Albamezul, „pentru creștinarea și evlavioasa lui hotărîre”, (aceea de a-l ucide pe sultan) o rentă însemnată, precum și înzestrarea fiicelor, ca să-și poată „ridica starea”.

Dar Mahomed al II-lea continua să repurteze victorii, iar Veneția să înregistreze dezastre. Nici strălucita biruință navală de la Lepanto, plătită cu eroice jertfe de către aliații creștini, n-a reușit să schimbe raportul de forțe. În 1479 s-a încheiat o pace oneroasă în urma căreia singura consolare a leului lui San Marco a fost că rivala sa de secole, Genova, fusese înlăturată din competiție.

Din lista ucigașilor cu simbrie trecuți în analele Consiliului celor Zece fac parte cele mai felurite personaje: Tapaval — banul Croației, piratul Colombo — spaimă litoralului dalmat și venețian, cițiva doctori deprinși să presare otravă pe rănilor unor prizonieri militari sau politici, halebardieri din escorta capetelor încoronate etc. etc.

Nu rare au fost cazurile cînd angajații s-au dovedit a fi agenți dubli sau slujitorii nevrednici. Republica nu i-a cruțat. Astfel, fostul preot Niccolo de Codrope, care „s-a abătut de la cele prescise”, a fost strungulat în temniță. Aceeași soartă a avut-o și călugărul Cipriano di Lucca, care primise banii Consiliului, dar nu-i executase ordinea.

Documentele, deși numeroase, sînt incomplete și nu îngăduie o imagine foarte precisă asupra ansamblului de măsuri pe care le lua în domeniul politicii externe, Republica Veneția. Ele contribuie totuși la o mai bună înțelegere a moravurilor unei epoci în care asasinatul intra, în mod firesc, în arsenalul diplomatic al unei oligarhii.

SEMNAL

O NEASTEPTATĂ DESCOPERIRE BIBLIOGRAFICĂ

În 1922, irlandezul James Joyce publica la Paris monumentalul său roman **ULYSSES**, o proză atît de densă și de compactă, încît, lăsînd la o parte vilva stîrnită de substanța ei, dificultățile de lectură au făcut pe mulți să o parcurgă „din galop”, comentînd-o, firește, în voie. Așa se poate explica de ce descoperirea bibliografică — pe care avem plăcerea s-o semnalăm în rîndurile de față și care aparține inițiativei și perseverenței lui Andrei Brezianu — s-a produs abia acum.

La o lectură mai atentă, cercetătorul român a fost frappat de faptul că un nume familiar nou, cel al bății de la Plevna, apare în cîteva rînduri în gura personajului principal al romanului și a soției acestuia; ba mai mult, într-un pasaj, către sfîrșit, romancierul înfățișează un raft din biblioteca eroului său, fixînd reflectorul atenției asupra unei singure cărți, interesînd, zice Joyce, pentru că în ea este vorba despre Plevna¹: **Captain Hozier, The Russo Turkish War**.

Corespunde această lucrare unei realități istoriografice, sau nu este altceva decît invenția romancierului? În listele bibliografice care menționează lucrările despre războiul de la 1877 — românești și străine — aflate în țară, lucrarea menționată de James Joyce în romanul său nu a fost găsită.

Presupusa lucrare fiind engleză, soluția ar fi putut veni de la British Museum, cea mai mare bibliotecă londoneză. La solicitarea cercetătorului român, British Museum a trimis o scrisoare, lămurînd astfel enigma. Într-adevăr menținea bibliogra-

fică a lui James Joyce se bazează pe realitate și nu pe ficțiune! Datorită unei notații fugare a romancierului irlandez, listele noastre bibliografice privind războiul din 1877 se îmbogățesc astfel cu încă o lucrare. Spre știința cititorilor noștri — și îndeosebi a cercetătorilor interesați — inserăm datele oferite — în plus — de British Museum:

Captain H. M. Hozier, The Russo Turkish War: including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power, and the History of the Eastern Question, 2 vol. 954 pp., William Mackenzie, London, 1877—79. (Războiul ruso-turc; cu o prezentare a creșterii și declinului puterii otomane, precum și a istoricului chestiunii orientale).

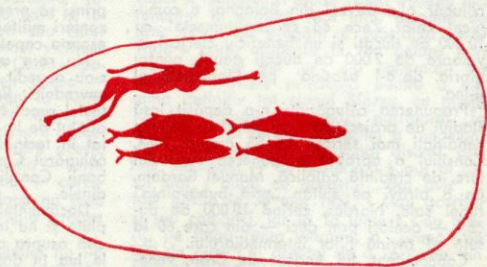
Nouă decenii titlul zăcuse, neobservat, nu numai în fișele romanului lui Joyce, dar și în fișierul de la British Museum, unde astăzi poartă cota 9135. ff. 19. După cum reiese din datele comunicate, e vorba de două volume masive în octavo, bogat ilustrate, și însumînd aproape o mie de pagini. Descoperirea mi se pare cu atît mai vrednică de atenție cu cît subtitlul sugerează că ar fi vorba nu numai de tratarea operațiilor militare, ci și

de contextul general istoric al Chestiunii Orientale; este un element care ne îndreptățește să credem că România, geografic și istoric prezentă în miezul acestei probleme, se va fi bucurînd de un loc destul de important în lucrare. Formularea: **An Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power**, așa cum citim în subtitlul tratatului, ne duce cu gîndul la *The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire*, titlul englezesc al prestigioasei opere a lui Dimitrie Cantemir, apărută în traducerea engleză a lui N. Tindal în două volume, în 1734 și 1735, și reeditată în 1756 — în fapt cea dintîi poartă deschisă publicului englez spre interesanta evoluție a jocului de forțe din sud-estul Europei.

Confirmarea sau infirmarea acestor conjecturi stîrnite de lectura titlului va fi adusă de rezultatele viitoarelor analize pe care o așteptăm cu legitim interes și înădărită nerăbdare.

INOTĂTORUL ȘI DELFINII

Într-o peșteră de pe coasta meridională a Republicii Sud-Africane au fost descoperite în luna octombrie



În tovărășia celor ^{cm} patru delfini, inotătorul execută mișcări conform stilului cunoscut sub numele de crawl. Dedeșubtul schiței, scara în centimetri

¹ J. Joyce, *Ulysses*, Ed. The Bodley Head, 1955, p. 833-834.

SEMNAL

1969 citeva picturi pe piatră datînd din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Stabilirea vîrstei s-a făcut prin aplicarea metodei de datare care foloseşte carbonul radioactiv; supuse acestui examen, scoicile fosile aflate în acelaşi strat cu pietrele au indicat secolul al IV-lea, i.e.n.

Una dintre imagini, pictură în ocru închis pe o lespede plată, înfăţişează un înotător însoţit de patru delfini. Puntecele acestora este subliniat de o delicată dungă albă (invizibilă pe micul nostru clişeu) ceea ce reprezintă nu un artificiu artistic, ci o precizare de ordin zoologic care arată că autorul ştia să observe şi să identifice aşa-numiţii „delfini vîrgaţi”.

Importanta descoperire a fost făcută la gura rîului Klazies (circa 100 km est de Port Elisabeth). În aceeaşi peşteră au mai fost găsite unelte de piatră ale pictorilor, o paletă făcută din ardzie şi un ou de stru transformat în podoabă. La 800 m distanţă, într-o altă grotă, au fost dezgropate unelte asemănătoare, precum şi resturi de ocru roşu. Datarea cu radiocarbon a stabilit că cea de-a doua peşteră a fost locuită de oameni în milenii al treilea înaintea erei noastre.

Arheologii cunosc sute de alte picturi preistorice pe piatră găsite în Africa de Sud. Dar pînă acum datarea lor nu s-a făcut cu exactitate. Graţie plusului de cunoştinţe aduse de recenta săpătură se poate trage concluzia că, încă în urmă cu aproximativ 5000 de ani, populaţia autohtonă — înrudită cu boşimanii şi hoten-toşii de astăzi — avea preocupări artistice.

DOUA DOCUMENTE EPIGRAFICE PE FLUVIUL OXUS

În Bactria, la hotarele nordice ale imperiului constituit de Alexandru cel Mare, o misiune arheologică franceză a scos la lumină vestigiile unui oraş grecesc pe fluviul Oxus (Amu-Daria).

Printre rezultatele investigaţiilor se numără descoperirea a două inscripţii în limba greacă. Ele sînt interesante mai ales prin conţinutul lor, care aduce date noi asupra culturii din oraşele periferice greceşti.

Prima dintre inscripţii prezintă o dedicaţie în cinstea zeilor Hermes şi Hēracles, datînd de pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n., aşezată de către doi fraţi, fiii lui Straton. Unul poartă numele tatălui (Straton), iar celălalt se numeşte Triballos. Acest nume — rar în onomastica elenistică — vine de la Tribali, trib tracică aşezată la sud de Dunăre. Reamintim că regii Macedoniei Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare au purtat lupte cu această populaţie şi că, în aceste împrejurări, armata macedoneană a trecut şi la nord de fluviu, în anul 335 î.e.n., încercînd să asigure, printr-o demonstraţie militară, liniştea necesară în nord, pentru marele efort ce-l solicita apropiatul război îndreptat împotriva imperiului persan.

În cazul cetăţeanului Straton, din inscripţia amintită, s-ar părea că avem de-a face cu un urmaş al unui militar macedonean, care a participat la această campanie; mai tîrziu, el, sau unul dintre urmaşii săi, s-a stabilit în oraşul întemeiat de Alexandru cel Mare şi colonizat din nou de Sele-

ucus I, pe malul fluviului Oxus.

Din cea de-a doua inscripţie se păstrează numai fragmente.

Descoperirea de la Bactria creează perspectiva de a se găsi şi alte documente scrise într-o zonă considerată pînă acum „albă” din acest punct de vedere.

CE SE VA ÎNTIMPLA CU PARTENONUL DIN ATENA

După aproape 2400 de ani, Partenonul — templu dedicat de Pericle zeitei Athena Parthenos, operă a genialului artist Fidias — „îmbătrîneşte”!

Marmura a suferit, de-a lungul secolelor, o însemnată calcifiere. Procesul este amplificat azi de substanţele emanate de fumul uzinelor şi de aerul tot mai poluat al Atenei.

Umiditatea dezagregă lent solul, rugina atacă scoabele cemenţin blocurile şi nu rare sînt cazurile cînd, datorită apei ce se infiltrază în marmoră, apar, în urma îngheţului, numeroase fisuri. În plus, edificiul are de suferit din cauza vibraţiilor avioanelor supersonice şi elicopterelor. Specialişti sînt înclinaţi să creadă că, datorită forţei acestor vibraţii, există pericolul prăbuşirii sau deplasării unor blocuri. Treptele şi dalele sînt şi ele supuse unui continuu proces de uzură, datorită zecilor de mii de turişti ce se perindă anual.

Este posibil ca procesul de degradare — datorat unor factori alţi de numeroşi — să fie, dacă nu oprit, măcar atenuat?

Cercetătorii sînt optimişti. Ei consideră că împotriva acţiunii agenţilor atmosferici există soluţii.

AMINTIRILE



INSULEI VERZI

FLORIN HERA

Irlanda e din nou la ordinea zilei; paginile externe ale ziarelor aduc mereu știri din această insulă scăldată de Atlantic. Ocupind doar ceva mai puțin de o șesime din insulă, Ulster — Irlanda de Nord — este o provincie autonomă a Marii Britanii, al cărei nume complet și oficial este, de altfel, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Republica independentă din sud, cu capitala la Dublin, cuprinde cca. 85 la sută din suprafața insulei. Împărțirea Irlandei a fost consfințită prin tratatul de la Londra din 1921, un act de compromis elaborat de guvernul britanic.

Prezentul în Irlanda este profund marcat de faptele petrecute cu sute de ani în urmă. Pe zidurile orașelor din Ulster se pot citi inscripții ca: „Remember 1690”... Regele catolic Iacob al II-lea și regele protestant Wilhelm de Orania — adversarii de la sfârșitul veacului al XVII-lea — sînt mereu reînviați pentru a ajița divergențe religioase contemporane. Va putea fi oare depășită drama istorică a Irlandei?

Darul Papei Adrian

În frământările care au zguduit „insula verde” de-a lungul istoriei, religia a avut un rol de seamă. Engels — într-o „Istorie a Irlandei”, începută în 1870 și, din păcate, neterminată — amintește că încă în al doilea pătrar al veacului al V-lea, cetășeanul roman Patricius — devenit episcopul Patrick — creștinase pe irlandezi. Tot Engels arată că în timp ce în viața socială a poporului progresul era extrem de lent, cultura clerului a cunoscut o dezvoltare uimitoare pentru acea vreme. În secolele al VI-lea și al VII-lea, Irlandei i se spunea „Insula sanctorum et doctorum” (insula sfinților și a învățaților), fiind o adevărată pepinieră de erudiți. De aici, din Erin (numele vechi al țării), l-a adus Carol cel Mare, ca profesor la Pavia, pe călugărul Albinus; tot aici, în mănăstirile de la Clonard, Clonmacnoise, Armagh, Bangor, s-au elaborat nu numai lucrări de teologie, dar și tratate de gramatică și geografie. Fergal, abatele de Aghaboe, și-a pus chiar

întrebarea dacă pămîntul nu e sferic. Evangheliile de la Durrow și Kells, admirabile manuscrise ilustrate cu miniaturi, datează din această epocă, ca și potirul de la Ardagh, împodobit cu un misterios joc de linii.

Cel mai de seamă dintre învățații vechii Irlande a fost Johannus Scotus Erigena (cel născut în Erin), „primul de la care a început, în vremea aceea, adevărata filozofie”, cum spune Hegel. Doctrina lui Johannus Scotus Erigena a constituit, relevă Engels, „un act de o mare îndrăzneală; el neagă damnațiunea veșnică, chiar și pentru Satana, și se apropie mult de panteism”. Nefăcînd parte din rîndul clerului, Erigena și-a permis uneori, în fața capetelor încoronate, butade demne de compatriotul său de mai tîrziu, George Bernard Shaw... Se povestește că la o masă regele Franței, Carol Pleșuvul, l-a întrebat cit de mare este diferența dintre un scoț („irlandez”, în franceza veche) și un sot („nătîng”, „prost”, în limba franceză). Erigena a răspuns regelui, care ședea în fața lui: „Cit lățimea mesei, Măria Ta!”

Cultura irlandeză de expresie latină a conviețuit, pe aceste meleaguri, alături de

cea de expresie celtică. Din epopeea celtică păstrată de barzii care transmiteau oral, din generație în generație, fapte, legende și obiceiuri, aflăm că o dată la trei ani, pe înălțimea sacră Tara, de la nord de Dublin, avea loc așa-numita „mare adunare”. Aici, sub conducerea unui șef suprem — Ard Ri —, clanurile irlandeze debăteau hotărârile căpeteniilor, făceau negoț, se întreceau în voinicie și în istețime. Aici căpătau glas cîtecele bătrînești despre Finn, legendarul apărător al țării, șeful oastei de viteji Fianna... Soga irlandeză redă imaginea unui erou unificator, suveranul suprem Brian Boru, care a trăit la începutul secolului al XI-lea și sub conducerea căruia clanurile irlandeze au obținut la Clontarf, în 1014, o biruință hotărîtoare asupra vikingilor invadatori. Această luptă sîngeroasă în care a căzut și Brian Boru a însemnat — așa cum arată istoricul irlandez Edmund Curtis — „sfîrșitul terorii vikingilor asupra insulei verzi”.

Triumf de scurtă durată, tot atît de efemer ca și unitatea căpeteniilor de clanuri, iute învrăbite de certuri pentru proprietate, putere, succesiune. Engels relevă că din momentul în care normanzii au instituit în Anglia o orînduire unică și puternică, influența insulei vecine a început să crească, fenomen care pe atunci echivala cu iminența unui război de cîtopire. După cum se știe, în Anglia, statul feudal centralizat a fost creat în veacurile XI—XII, după victoria reputată în 1066 de ducele Normandiei, Wilhelm Cuceritorul, debarcat la Hastings. Reformele înfăptuite ulterior de Henric al II-lea Plantagenetul au întărit considerabil puterea regală normandă. În 1169—1171 baronii anglo-normanzi au atacat Irlanda, întemeind în sud-estul insulei o întinsă colonie fortificată — așa-numitul pale („îngrăditura”, „tarcul”).

Un fapt mai puțin cunoscut este amestecul Romei papale în cîtopirea anglo-normandă a Irlandei. În schița unui referat despre problema irlandeză, Karl Marx numea acest amestec „darul papei Adrian al IV-lea”. În jurul anului 1155, o bulă papală a conferit regelui Angliei, Henric al II-lea, titlul de lord-guvernator lumesc al dreptcredincioșilor irlandezi. Actul papei Adrian a sancționat invadarea Irlandei sub pretextul „reglementării” problemelor bisericii irlandeze întemeiate de Patrick. Henric al II-lea, pus prin această binecuvîntare a Romei „în dreptul său”, a devenit stăpînul Irlandei. 400 de ani mai tîrziu, în timpul domniei reginei protestante Elisabeta, un alt papă, Grigore al XIII-lea, avea să ceară „darul” înapoi...

Prin confiscări și colonizări

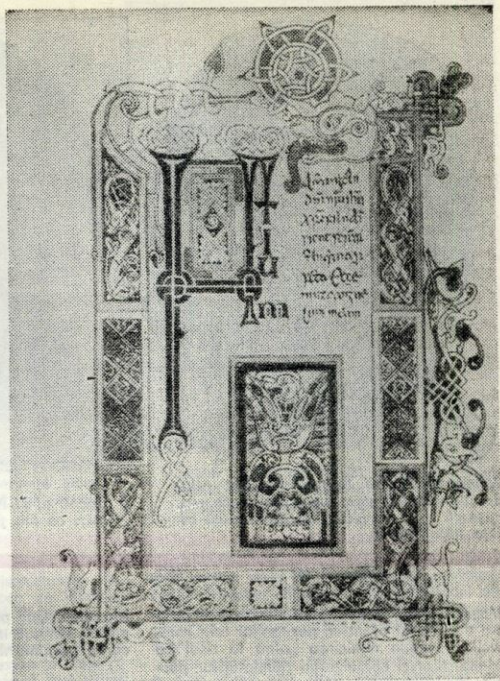
Regele Henric n-a zăbovit mai mult de șase luni în Irlanda. După ce a primit omagiul feudal al nobilimii anglo-normande din treimea cucerită a insulei și după ce

mai multe căpetenii irlandeze s-au recunoscut vasalii săi, el s-a reîntors în Anglia. Orizontul se întunecase: regele era amenințat cu afurisenia papală, în urma asasinării arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket. Dar dacă puterea monarhului în Irlanda a rămas doar nominală, în schimb baronii normanzi și-au lărgit stăpînirea. Drama cîtopirii și deposederii de pămînt și drepturi începuse și avea să dureze mai multe veacuri. În 1317, o seamă de notabili irlandezi au adresat o plîngere papei Ioan al XXII-lea împotriva „cruzimilor fără seamăn, jafului hotarelor și înrobirii celor care, din tată-n fiu, au trăit liberi pe pămînturile lor”. Petiția nu a avut nici un efect. În 1366 au fost adoptate „statutele de la Kilkenny”, prin care băștinașii socotiți „inamici ai regelui” erau declarați în afara legii.

Așa cum remarcă Jenny Marx, în Irlanda spolierea și chiar exterminarea țărânului și a familiei sale de către proprietarul funciar se numea „drept de proprietate”. Sub domnia reginei Maria din dinastia Tudorilor, sora mai mare a Elisabetei I, au avut loc primele colonizări pe pămînturile expropriate. Astfel s-a produs înlocuirea în masă a unei populații nesigure din punct de vedere al fidelității față de Anglia, prin „plantarea” (cum i se spunea pe atunci colonizării) unor moșieri de naționalitate engleză. Pe cale „strict legală”, acuzarea de „necredință” a dus la confiscarea pămîntului și la alungarea irlandezilor, care îi stăpîniseră pînă atunci.

Antagonismul social intruchipat în lupta inegală dintre cultivatorii autohtoni și acaparatorii veniți din Anglia, dintre asupriți și asupritori, și-a găsit în Irlanda, cu începere din secolul al XVI-lea, o expresie religioasă. Rupînd legăturile cu Roma și devenind șef al noii biserici engleze, regele Henric al VIII-lea Tudor a fost proclamat, în 1541, rege al Irlandei. S-a anulat astfel ficțiunea, pînă atunci necontestată, că Papa ar fi fost adevăratul senior-suzeran al insulei, regele nefiind decît un reprezentant al lui, prin procură. Reforma religioasă începută sub Henric al VIII-lea a fost desăvîrșită în timpul Elisabetei. Irlandezii, rămași în mare majoritate catolici, s-au găsit față în față cu stăpînii — reprezentanți ai oficialităților și proprietari funciari — protestanți. Lupta pentru existența materială și pentru independență a căpătat haina luptei religioase, catolicismul irlandez devenind un steag de rezistență față de Anglia protestantă, față de Elisabeta I, regina excomunicată prin bula papală din 1569, față de landlorzii (proprietari funciari) impuși prin confiscarea pămîntului. Această înfruntare cu aspect religios a avut și o semnificație de ordin strategic. Anglia se temea că Irlanda să nu devină o bază de invazie pentru puterile europene rivale, Spania și Franța, conduse de monarhi catolici. După cum

O filă din „Cartea lui Mac Durnan” (anul 850), unul dintre numeroasele manuscrise găsite în „Insula sanctorum et doctorum”



arată istoricul englez A.L. Morton, aproape jumătate din bugetul alocat în timpul Elisabetei pentru războaie a fost consumat de companiile militare din Irlanda.

Colonizarea sau „plantarea” Irlandei de Nord (Ulster) a fost întreprinsă de Iacob I Stuart după 1609, într-un ritm mult mai accelerat. După proclamarea solemnă a unui „act de amnistie”, au fost confiscate în Ulster sute de mii de hectare, pe care au fost colonizați moșieri imigranți din Yorkshire și Scoția. Noii landlorzi au fost obligați să-și clădească fortificații și să folosească mână de lucru britanică (englezi și scoțieni protestanți). „Una din tranzațiile cele mai izbitoare — amintește istoricul Edmund Curtis — a fost aceea prin care orașul Londra a căpătat, contra unei sume de bani, întreaga regiune de nord a comitatului Derry...” Citeva companii de speculanți care creditau vistieria Coroanei au primit, sub formă de concesiune, străvechea așezare de la Derry, rebotezată de protestanți Londonderry. „Prin confiscări și colonizări, Ulsterul — precizează tot Curtis — a devenit în cele din urmă o pro-

vincie aproape pe deplin protestantă în ce privește proprietarii de pământ”. La jumătatea veacului al XVII-lea, Irlanda se afla sub dominația absolută a colonilor „sădiți” în această parte a insulei.

Tărâniea irlandeză și nobilimea catolică expropriată au ripostat invaziei printr-o serie de răscoale (1569—1573, 1579—1583, 1594—1603). Mișcările au continuat și în perioada revoluției burgheze din Anglia după abolirea monarhiei. „Parlamentul cel lung” a legiferat în 1642 preluarea în masă a pământurilor irlandeze. Represiunea armată care a urmat a fost condusă de inusuși Oliver Cromwell, sosit la Dublin la 15 august 1649 ca „Lord-locotenent și general al Parlamentului Angliei”. Republicanii în frunte cu Cromwell erau decizi să desăvârșească supunerea Irlandei, cu atât mai mult cu cât răscoalății catolici reprezentau o rezervă activă pentru tabăra monarhistă (Carol I, regele decapitat, era nepotul Mariei Stuart, fosta regină catolică a Scoției). În insulă debarcase, cu puțin timp în urmă, un nuntiu papal, Rinuccini, cu bani de la Roma și de la cardinalul francez



Johannes Scotus Erigena învățat plin de îndrăzneală care nega damnațiunea veșnică și-și permitea să glumească în fața monarhilor



Iacob al II-lea Stuart n-a fost înzestrat nici ca om politic, nici ca militar...

Mazarin. Marx notează că deviza sub care s-a desfășurat ofensiva puritanilor lui Cromwell prevedea nimicirea „pînă la unu” a irlandezilor și colonizarea pămînturilor puse-tiite cu imigranți protestanți.

La sfîrșitul războiului, după victoria obținută de Cromwell la Drogheda, cunoscutul „Act of Settlement” (legea colonizării) din 1652 a declarat majoritatea populației băștinașe din Irlanda „vinovată de revoltă”. Cei pedepsiți cu surghiunul și confiscarea bunurilor au fost strămutați pe pămînturile sterpe din comitatul Connacht sau deportați în Antile. Din 5,5 milioane de hectare, catolicilor irlandezi li s-au lăsat circa 900 000 (inclusiv cele aride din Connacht). Restul a fost împărțit financiarilor britanici care acordaseră credite parlamentului, precum și ofițerilor și soldaților protestanți. „Prin cucerirea Irlandei — subliniază Marx —, Cromwell a răsturnat republica engleză”. Într-adevăr, politica lui Cromwell în Irlanda a creat poziții de forță pentru „noua nobilime”, îmbogățită prin spolierea unui popor străin, și a contribuit astfel la restaurarea monarhiei în Anglia, în 1660.

Carol al II-lea Stuart, fiul monarhului decapitat la Whitehall în timpul revoluției, a satisfăcut cîteva din plîngerile nobililor

irlandezi. Dar printr-un nou „Act of Settlement” semnat în 1662, a confirmat confiscarea pămînturilor irlandeze.

La fiecare sfîrșit de iulie...

Sub monarhul catolic Iacob al II-lea Stuart, urcat pe tron în 1685, a avut loc un reviriment în poziția liderilor catolici irlandezi, care și-au legat soarta de cea a dinastiei Stuartilor. Aceștia, în căutare de sprijin după restaurare, au început să întărească și să protejeze armata catolică irlandeză.

Situația economică a Irlandei era dintre cele mai precare. Landlorzii, care își petreceau tot timpul în Anglia, stăpîneau mari întinderi de teren arabil, în vreme ce majoritatea țăranilor irlandezi erau lipsiți de orice proprietate. Istoricul William Petty arată că din 184 000 de case existente pe atunci în Irlanda, numai 24 000 puteau fi considerate „omenești”, celelalte fiind niște bordeie sărmane.

Majoritatea catolică irlandeză l-a susținut pe Iacob al II-lea — un rege neînzestrat, atît ca om politic cît și ca militar —, opunîndu-se loviturii de stat care a avut loc la 1688 în Anglia: așa-numita „revoluție glorioasă” a dus la instaurarea unei monarhii



„În schimb, adversarul său, Wilhelm de Orania, a avut înțelepciunea să-și modernizeze artileria și să se înconjure de strategii pricepuți...



„cum a fost, de pildă, John Churchill, viitor duce de Marlborough și străbun al lui Winston Churchill

constituționale, burghezo-aristocratice, înlocuind dinastia Stuart cu cea de Orania, reprezentată prin Wilhelm al III-lea.

Alungat din Anglia, Iacob al II-lea a debarcat în 1689 în Irlanda, escortat de o flotă franceză pe care i-o pusese la dispoziție Ludovic al XIV-lea. Irlanda a fost astfel antrenată în duelul unor giganti care își disputau hegemonia europeană. Dar parlamentul întrunit la Dublin, în mai 1689, a avertizat pe regele detronat: „Dacă Majestatea Voastră nu va lupta pentru drepturile noastre, nici noi nu vom lupta pentru ale voastre”. Monarhul s-a văzut silit să satisfacă unele doleanțe ale irlandezilor, recunoscând independența parlamentului de la Dublin și abrogând legile de confiscare a pământurilor.

Forma de acut conflict religios pe care a căpătat-o războiul pe pământul Irlandei a separat locuitorii insulei în două tabere adverse, care s-au ciocnit la asediul orașului Londonderry în 1689. Cetatea protestantă s-a apărat cu dirzenie și trupele „iacobiților” au trebuit să se retragă. Ridicarea asediului de la Londonderry a devenit o sârbătoare a protestanților orangiști, prilej de ciocnire mereu reînnoite, la fiecare sfârșit de iulie...

La 1 iulie 1690, pe râul Boyne, Iacob al II-lea a fost înfrânt de Wilhelm de Orania, care avea o artilerie modernă, tehnicieni hughenoti și olandezi și beneficia de serviciile unor strategii ca John Chur-

chill, viitor duce de Marlborough, strămoș al lui Winston Churchill. După bătălia de pe Boyne, Anglia, cu noua sa dinastie, s-a situat în fruntea „partidei protestante” din Europa.

Prin capitularea de la Limerick, în 1691, a luat sfârșit cea de-a doua răscoală irlandeză din secolul al XVII-lea. Consecințele înfringerii au fost și mai grave decât ceea ce a urmat după represiunea lui Cromwell. Deși Wilhelm de Orania garantase restabilirea proprietăților funciare și libertatea cultului catolic imediat după dezarmarea insurgenților toate promisiunile au fost date uitării. Un sistem de „legi penale”, mereu înăsprit pînă în 1727, a luat irlandezilor catolici cele mai elementare drepturi cetățenești și politice. Au fost interzise școlile în limba irlandeză, iar învățătorii și preoții catolici stăteau mereu sub amenințarea unor aspre pedepse. Confiscarea averii a devenit una din sancțiunile cele mai frecvente, care a servit drept instrument de desăvîrșire a exproprierii. Tărâni irlandezi, siliți să ia în arendă pământul, erau la discreția landlorzilor privilegiați de stat și a intermediarilor agricoli.

Întreaga speranță în cei săraci

Condițiile create prin regimul legilor penale au dus la o nouă răscoală, în 1798, sub semnul organizației „Irlandezilor uniți”,

înființată la Belfast, în Irlanda de Nord, de protestantul Wolfe Tone, discipol al lui Thomas Paine, unul dintre ideologii războiului de independență al Statelor Unite. Wolfe Tone a fost adinc impresionat de acest război (o brigadă irlandeză luptase alături de George Washington), de ideile republicane ale Franței revoluționare, de „Declarația drepturilor omului și cetățeanului”. „N-a fost comunist — scrie, despre Wolfe Tone, istoricul Edmund Curtis — tot așa cum n-au fost nici revoluționarii francezi care n-au obiectat împotriva proprietății decît în măsura în care aceasta avea caracter feudal. Dar și-a pus întreaga speranță în cei săraci, care pentru el însemnau națiunea irlandeză, în cei care prin unire puteau salva Irlanda”.

Wolfe Tone chema la luptă comună pe compatrioții săi, atît catolici cît și protestanți; de altfel, irlandezii s-au dovedit de multe ori în stare să treacă peste neînțelegerile lor religioase. De pildă, celebrul scriitor Jonathan Swift, autor al „Călătoriilor lui Gulliver”, a atacat, în virulente pamflete intitulate „Scrisorile unui postăvar” (1724) pe protejatul unei favorite a regelui George I, falsificatorul de monede Wood. Acesta obinuse monopolul furnizării de... măruniș pentru Irlanda. Date fiind acuzațiile îndrăznețe cuprinse în „Scrisorile postăvarului”, lucrare apărută anonim, autoritățile au promis o recompensă considerabilă pentru denunțarea autorului. „Protestanți și catolici — relatează Charles Garnier — au păstrat însă secretul. Catolicii aveau merite chiar și mai mari, deoarece Swift nu fusese întotdeauna prea blind cu ei... Era un semn că spiritul național începea să prevaleze față de disensiunile confesionale”.

„Irlandezii uniți” au cerut protestanților și catolicilor să formeze un front întemeiat pe ideea egalității, spre a obține, pe cale parlamentară, recunoașterea drepturilor cetățenești, sociale și naționale. Atunci cînd metodele constituționale s-au dovedit inutile, aripa revoluționară, condusă de Wolfe Tone, a trecut la răscoală. După cîteva încercări eșuate de a dobîndi, cu ajutorul Franței, superioritatea militară, Wolfe Tone a fost capturat și a murit eroic, purtînd cocarda revoluției.

Spiritul mișcării lui Wolfe Tone a continuat însă să trăiască, făcînd noi adepți, în secolul al XIX-lea. În 1847, elemente radicale și democratice din cadrul grupării „Tîndra Irlandă” au pus bazele organizației „Conferința irlandeză”. Protestul lor s-a ridicat cu vigoare împotriva celor vinovați de teribila foamete din 1845—1847, care a provocat pieirea unui milion de irlandezi și a determinat alte milioane să emigreze în America. În 25 de ani, din 1846 pînă în 1871, populația Irlandei a scăzut de la 8 milioane la numai 3 milioane. Dar mii de emigranți care au luptat în războiul civil din Statele Unite de partea lui Abraham

Lincoln erau hotărîți să revină în „însula lor verde” și să dobîndească dreptate... „Frația revoluționară irlandeză” (organizația politică a „fenianilor”) a trecut peste deosebiriile religioase și a fost de altfel aspru condamnată de înaltul cler catolic pentru chemarea la arme. Anatomizat de virfurile privilegiate, fenianismul — arăta Marx — a prins rădăcini în masele populare, în clasele de jos. Internaționala I-a a sprijinit lupta fenianilor.

În 1875 și-a început activitatea politică conducătorul de confesiune protestantă Charles Stewart Parnell, care a lăsat după moartea sa prematură, la 45 de ani, imaginea unui patriot eminent, promotor al acțiunii unitare pentru autonomie și reformă agrară. Parnell a fost susținut de „Liga agrară” condusă de Michael Davitt și a aprobat faimoasele campanii de boicot împotriva proprietarilor funciari (însuși termenul de „boicot” s-a născut în Irlanda în urma campaniei de izolare împotriva speculantului agrar „căpitanul” — Charles Boycott, în 1880). Anumite sovăieli ale lui Parnell și mai ales compromisul său din 1882 cu liberalii englezi au făcut însă ca deviza „pămînt pentru popor, autonomie (Home-Rule) pentru Irlanda” să fie privită ca insuficientă. O nouă clasă pășea hotărît în luptă: proletariatul irlandez.

La 29 mai 1896, marxistul James Connolly și sprijinitorii săi din tinerele trade-unioni irlandeze au întemeiat Partidul Republican Socialist Irlandez. Programul acestui partid muncitoresc prevedea îmbinarea luptei pentru socialism cu cea pentru eliberarea națională deplină. În 1912 s-a declanșat la Dublin, organizată de James Larkin, marea grevă a muncitorilor irlandezi, în urma căreia a luat ființă „armata civilă populară”. Lenin și-a exprimat prejudecerea pentru spiritul ofensiv al proletariatului irlandez.

Numele lui James Connolly alături de acela al poetului Patrick Pearse se află pe primele proclamații ale republicii irlandeze, zămislite în focul „răscoalei de paști” din aprilie 1916. Anii de lupte care au urmat au cerut multe jertfe, atît mișcării muncitorești, cît și elementelor patriotice neproletare din partidul național „Sinn Fein” („noi înșine” în limba gaelică vorbită de irlandezi), după un poem de D. Hyde. În 1919, la 21 ianuarie, adunarea constituantă convocată la Dublin a declarat independența Irlandei și a numit un guvern național sub conducerea lui Eamon de Valera.

În nord-est, șase comitate din Ulsterul protestant s-au separat de statul liber irlandez. Realitatea Irlandei venea să adevărească testamentul lui Wolfe Tone, discipolul Revoluției: „Nu uitați, concetățeni protestanți și catolici, că veți fi soldații unei cauze neîntîrinite numai atunci cînd uniți — ca egali — veți lupta pentru ceea ce vi se cuvine pe dreptate”.



DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ÎN MARI BIBLIOTECI DE PESTE HOTARE



Pe adresa redacției noastre printr-o felicitare primită, cu prilejul Anului nou, se găsea și un plic purtând ștampila poștei britanice. În interior — un mic, dar elegant album festiv, editat de **The Great Britain / East Europe Centre** („Centrul Mării Britanice — Europa de Est”), cu urările venite din partea președintelui acestei instituții, dl. Gilbert Longden, deputat în Camera Co-

munelor, a directorului, Sir William Harpham și a d-rei Doreen Beery.

Răsfoind atrăgătoarea plachetă, am avut o surpriză deosebit de agreabilă: pe una din pagini este reprodus un vechi manuscris românesc. E vorba de Evanghelia scrisă și ilustrată de Gavriil Uric la mănăstirea Neamț (1429). Manuscrisul se află la Biblioteca Bod-

leiană, de la Universitatea din Oxford (Ms. Cannon Gr., 122, Folio 89—90).

Oferim cititorilor noștri o imagine a acestei străvechi mărturii a artei românești, pe care o găzduiește una dintre cele mai celebre biblioteci ale lumii.

Un fragment al ilustrației de mai sus a fost reprodus în culori pe coperta „Magazinului istoric”, nr. 12 (21) decembrie 1968.

Reamintim și pe această cale că redacția NU returnează manuscrisele nepublicate. La mijloc nu este nici rea voință, nici comoditate. Dar dacă ne-am ocupa cu reexpedierea tuturor articolelor, notelor, anunțurilor, reproducerilor, extraselor, clișeele etc. care ni se trimit zilnic, nu am mai avea timp să... scoatem revista. Unul dintre motivele pentru care am solicitat dactilografierea manuscriselor este tocmai ca autorii să-și poată păstra o copie.

Așadar, cei care ne expediază unicate, o fac pe propria lor răspundere. Îi considerăm ca fiind definitiv în cunoștință de cauză că materialele nu le vor fi restituite.

REVEDEȚI COLECȚIA NOASTRĂ

LAZĂR T. NICOLAE — comuna Lipovăț, județul Vaslui. „Peneș Curcanul nu este o ficțiune poetică. A existat adevărat. Îl cheama Constantin Turcanu. fiu al lui Gheorghe Turcanu și al Mariei. S-a născut la 1 martie 1854 în orășul Vaslui. Din 15 mai 1875 a fost înrolat soldat în termen la Regimentul 13 dorobanți”.

Răspunzând solicitării dv., am reprodus un fragment din grupajul „Erol. fante. mărmuri”, publicat în „Magazin istoric” numărul 1, din anul 1967. Dacă doriți date în plus, puteți, desigur, reciti grupajul amintit.

TIBERIU STĂNCULESCU — Deva. Cel de-al treilea președinte al S.U.A. care a fost asasinat este William McKinley. În articolul „De la Lincoln... la Kennedy”, publicat în revista noastră numărul 1, din anul 1967, găsiți amănunte despre cel patru președinti nord-americani asasinați în timpul exercitării mandatului.

AM URCAT ȘI EU ACELE SCĂRI

IOAN CEZAR — Iași. Reproducem câteva fragmente din emoționantele dv. amintiri: „Am citit cu multă atenție despre «cătădela socialistă» din București de odinioară, sediul din strada Sf. Ionică, pe care l-ați prezentat în numărul 11 (20), din noiembrie 1968. Lectura m-a făcut să-mi amintesc de zilele cînd, trecînd prin București, am urcat și eu acele scări ale sediului sindicatelor. Sînt aproape 50 de ani de atunci.

După ce am citit articolul din revista dumneavoastră, am trecut prin strada Ghica Vodă, unde se afla sediul sindicatelor din Iași. Am intrat în clădirea fostului sediu. După 50 de ani nu s-a schimbat nimic. Nu lipsește nimic. Doar forfota aceea... Tată și curtea. Aici, vara, cînd sala devenea încălțătoare, se amenaja o tribună. Am auzit pe mulți vorbind. Îmi amintesc de Ecaterina Arbore, Octav Băncilă, Panait Zosin...

Mai toate întrunirile se sfîrșeau prin înțonarea de către cei prezenți a «Internationalei».

Tin minte cînd în noaptea de 20 octombrie 1920 am fost arestat, împreună cu numeroși muncitori prezenți în sediul din strada Ghica Vodă. Am fost duși, legați de mîini, pe străzile Iașului, pînă la siguranță, de acolo la comenduirea pieței — unde s-a ocupat de noi căpitanul Manea —, apoi la jandarmeria din strada Toma-Cozma; peste tot am fost bătuți.

Cînd am intrat în curtea jandarmeriei, am auzit cîntîndu-se «Internationalea». Erau alți tovarăși, arestați în ajun. Ne-au primit cîntînd. Așa își manifestau ei hotărîrea și dirzenia.

...Sînt multe de amintit din acele vremuri de lipsuri crunte, de trudă și chin! Pe atunci noi, muncitorii, nu știam decît din auzite despre vacanțele la băi; acum concediile în stațiuni sînt la îndemîna oricui. Ba auzi la tot pasul că la nu știu care instituție sau club s-a organizat serbarea majoratului. Pe vremea noastră nici nu știam cum — și mai ales cînd — din copii ne trezeam bătrîni. Pentru mine, cel puțin, cîvinte ca odîhnă, stațiune, serbare de majorat sînt noi, sînt niște izbînzii recente...”

HÜSEYİN SARACOĞLU — Istanbul. Fîind vorba de o publicație apărută cu ani în urmă, ea se poate procura numai de la deținătorii particulari sau de la anticariate. Am făcut sondajele necesare și în momentul cînd vom obține un exemplar vi-l vom expedia.

LIVIU RĂILEANU — Suceava. Sperăm că regularitatea cu care au apărut ultimele numere ale revistei v-a satisfăcut. Pentru a ști dacă vîoara pe care o posedăți este un Stradivarius, adresați-vă unui expert în instrumente muzicale. Istoria este neputincioasă în materie de autentificare a instrumentelor muzicale.

4 MONEDE

PĂTRĂSCU IOAN TÎRZIANU — Vaslui, ne roagă să-l relevăm importanța a patru monede romane de argint, descoperite de dînsul pe teritoriul județului Vaslui și ale căror fotografii ni le-a trimis. Am solicitat în acest scop colaborarea numismatului

Gh. Poenaru Bordea de la Institutul de arheologie al Academiei R. S. România, care ne-a comunicat următoarele:

Monedele se încadrează, cronologic, în perioada de la Traian la Marcus Aurelius și sînt toate denari de argint. Pentru mai multă precizie menționăm și datele de emisiune pe care le furnizează lucrările clasice în acest domeniu: *The Roman Imperial Coinage*, vol. II și III, apărute la Londra în 1926 și, respectiv, 1930, opera numismatilor Harold Mattingly și Edward A. Sydenham, precum și catalogul lui Harold Mattingly, *Coins of The Roman Empire in the British Museum*, vol. III, Londra 1939 și vol. IV, Londra 1940. Îndeplinim, de asemenea, dorința dumneavoastră de a vă „citi” legende de pe avers și revers. Pentru a evita o eventuală confuzie, dăm în paranteză și numărul monedei din ordinea aleasă de dv

1 (4) avers: IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TRP COS V PP; revers: SPOR OPTIMO PRINCIPI.

2 (2) avers: (AVRELIVS CAESAR AVG P II P); revers: (TR POT COS II).

Starea de conservare a acestor monede fiind foarte slabă, identificarea nu trebuie considerată absolut sigură, cu atât mai mult cu cît nu am avut la dispoziție decît fotografia ei. Legende sînt cele ale tipului din catalogul la care am făcut trimiterea pe baza efigiiilor și din această cauză le-am dat în paranteză.

3 (1) avers: AVRELIVS CAES ANTONIN AVG P II F; revers: TR POT X COS II.

Pentru a situa valoarea exactă a descoperirilor am avea nevoie de cîteva date suplimentare, și anume: locul exact unde au fost găsite (comuna, satul, punctul), dacă au fost descoperite împreună sau izolat, dacă s-au mai găsit și alte monede și eventual unde se află ele. Prin urmare, trebuie să știm dacă descoperirea dv. ne dă indicații despre unul sau mai multe tezaururi monetare sau reprezintă un fenomen izolat.

Ambele categorii de monede sînt de mare interes pentru istoria economică a regiunii respective, a patriei noastre în general, precum și a zonelor vecine cu Imperiul roman.

Pe teritoriul județelor Bacău, Vaslui, Neamț și în nordul județului Iași sînt cunoscute numeroase tezaururi de denari avînd ultimele monede de la împărații Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus.

Vă rugăm să comunicați, pe adresa secției de numismatică a Institutului de arheologie al Academiei, str. I. C. Frimu nr. 9, datele asupra cărora am stăruit mai sus, precum și greutatea și diametrul exact al fiecărei monede în parte.

FANTOMA MARCHIZEI

I. LĂZĂRESCU — Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara; **VICTOR BĂTĂLAN** — Tg. Mureș; **DUMITRU NECHIFOR** — Petrila. Nedumerirea dv. este justificată. Soarta este crudă cu acest cavalier d'Eon chiar și după 160 de ani de la moartea sa. O simplă greșală de corectură l-a condamnat la încă 12 ani de persecuții din partea marchizei de Pompadour, care în realitate a murit în 1764.

OCULTISM — NU!

MAGDA TĂNĂȘĂ — Iași, str. Sărărele 170: Din foarte simpatica dv. misivă nu am înțeles exact dacă revista noastră vă place realmente „de la prima la ultima

pagină”, așa cum ne asigurați, sau dacă ne-ați făcut doar „complimentele de rigoare”, așa cum scrieți cu un rînd mai jos. Din păcate, în oricare dintre cele două eventualități, nu sîntem în stare să vă răspundem la întrebarea: ce știință ocultă are la bază inițialele IID, încadrate în ceva care seamănă cu o frunză. Nici măcar indicații bibliografice nu vă putem da în această privință. Dar semne care sînt la baza unei științe există. De exemplu, semnele +, —, x etc. stau la baza matematicii. În schimb, ocultismul nu face parte din preocupările noastre. Cel puțin deocamdată, cît mai avem de furcă cu istoria.

MICA RADIVOI — Timișoara; **TRAIAN PRISLOPEANU** — Deva; **IOAN BENCHEA** — Lupeni; **CONSTANTIN PREDESCU** — Pitești; **ILIE BERGHEZAN** — Sibiu; **CONSTANTIN ALBU** — Arad; **GH. I. STROESCU** — București: Vă mulțumim pentru sugestiile; în numerele noastre viitoare vom satisface, în măsura posibilităților, dorințele dumneavoastră.

N E D E I L E

N. CIBINEANU — Sibiu. Reproducăm cîteva fragmente din interesantul material trimis recent:

„Păstoritul a fost peste tot o îndeletnicire de bază a strămoșilor noștri. Vechimea păstoritului din Carpații Meridionali e atestată de toponimia locală, precum și de practicile populare străvechi, întîlnite în lumea păstorilor, atît din nordul cît și din sudul acestor mîntii.

Nedelle erau petreceri în natură, organizate în lumea păstorilor aflați vara la stînci; cu timpul, ele au început să se țină odată cu târgurile anuale organizate pe înălțimile mîntiilor. În cadrul acestor nedelle-tîrguri, păstorii din diferitele stîni și sălășuri de sub munte făceau schimb de îmbrăcăminte sau de alimente. Dintre toate nedelle carpatice, cele mai vestite erau cele organizate în Polana Muierii, din mîntii Sebesului; se întîneau aici păstori și păstorite din „mărginimea” Sibiului și Sebesului (Sălăje, Tilisca, Poiana, Jina, Rod, Sugag etc.), din Valea Jiului, din Oltenia (Novaci, Cernădă, Mîlnăsele, Voineasa).

Era unul din aspectele permanentului proces de întîrire a sudurii poporului român în ciuda frontierelor dintre provinciile istorice. La aceasta a contribuit, desigur, și fenomenul transhumantiei, deplasarea periodică a păstorilor care coborau toamna la iernat în Lunca Dunării și se reintorceau primăvara la vîrat în mîntii lor. Dăinuind secole la rînd, transhumanta a avut și ea răsănit în organizarea nedellei, prilej pentru păstori care plecau la iernat sau se reintorceau la vîrat să se întînească sau să se despărță de familiile lor.

Pentru românii din Transilvania, Polana Muierii avea o însemnătate deosebită. Aici se țină „tîrg de două țări”, cu toate că granița politică de pe culmile Carpaților, despărțitoare de frați, trecea chiar prin mijlocul poleni.

Amintim că pe lîngă nedelle din Polana Muierii se ținneau nedelle mai restrînte în totii mîntii „mărginimii”, adică în mîntii dintre Olt și Jiu, ca și în alte locuri...”

PENTRU COMPLETAREA Colecțiilor

Doresc să-și completeze colecțiile „Magazin istoric”: **CONSTANTIN ARDELEANU** din Timișoara, str. Mehedinți nr. 34 (numerele 1-4 din 1967; 2 din 1968); **NIC. J. SARRU** din București, Calea Dorobanți nr. 61, sectorul I, (numărul 3 din 1969).

Contents

D. URMĂ The First Railways of Romania 2	C.C. GIURESCU Le passé de l'hydrotechnique roumaine 42	Н.З. МУНТЯНУ, Л. ЛЕОНЯНУ Панаит Мушоу — ПIONEР распространения марксистских идей в Румынии 73
AL. GH. SAVU Sănătescu's Second Government (October-November 1944) 8	M. BUCSAN Le contre-procès de l'incendie du Reichstag 47	Н. СТЕРИАДЕ Трагедия Помпеи в новом варианте 79
A. BYZANTINE Embassy to Attila's Court 14	M. ALEXANDRESCU 1907 dans le département de la Dimbovița 51	Е.Б. МАРИАН Венеция, город-република 88
P. BUNTA The Symbol of the Clenched Fist 20	V. CIOBANU Valaques et Moldaves au siège de Vienne 52	Ф. ХЕРА Страницы ирландской хроники 90
E. CRISTESCU The Turkish General and the Romanian Sergeant 24	I.M. STEFAN Causerie avec les archivistes 57	Румынские документы в крупных зарубежных библиотек 97
I. CRISTESCU The Battle of Moscow 22	W. CHURCHILL Mémoires (X) * Extraits de la presse d'il y a 100 ans 67	Редакционная почта 98
* The Romanian Army on the Czechoslovakian Front (1945) 37	M. NICOLESCU Le crime du duc de Praslin 68	
C.C. GIURESCU From the Past of Romanian Hydrotechnics 42	N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — un pionnier de la diffusion des idées marxistes en Roumanie 73	Inhalt
M. BUCSAN The Countertrial of the Reichstag Fire 47	N. STERIADE La tragédie de Pompéi dans une nouvelle variante 79	D. URMĂ Die ersten Eisenbahnen in Rumänien 2
M. ALEXANDRESCU 1907 in the Dimbovița County 51	E.B. MARIAN Venice, la ville républicaine 88	AL. GH. SAVU Die zweite Regierung Sănătescu (Oktober-November 1944) 8
V. CIOBANU Wallachians and Moldavians at the Siege of Vienna 52	* Notes 88	* Eine byzantinische Gesandtschaft am Hofe Attilas 14
I.M. STEFAN Talking with the Archivists 57	P. HERA Pages de chronique irlandaise 90	P. BUNTA Das Symbol der geballten Faust 20
W. CHURCHILL Memoirs (X) 61	* Documents roumains dans les grandes bibliothèques de étrangères 97	E. CRISTESCU Der türkische General und der rumänische Sergeant 24
* From the Press of 100 Years Ago 67	* Courrier de la rédaction 98	I. CRISTESCU Die Schlacht um Moskau 22
M. NICOLESCU The Crime of the Duke de Praslin 68		* Die rumänische Armee an der tschechoslowakischen Front (1945) 37
N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — A Pioneer to the Diffusion of Marxist Ideas in Romania 73		C.C. GIURESCU Aus der Geschichte der rumänischen Hydrotechnik 42
N. STERIADE A New Version of the Tragedy of Pompei 79		M. BUCSAN Der Gegenprozess des Reichstagsbrandes 47
E.B. MARIAN Venice, the City Republic 88		M. ALEXANDRESCU 1907 im Bezirk Dimbovița 51
* In Brief 88		V. CIOBANU Wallachen und Moldauer bei der Belagerung Wiens 52
F. HERA Irish Chronicle 90		I.M. STEFAN Im Gespräch mit den Archivaren 57
* Romanian Documents in Great Foreign Libraries 97		W. CHURCHILL Memoiren (X) 61
* Letters from the Editor 98		* Vor hundert Jahren in der Presse 67
		M. NICOLESCU Das Verbrechen des Herzogs de Praslin 68
		N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — Ein Pionier der Verbreitung marxistischer Ideen in Rumänien 73
		N. STERIADE Die Tragödie Pompeis in einer neuen Variante 79
		E.B. MARIAN Venedig — die Stadtrepublik 88
		* Kurze Beiträge 88
		F. HERA Irischer Tagesbericht 90
		* Rumanische Schriftstücke in grossen ausländischen Bibliotheken 97
		* Briefkasten der Redaktion 98

Содержание

Sommaire

D. URMĂ Les premiers chemins de fer de Roumanie 2
AL. GH. SAVU Le second gouvernement Sănătescu (octobre-novembre 1944) 8
* Une ambassade byzantine à la cour d'Attila 14
P. BUNTA Le symbole du poing serré 20
E. CRISTESCU Le général ottoman et le sergent roumain 24
I. CRISTESCU La bataille de Moscou 22
* L'armée roumaine sur le front de Tchécoslovaquie (1945) 37

Д. УРМĂ Первые железнодорожные пути Румынии 2
А.Г. САВУ Второе правительство Сăнăтеску (октябрь-ноябрь 1944) 8
* Византийская миссия у Атиллы 14
П. БУНТА Символ сжатого кулака 20
Е. КРИНТЯ Османский генерал и румынский сержант 24
И. КРИСТЕСКУ Московская битва 22
* Румынская армия на чехословацком фронте (1945) 37
К.К. ДЖУРЕСКУ Из прошлого румынской гидротехники 42
М. БУКСАН Контрпроцесс над герцогом Рейхстага 47
М. АЛЕКСАНДРЕСКУ 1907-й год в уезде Дымбовица 51
В. ЧОБАНУ Жители Мунтения и Молдовы участвуют в осаде Вены 52
И.М. ШТЕФАН Беседы с архивистами 57
У. ЧЕРЧИЛЛЬ Мемуары (X) 61
* По страницам публицистического столетия давности 67
М. НИКОЛЕСКУ Преступление герцога де Праслина 68

Inhalt

D. URMĂ Die ersten Eisenbahnen in Rumänien 2
AL. GH. SAVU Die zweite Regierung Sănătescu (Oktober-November 1944) 8
* Eine byzantinische Gesandtschaft am Hofe Attilas 14
P. BUNTA Das Symbol der geballten Faust 20
E. CRISTESCU Der türkische General und der rumänische Sergeant 24
I. CRISTESCU Die Schlacht um Moskau 22
* Die rumänische Armee an der tschechoslowakischen Front (1945) 37
C.C. GIURESCU Aus der Geschichte der rumänischen Hydrotechnik 42
M. BUCSAN Der Gegenprozess des Reichstagsbrandes 47
M. ALEXANDRESCU 1907 im Bezirk Dimbovița 51
V. CIOBANU Wallachen und Moldauer bei der Belagerung Wiens 52
I.M. STEFAN Im Gespräch mit den Archivaren 57
W. CHURCHILL Memoiren (X) 61
* Vor hundert Jahren in der Presse 67
M. NICOLESCU Das Verbrechen des Herzogs de Praslin 68
N.Z. MUNTEANU, L. LEONEANU Panait Mușoiu — Ein Pionier der Verbreitung marxistischer Ideen in Rumänien 73
N. STERIADE Die Tragödie Pompeis in einer neuen Variante 79
E.B. MARIAN Venedig — die Stadtrepublik 88
* Kurze Beiträge 88
F. HERA Irischer Tagesbericht 90
* Rumanische Schriftstücke in grossen ausländischen Bibliotheken 97
* Briefkasten der Redaktion 98

ABONNEMENTS: CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

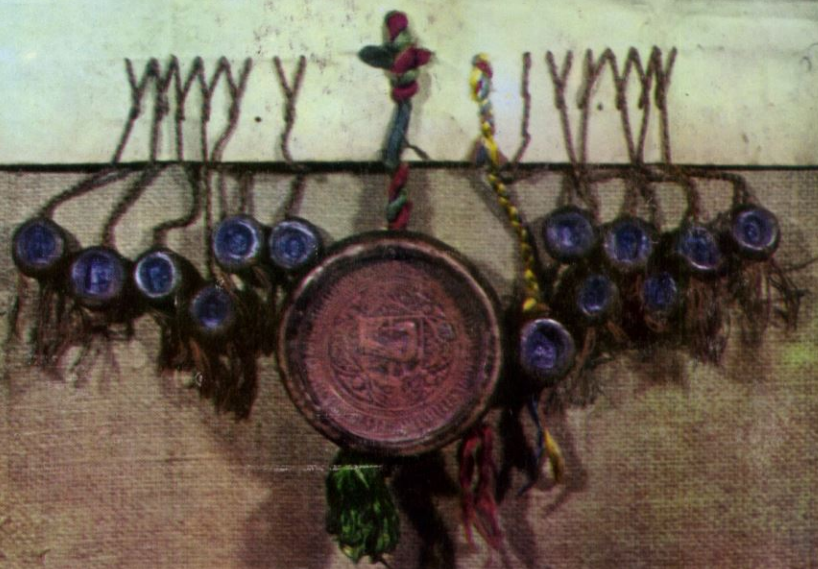
magazin istoric

București str. Onuții nr. 5 —
Sectorul 1, Oficialul Poștal Nr. 22
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pirjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.
SECRETARI DE REDACȚIE:
Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre



OSWIAD DE GRACA WAIMODA KANSALDINS

[illegible]

1511. Privilegiu acordat de Vlad cel Tânăr brașovenilor. Expoziția „Din tezaurul arhivelor”, organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului (Grînzarele istoriei, pag. 57)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile postale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sațe. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 60 lei.



Moara de la Davidești. Pictură în ulei de Ștefan Popescu (detaliu) — Muzeul de Artă al R.S.R.
(Meșterii apelor)